

VAN OORLOG, OVERVLOED EN ONVREDE

VAN OORLOG, OVERVLOED EN ONVREDE

Van hemels licht en hellevuur verscheen voor het eerst in 1978

Van oorlog, overvloed en onvrede volgde in 1981

Het land van de leeuwerik verscheen in 1983

Tenblakke trilogie, deel 2

Cor Swanenberg

2010

Uitgeverij Van de Berg Almere Enschede

Opgedragen aan Belle.

Omslag en illustraties: Nelleke de Laat

'Nostalgia is all right but not what it used to be.'

Nigel Rees

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Swanenberg, C.

Van oorlog, oevervloed en onvrede; C. Swanenberg - Almere Enschede : Van de Berg

ISBN 978-90-5512-325-4

NUR 525

ISBN 9789055123254

© C. Swanenberg, 2010 Berlicum

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

[www. uitgeverijvandeberg. nl](http://www.uitgeverijvandeberg.nl) & [www. streekboeken. nl](http://www.streekboeken.nl)

ONZE WERELD

De bevolking van onze vroegere heibuurt bestond uit eenvoudige, ongecompliceerde mensen van vlees en bloed met beide benen stevig op de schrale grond. De meesten van hen waren arbeiders en *keuterboerkes* die een schamel, maar tevreden bestaan leidden. Mijn vader oefende eigenlijk beide beroepen uit, omdat wij een boerderijtje hadden dat alleen niet genoeg bood. Vader was genoodzaakt zich tevens als grondwerker en later als seizoenarbeider te verhuren om het zevenkop-pige gezin te kunnen onderhouden. Dit had tot gevolg dat moeder en het hele gezin in het arbeidsproces op de keuterij het hunne bijdroegen.

Toch hadden wij voor onze omgeving een relatief grote boerderij. Als we om ons heen keken en vergeleken was ons *gedoentje* zelfs het grootste van heel Tenblakke. Wij hadden drie koeien en dat was gemiddeld twee meer dan de andere klein-gemengd-bedrijf-beoefenaars van onze omgeving. Jentje, Anna en Drika hadden allemaal maar één roodbonte, Kobus had er twee. De overige burens hielden alleen konijnen en kippen en sommige bovendien een varken, geit of bok. Van de Maasvee-runderen uit onze buurt kenden wij de koe van Drika van den Elzen het beste, omdat die vrouw dagelijks langs de spoorlijn liep met haar melkdier. Zij ging in de veertiger jaren nog altijd de *koew huuje* en stopte zwarte sokken, terwijl haar dier het dorre gras van de spoordijk graasde.

Als ik onze eigen bakermat zou moeten typeren, dan zou de beschrijving zeker het armetierige van de schrale grond van onze geboortestreek niet mogen missen. Rond kleine akkers lagen eikenwallen die nog dienst deden als windkering. Ze weerhielden stormen ervan, dat ze de lichte zandgrond met zaaigoed en al wegbliezen. Bovendien zorgde deze haag geriefhout eens in de zes, zeven jaar voor nieuwe houtmijten vol takkenbossen die als brandhout dienden.

Het meest voorkomende gewas op de kleine veldjes tussen de schaarhouthekken was de rogge. Het was bijna miraculeus dat dit graan zo

goed wilde gedijen op de slechte bodem. Ja, onze streek tussen Rosmalen en Nuland zou in de na-oorlogse jaren als het zandland der rogge te boek gesteld kunnen worden. Er lag veel onontgonnen gebied van heidevelden en stuifduinen.

In mijn jeugd lagen er elk jaar nog grote braakliggende lappen grond vol *schom en peijne* te getuigen van hun onvruchtbaarheid. Daar had het de rogge zelfs af laten weten. Om de typering volledig te maken zou verder zeker de helft van ons woongebied met bos ingevuld moeten worden. Bossen van overwegend aangeplant dennenhout met veel berken aan de boorden. Alleen verder weg, richting Berlicum doorkruiste men loofbossen, voornamelijk die van de landgoederen Eikenburgt en Wamberg. Wat opviel in onze hoge hoek was de afwezigheid van water. De diepe putten bij de huisjes illustreerden de droogte. De weinige sloten, meer als afbakening dan als wateropvang bedoeld, stonden altijd droog. Toch was hier ooit de hele zaak ondergelopen. De laatste keer was dat rond 1920 gebeurd. De slachtoffers van deze watersnood waren achteraf zo goed verzorgd en hadden zoveel nieuwe spullen gekregen van de HARK, de Hulp Actie Rode Kruis, dat ze spottend gebeden zouden hebben: 'Heer, geef ons heden ons dagelijks brood en ieder jaar een watersnood!' De overstromingen waren te wijten aan doorbraken van de winterdijken bij de Maas tengevolge van uitzonderlijk hoge waterstanden.

Ons gebied had niet veel te bieden. Alleen de elementairste zaken verkregen we uit het gemengd bedrijf en wat niet op het land of in den hof groeide, moest van elders verkregen worden. Zo was Kerkdriel en Uden in mijn jongste jeugd het beroemde land der kersen en *Ballekum* was voor ons een fruitparadijs voor appels en peren.

De belangrijkste benodigdheden voor het levensonderhoud konden we verder alleen bemachtigen bij tante Roos, die een bescheiden kruidenierswinkeltje dreef binnen Tenblakke. Voor alle andere dingen moesten we terecht buiten ons gemeenschapje, dat men ook wel meesmuilend *Niemeskant* noemde.

Kwam ik van buiten onze kleine kern huiswaarts, dan had ik vaak het gevoel dat de ligging van ons huis alles overtrof. Wellicht kwam dit

hoofdzakelijk door het houtgewas dat ons huis aan alle kanten aan het oog onttrok. Lag het voor menigeen helemaal aan het eind van de wereld, ons gaf de thuisplaats een geweldig gevoel van vrijheid en geborgenheid.

Misschien was het feit dat er zo weinig mensen naar ons wereldje kwamen er wel debet aan dat wij heel Tenblakke als ons eigen terrein beschouwden, terwijl ook het gevoel van vertrouwdheid met alle dingen in deze omgeving daardoor nog groeide.

De weinige onbekenden die zich hierheen al eens waagden, werden dikwijls met achterdocht gadegeslagen. Daartoe behoorden de onverschrokken lappen- en dekenventers, de bezem- en borstelverkopers evenals de scharensliëp. Ook de *hennenpriesters* bekeek men met enig wantrouwen, tenzij het de bekende Kruisstraatse kippenkopers waren. Eens in de week kwam het *eierjoodje* de volle kisten ophalen en in de vijftiger jaren reed er zelfs eenmaal in de veertien dagen een bruingeel wagentje van De Gruyter met 'betere waar en tien procent' naar onze uithoek. Bij de laatste was het snoepje-van-de-week voor ons het allerbelangrijkst. Dan was er ook nog het onvaste bezoek van 'negotiemant' Driek Stiek die ieder jaar in de winter langs de deur kwam met een kofertje met 'knoopsgaten', garen, spelden, pleisters en elastiek en het *butjesmenneke* dat soms met een rieten korf vol kluiven naar onze zandkant getrapt kwam.

De bakker en de krantenjongen moeten een erge hekel aan onze omgeving gehad hebben. Niet alleen door de afgelegen ligging van ons huis en de slechte weg erheen, maar vooral vanwege het immer vervaarlijke geblaf van Polly, onze waakhond. Polly was voor ons een vriendelijke, zwarte keffer, die voor alle vreemd volk tijdig waarschuwde. Zijn ras was onduidelijk en onbelangrijk. Polly was een kooikerkruising, zoals je die zoveel zag op boerderijen. Zijn zwarte krullen werden alleen onder het intelligente kopje onderbroken door een bruingele bef. Polly had het vanouds her gemunt op de bakker, de krantenjongen en de postbode. Zij hadden het hondje waarschijnlijk ooit boos gemaakt en dat was voor eeuwig in het hondengeheugen gegrift. Misschien was het in het geval van de postbode ook te wijten aan het uniform. De hond blafte altijd met

schijnbaar extra inzet tegen politiemensen, postboden en geüniformeerde spoorwerkers. Ook de militairen die wel eens in onze omgeving oefenden, moesten het zwaar verduren.

Tenblakke was gemeente Rosmalen, post Nuland. Voor de Nulandse postbode, Mrienus de Post, was het gelukkig zo, dat hij slechts zelden de verre tocht in onze richting hoefde te maken. Alleen de Steiger, Boer en Tuinder, de Sint Jansklokken en het Belgische duivenmelkersblad Duifke Lacht zeilden soms bij ons de voorstal binnen. Het liefst had Mrienus, dat er iemand van ons het erf aan het opharken was. Die kon dan tevens de hond tot rust manen. Op de meeste zaterdagen dat de postbode kwam, was dat ook zo.

Piet Leesgrei bezorgde de Katholieke Illustratie samen met het jeugdblad Sjors van de Rebellenclub, door ons kortweg 'de Sjors' genoemd, op woensdagen.

Het hele bezoek aan onze uithoek bestond verder uit eier- en melkklanten uit de buurt en enige 'zondagse eierkennissen' uit Den Bosch. Natuurlijk waren er wel wat over en weer bezoekjes door familieleden, maar dat werd allemaal als vrij 'eigen' ervaren. Misschien was dat zo gekomen, omdat bijna de helft van de mensen in onze naaste omgeving tot onze familie gerekend moest worden.

Het was eigenlijk niet zo verwonderlijk dat wij buiten onze buurt erg onzeker en verlegen waren. Rond ons huis hadden we het gevoel het rijk alleen te hebben en hoe afgelegen en weinig aantrekkelijk het buitenstaanders ook voor mocht komen met al zijn ongemakken, wij voelden ons daar en daar alleen thuis.

Iedere keer als we onze horizon verder van huis moesten verleggen, hadden wij kolossale aanpassingsmoeilijkheden. Eigenlijk was dat niet zo verwonderlijk; Tenblakke behoorde nauwelijks tot de wereld, maar het was bijna heel ónze werkelijkheid...

BALLEKUMS FRUIT

Vooral in de late zomer en de herfst gingen wij elke week naar Ballekum om er fruit te halen. Op dat gebied hadden ze daar van alles volop.

Toen we allemaal voortaan een eigen fiets hadden, moesten mijn zus Nellie en ik daarheen met grote tassen. Al jaren haalden wij er de oogstappels, de rode sterappels, de bonte Zigeunerinnen, de 'Gouden Liesjes', de Jonathans, de Cox, de IJsklumpkes, de suiker-, jutte- en triumfperen. Ook al overleefden de klapsperen, de gele, de blauwe en de eierpruimen zelden *ongedutst* de lange reis over de hobbelweg van kinderkoppen, die *Ballekumse klinkers* heette, toch haalden we elk jaar opnieuw ook dat fruit weer. Ballekum betekende voor ons een fruitparadijs. Van grootvader hadden we geleerd dat de boeren uit deze plaats in zijn jonge jaren de kool-leveranciers bij uitstek waren geweest en dat menige boer over de Grind kwam, richting Maasland, met een kar vol rode en witte kool. In onze tijd was er niet veel meer van te merken, of het moest dan zijn dat in Ballekum nog altijd *de kóllen* woonden. Dat was de spotnaam voor alle bewoners van dat naburige dorp.

Om aan goedkope appels, peren en pruimen te komen reden we naar *’t laand van de kóllen*. Niet altijd hadden wij daar zin in, omdat het ritje in het vroege najaar wekelijks aan de orde kwam. De Ballekumse klinkers liepen achter de kleine pleisterplaats Jachtlust naar het ooftland.

Opvallend was het op dit traject dat het landschap minder door deinende roggevelden met veel klapprozen en korenbloemen aan de zijkant gevormd werd. Geleidelijk aan kwam er meer en meer weiland opdagen. Toch was die kijk weer heel anders dan wanneer je de weilanden van de polder naar de Maas voor ogen kreeg. In het Ballekumse gebied was het vergezicht niet zo eindeloos; hier zag je veel boerenhoeven met boomgaarden, die de groene vlakten aangenaam onderbraken. Bovendien hoorde je niet of nauwelijks de kieviten en grutto's, die zo vast bij de zo-

merse kleiweiden van de Maaspolder pasten. Wellicht kwam dit door de nabijheid van de Hooghei, waar een geheel andere fauna huisde.

Tegen de winter haalden we altijd nog volle zakken bellefleuren en goudrenetten uit de *Ballekumse boogers*. Die sloegen we dan op in de kelder en in kisten op de zolder tegen de warme schouwmuur. Het inslaan ging als het lijden kon in het groot, want ons zevenmans gezin lustte wel fruit. Moeder deed trouwens altijd graag in flinke hoeveelheden, als we eenmaal in het land van overvloed waren. Dat gold voor de kersen uit Kerkdriel, de boodschappen uit Den Bosch en het fruit uit Ballekum. Ze nam net iets meer mee dan ze redelijkerwijs kon vervoeren en het was bewonderenswaardig, dat ze die grote overvolle tassen wist te versjouden. Die enorme tassen zorgden ervoor, dat de voorraad in de kelder steeds vers aangevuld kon worden. Ik vond het dikwijls wat ongezellig, als moeder op haar fiets vol tassen vertrok, omdat ik wist dat ze weer lang weg zou blijven. Het gespannen wachten op haar komst werd uiteindelijk meestal goedgemaakt door de verrassingen die ze meebracht. *Appelsienen*, bananen, boekjes, kleren, snoep en later ook postzegels voor mijn verzameling.

Nellie wilde tijdens moeders afwezigheid altijd van alles doen om haar te verrassen. Het beroerde was, dat ik haar daarbij mee moest helpen met het harken, vloeren vegen, de afwas doen of wat ze verder bedacht had. Gunstig was wel, dat het werk de tijd wat bekortte.

Als we de hobbelige blauwige Ballekumse kinderkoppen afreden en over het fietspaadje langs de karrensporen achter elkaar aanfietsten, zagen we de volle boomgaarden van de fruitboeren al.

Nellie reed meestal voorop. Het zien van de overvloed deed ons water-tanden en het was of mijn zus harder ging rijden. We moesten veel verder dan Van Lieshout, die zo mooi vooraan aan de klinkers woonde. Vroeger had moeder er veel sterappels en suikerperen gekocht, maar kort geleden hadden ze bijna de hele boomgaard omgedaan. Pas bij Hemke van Zoggel kwam de afgelegen boerderij van Lieneke van Zandvoort vol in zicht. Daar moesten we zijn, want daar kostte val maar een stuiver de kilo. Als er toevallig eens niemand thuis was, of andere

kopers waren ons net voor geweest, moesten we verder naar de Steenbergens of de Westerlakens. Dan was je al bijna in *Milrooi*.

Meestal waren ze bij Lieneke van Zandvoort gelukkig wel thuis en dan was er allicht ook nog wat fruit te bemachtigen. We vulden tassen en zakken via volgeraapte manden. Lieneke, meestal vriendelijk en druk, had zelf geen tijd. Zij had haar handen vol aan de kleine kindertjes. Maar we mochten zelf rapen als we wilden, plukken mochten we niet. De pluk deed wel een dubbeltje!

Bij Lieneke waren wij ooit op beschamende wijze door de mand gevallen. Hoewel de *merketons* nog niet rijp waren en het de bedoeling was, dat wij hoofdzakelijk appels, vooral de roodgestreepte zigeunerinnen, raapten, konden wij het niet laten om ook een paar van die verlokkelijke perzikachtige vruchten onder in de mand te doen. Onder het rapen aten we allerhande appels en konden we ook niet van de onrijpe peren afblijven, tot de wrange smaak van de groene vruchten ons wel op andere gedachten bracht. Toen we genoeg hadden en het rapen beu waren, vulden we onze zakken en tassen, nadat de manden op de rode baskuul op de achterstal gewogen waren. Natuurlijk kwamen bij het omschudden de groene merketons voor de dag. Lieneke verloor een beetje haar vriendelijkheid en we schaamden ons rot. Ze ging naar voren om wisselgeld te halen en naar haar kleine kinderen te kijken. Ze kwam mopperend terug en wij konden onze lange terugweg aanvaarden.

Al etende *zoedelden* we de hobbelige weg terug. Nu moesten we de kuilen en gaten in de weg zien te mijden. De appels moesten onbeschadigd thuis aankomen. Er kwam toch nogal eens wat natbruine *dedder* uit een geklemde hoek van tas of zak. De licht gekneusde selecteerden we thuis; die werden met de wormstekige apart gehouden. Als het er veel waren, maakte moeder er meteen appelmoes van.

Fruit was gezond, maar wij aten bijna nooit gezond fruit. De gekneusde en de wormstekige moesten altijd het eerst op en tegen de tijd dat de onbeschadigde vruchten aan bod kwamen, waren die vaak ingedroogd en verrimpeld.

Toen ik eens thuis een smakelijk uitzierende appel met grote happen gehalveerd had, ontdekte ik plotseling met griezelryllingen, die mijn haren

steil zetten, dat ik een dikke worm middendoor gebeten had. Ik wist, dat ik al wat van die dikke kokkerd doorgeslikt moest hebben en probeerde alles uit te spuwen. Ik góóide mijn appel!

De hennen stoven uiteen om meteen daarop terug te rennen naar de aangevreten vrucht.

's Nachts zou ik dromen van kluwen wormen in mijn buik. Een tijdlang inspecteerde ik alles wat ik at steeds zorgvuldig. Ik moest daarbij dikwijls denken aan het verhaal van Toon de Jager, die bij ons wel eens kwam werken. Hij reed op een grote vrachtwagen voor een fabriek, die ook jam maakte. De kisten bessen die omgeschud werden in de grote trechters hadden soms gekrioeld van rupsen en muizen en dat ging volgens Toon allemaal mee de jam in. Als ik jam op tafel zag, werd ik soms akelig van de gedachte daaraan.

WELIG - WARME WINTERS

De winters binnenshuis waren veel gezelliger dan de zomers. De zomerse holle, lege stal stond, als het buiten vroom dat het kraakte, vol warme koeien. Hun lijflucht mengde zich met de geur van hooi, gesneden bieten en dampende mest. Als wij over de voorstal naar binnen kwamen, keken de koeien ons met hun grote donkerglazige ogen aan. Uit hun enorme neusgaten stookte de warme adem als dunne rook de stal in. Vooral als het flink koud was, was het dampige gesnuif goed te zien. De kruidige koeienlucht bracht warmte. Tegen de vroeg vallende avond stond ik vaak tussen de vertrouwde dieren en keek toe, hoe moeder ze molk. De stallantaarn gooide zijn zachte, gele gloed over de gehoornde koeienkoppen. Ik hoorde hoe de dieren vraten. Soms werd hun eentonig malende kauwen overstemd door het metalen gerammel van een halsbeugel aan de houten stalpaal, die in de hoge rand van de betonnen voederbak stond en de zware balk boven de koeien mede scheen te dragen.

Als ik stiekem aan de strekel van lievelingskoe Floor trok en de warme melkstraal met moeite in mijn mond mikte, zag ik haar verwijtend omkijken, alsof ze zeggen wou: *"Ik vuul wel, klójtjong, da gij da zijt!"* Met een lang gezicht gaf zij een eentonige kreun.

Toch al gauw zou ik ook op dat kleine melkstoeltje onder de koeien moeten. Ik werd lekker al groter. Floor hoefde daarom eigenlijk niet zo minderwaardig tegenover mij te doen.

In de zomer was het met nou vergeleken maar een levenloze boel geweest in ditzelfde achterhuis. De leegte 's zomers maakte de stal zo hol en doods dat die deed denken aan een kille, donkere grot. Donker bleef het ook in de volle winterstal, doordat de raampjes klein en schaars waren en doordat de vroege winterschemering maar weinig licht door de spinnenwebben voor de raampjes binnenwierp. Toch was het een heel ander donker, een warm donker, dat op de stal hing.

Wij waren blij met het witte wereldje van de winter. Als het hard genoeg vroom, zat vader in het vorstverlet. Dan aten we 's middags weer gezamenlijk warm, zoals dat heel vroeger ook gedaan was, toen vader nog op de boerderij thuis had kunnen blijven. Er was snert en zuurkool met worst of *petozzie*, zoals wij de boerenstampot noemden. 's Winters kwam er ook rode en savooienkool op tafel. Allemaal stevige kost. De laatste gerookte worst en ham kwamen zwart uit de schouw.

Als vader thuis was, zat hij, als het vee verzorgd was, lekker bij de snorrende kachel in de grote ligstoel en las zijn krantje. Zijn vriendelijke, kale hoofd kwam net boven de dikke zwarte letters van Het Huisgezin uit. Hij rustte eindelijk uit. Dat had hij wel verdiend.

's Middags stond hij dikwijls al weer stoer in de kou de heg te hakken. Om de zoveel jaar moesten de eiken grensheggen tussen de akkers gekapt worden. Dat gebeurde altijd 's winters. De dikste stammen kapte hij met de bijl weg en bewerkte hij tot er geschikte paaltjes uit te voorschijn kwamen. De rest verwerkte hij met de *hiep* tot *musterds* voor de houtmijt.

Wij bewonderden de sterke man, die de kou trotseerde en nooit koude handen scheen te krijgen. Het enige bewijs dat ook hij de snerpemde kilte voelde, was het slaan met zijn armen om zich op te warmen.

Wij schoven warm ingepakt op onze klompen naar school toe en lieten vader in de gure wind op de eikenwal achter. We hadden wollen wanten aan en onze kriebelige bivakmutsen op. Alleen onze Harrie droeg zwarte oorkleppen. In onze *slibberklompen* zat stro tegen koude voeten. Wij hadden geen behoefte aan onze fietsen; samen lopen was veel warmer en gezelliger en bovendien gleden wij onderweg zo graag.

Het *slibberen* op de glijbaantjes van de speelplaats was voor ons een welkome afwisseling in het speelkwartier en voor de school begon. Ik had onze bovenmeester eens heel onrechtvaardig gevonden, toen ik rode oren overhield aan zijn harde klappen. Hij had mij helemaal naar het eind van de lange schoolgang gesleurd en de hele afstand had hij doorgedorst. Ik had me ellendig gevoeld en had diep beledigd staan janken. Hoe had ik nou ooit kunnen weten, dat de meester net tevoren het glijden op het middenpad van de speelplaats verboden had! Ik voelde me zo

klein en ik haatte alles wat met school te maken had. Ik verlangde nog harder naar ijsvrij dan anders al het geval was. In de klas was mijn wrevel gauw gezakt en ik droomde weg naar de Karrenput, waar nou zeker een heleboel mensen sierlijk over het ijs zouden rondzwieren. Daar zouden mannen met mannen walsen, iets wat wij niks gek vonden, omdat er zo weinig vrouwen overdag kwamen en omdat er met sterke kerels onder elkaar toch veel harder gezwierd kon worden. Ze gooiden elkaar soms zo ver weg, dat je je afvroeg, of er geen ongelukken van zouden komen. Veel boerenzoons en jonge arbeiders met vorstverlet hadden mooi het rijk alleen op de ijsbaan van de Karrenput.

Wij kregen gelukkig nogal veel ijsvrij in de winter, er waren immers verschillende meesters die zelf graag schaatsten.

Ik moest onwillekeurig terugdenken aan de tijd dat ik nog zo klein was, dat ik niet mee mocht met mijn oudere broers, omdat ik toen nog niet eens schaatsen had. Ik zag me zelf weer treurig in de huiskamer staan, met mijn neus tegen de beslagen ruiten van het voorraam. Met lede ogen keek ik mijn broers na, die met de schaatsen op de rug en hun builtje brood naar school vertrokken. 's Winters bleven ze op school over en als ze dan ijsvrij kregen, gingen ze regelrecht vandaar naar de Karrenput. Wat had ik toen toch gewild, dat ik maar gauw schaatsen kon en ook met zo'n builtje boterhammen naar school mocht!

Ik zag mijn broers door de kale heggen en de vallende vlokjes vervagen. Alles in de verte werd op dezelfde manier grauw. Mijn aandacht was toen even blijven hangen bij de licht warrelende hemeldingen, die op zachte dunne watjes leken. Sommige joegen langs het raam alsof ze elkaar nazaten. De meeste kwamen rustig omlaag gezeild. Gek vond ik het toen dat, als ik omhoog keek, die vlokjes tegen de grijze lucht bijna zwart afstaken. Pas als ze op de hoogte van mijn neus waren, werden ze ineens wit en gingen ze zacht op de *boerenmoesspruiten* en droge beukenbladeren van de tuinheg liggen. Vanuit het voorraam was de hooiberg, die ik met moeite rechts kon zien, altijd het eerste en het ergste wit. Op stro bleef sneeuw goed plakken.

Moeder, die bang voor haar clivia was, verstoorde nogal eens wreed mijn overdenkingen met haar onvriendelijke: "*Allee, gò 's vur da raom weg, vur ge 'r dalek de blommen afstót!*"

Eindelijk had ik kleine gekrulde Friezen. Overgenomen van mijn jongste broer, die nieuwe gekregen had. Het was in het begin niet meegevalen, maar ik had het schaatsen snel geleerd. Sommige beginnelingen op de schaats schoven met een oude stoel over het ijs, maar dat was ondoenlijk voor ons. We konden zo ver niet met een stoel gaan sjouwen! Ik mocht het houten houvast van een medebeginner wel eens even gebruiken, maar meestal was ik toch alleen op mezelf aangewezen. Het wankelen werd al gauw ploeterend lopen en zo had ik het me langzaam eigen gemaakt. Ik moest wel, want anders stond ik mooi voor joker op dat ijs.

Na de krulfriezen waren de houten, holgeslepen schaatsen gekomen, die wij *bootjes* of *rondrijers* noemden. Dat scheelde al heel wat, want de veters van de friezen hadden al veel tintelende vingers opgeleverd. De bootjes hadden leren riemen en waren veel makkelijker aan- en uit te doen. Toen ook de bootjes afgedaan hadden, had ook ik 'echte' holgeslepen kunstschaatsen gekregen, die ik onder de zool moest draaien met een sleuteltje. Eigenlijk ondingen, omdat de zolen al gauw los lieten en het sleuteltje om de haverklap zoek was. Het merk, waar ik toch trots op was, heette Stürmer.

De Karrenput was een heerlijke ijsvlakte, helemaal omzoomd door dichte, donkergroene sparrenbomen, behalve in het zuiden. Daar was de hoge spoordijk met het kale wilgenhout ervoor. Dat buigzaam groeisel stond soms wel wat in de weg, maar bood bij het *ijslesje* en het kruistikertje aangename uitwijkmogelijkheden voor de opgejaagden.

Wij liepen er als schooljongens uren voor, om de zwierige sensatie in de frisse wind telkens weer te beleven. Met kunstschaatsen kon je ook van alles. Ik hoefde niet meer stoer alsmaar vooruit te schaatsen als bij de vroegere krulfriezen. Ik kon nu buitenbeens en scharen en voor- en achteruit pootje-over. Met wat geluk kon ik zelfs een acht rijden of een prille pirouette draaien. Voor 'walsen' waren holgeslepen kunstschaatsen nodig en walsen wou ik leren. Wat was het heerlijk die mensen over het

ijs te zien zweven in eindeloze wendingen! Ik hoorde mijn scherpe schaatsen in het ijs krassen, als ik een paar rondjes reed om warm te draaien. Ik kon mijn benen lekker los gooien en al viel ik eens, ik bleef het eindeloos fijn vinden. Het was wel gek zoals het geluid onder het ijs door meegalmde.

Bij vroege heldere maan zagen we soms ons zelf vaag in het ijs weerpiegeld. Het was merkwaardig jezelf aan de onderkant van het ijs mee te zien schieten. Bij de heldere vrieslucht zagen we ook de eerste sterren in het ijs weerkaatst, want we hielden het lang vol. Vroeger had ik nog ooit gedacht, dat de *lilleke mennekes* aan de onderkant in het water meereden, maar daar was ik wel overheen gekomen. Het geluid had ik die denkbeeldige waterwezens toen ook toegedacht, omdat ik vermoedde, dat zij zaten te morren nu ze hun haak door al dat ijs niet konden gebruiken. Pas in de avond die veel te vroeg viel, dreven donker en honger ons naar huis. We stapten als donkere poppetjes zwijgzaam langs de spoor-dijk tot we in de verte onze koeien op stal konden horen loeien. Die hadden ook honger. Bij het horen van dat gebrul zetten wij meestal een sprintje in. Hoewel het na het schaatsen wat onwennig lopen was, kon ik ondanks de bungelende ijzers aan mijn nek mijn broers bijna bijhouden. Ik wilde persé niet achterblijven, omdat de duisternis snel dichttrok en ik nog lang geen held in het donker was.

Wat kon je een stapel boterhammen aan, als je na zo'n middag schaatsen eindelijk thuiskwam! Vaak was het gezellig in de warmte van *den herd* rond een volle pan *balkenbrij*!

Op menige winteravond moest ik eraan denken, hoe vader vroeger van Orthen naar Ravenstein had kunnen schaatsen. Toen liep 's winters de hele polder nog onder. Die winters moesten wel veel strenger geweest zijn, want het was destijds zelfs voorgekomen, dat de boeren met paard en kar de dichtgevroren Maas over hadden kunnen steken. Om zo'n dik ijs te krijgen, moest het buiten toch heel wat doen!

Dat het laat in het jaar nog behoorlijk kon winteren, moest het aloude en alom bekende vers doen geloven: "*Mi Sunte Methijs nog gin ijs, mar half mert mi kaar en perd over Maos, Waol en werd.*"

Op winteravonden werd er bij ons naast het kaarten veel naar de radio geluisterd. Ik mocht al wat langer opblijven. Soms kon ik een stukje meegenieten van negen heit de klok en de bonte dinsdagavondtrein. Ook mastklimmen was erg in trek. Ik zat stiekem te hopen, dat moeder mij en de tijd zou vergeten.

Met uitzondering van oudejaarsavond, als er *van 't aauw in 't néij gespuld wier*, moest ik meestal halverwege het programma naar de opkamer.

Wie ging er nou toch op zo'n moment graag naar bed! Ik zeker niet. Te meer niet, daar ik wist, hoe akelig ijskoud de sneeuw witte gesteven lakens waren. De kille opkamer boven de holle kelder lag er met zijn koude, bleekgele zeil, dat leek op een laag sneeuwijs, afschrikwekkend bij. Ik blies mijn eigen adem onder het laken om het bed snel op te warmen en dacht er niet aan op het rillerige zeil te knielen voor mijn avondgebed. Ik mopperde wat in mezelf over opblijven en wilde gauw groter zijn net als de anderen, die nog niet naar bed hoefden. Alleen in bed op de opkamer hoorde ik de beuken en dennen droefgeestig kreunen onder het geweld van de koude winterwind die met gejang rond ons huis raasde. Ik prees me gelukkig binnen te zijn, rolde me behaaglijk op en sliep.

WINTERWERK

Zoals vermeld was de winter de tijd dat vader de eikenheggen om onze akker kapte. Opeens konden we weer veel verder weggijken. Wel maakte de omgehakte heg ons vergezicht nog kaler en kouder dan het buiten al was.

Het hakken was zwaar werk, waarmee wij nauwelijks bemoeienis hadden. Natuurlijk had de winter ook voor ons kinderen zijn weerbarstigheden. Tintelende tenen, vingers en oren waren weinig bevorderlijk voor het genieten van de ijspret. Vooral die uitstekende delen van het lichaam waren gevoelig voor vorst. Werkzaamheden in de winterdagen waren allemaal onprettig. Toch moest er in minder harde winters nog wel ooit een knollenveld leeggeplukt worden. Als we kleumerig stonden te zuchten tussen dat laatste 'groen', dachten we lichtelijk anders over die fijne winter. Maar dan was er meestal al hoop dat het ijs gauw zou lijden. Het vroom nog niet hard genoeg om te kunnen gaan schaatsen, maar binnen een paar dagen kon dat anders zijn.

Als er dragend ijs was, mochten wij altijd weg om te schaatsen als we wilden, en willen deden we wel! Wij hadden dan ook de schurft gezien aan het kwakkelweer, waarin vaak *sparren geblekt* moesten worden. We stonden dan de hele dag een trekmes over de sparren te halen, die in twee houten bokken lagen. De vele knoesten bezorgden ons op de lange duur behoorlijk pijnlijke armen. In onze kleverige handen vol geurig hars voelden we de blaren opkomen.

Blaren kregen we alleen daar waar nog geen eelt was en eelt kregen we vanzelf met werken. De remedie tegen blaren was dus heel simpel: meer werken.

Als alle bast van de sparren gehaald was, versjouwde vader de bruingeel gestreepte bomen naar de houtbokken. Hij zaagde ze met de grote spanzaag op maat en puntte de palen met de *hiep* aan. Dan pas waren de heiningpalen klaar. Die kwamen in bossen te liggen als stapels enorme

potloden. In het voorjaar zouden ze dan met de vrachtfiets naar de polder vervoerd worden, voor gebruik in nieuwe omheiningen.

Zolang de winter niet doorzette, stonden we aan de sparren. Het was een onoverzienbaar groot en ontmoedigend karwei. Ik verdeelde het aantal sparren in porties voor halve dagen en als het slecht opschoot, splitste ik zelfs de spar in delen. Als ik de bovenkant maar vast klaar had, mischien kon ik de onderkant dan binnen de honderd tellen. Om onverklaarbare redenen moest ik het halen voor ik tot honderd geteld had, want alleen in dat geval zou het voor mijn gevoel die dag verder goed opschieten. Steeds bedacht ik dingen om het werk te bekorten. Vaak jutte ik mezelf met die waanideeën zo op, dat ik niet ging eten, voor die ene hele dikke nog helemaal klaar was.

Een nadeel van de winter vond ik het kuilvoer, dat men uit enorme hopen zand stinkend te voorschijn groef. Die onwelriekende inmaak voor de koeien had een reuk die in al je kleren trok. Je zou nooit gedacht hebben, dat gewoon knolgroen zo kon gaan stinken.

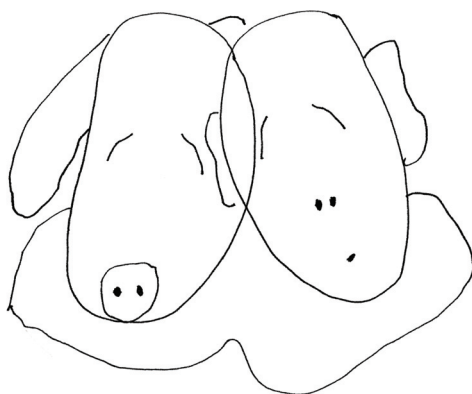
Als ik op woensdagmiddag mijn overalletje aanschoot, dat de hele week op stal gehangen had, raakte ik die zure lucht de hele godganselijke dag niet meer kwijt. Er waren zelfs boerenjongens op school die er helemaal naar roken, al merkten ze dat zelf kennelijk niet meer.

Schaatsen en glijden waren niet de enige wintergeneugten. Als sneeuwval het schaatsen bemoeilijkte, raakte het sneeuwgevecht en de sneeuwman meer in. Wij vonden het altijd weer iets aparts, sneeuwballen op het strooien dak van ons huis te gooien. Als we geluk hadden, kwam onze kleine sneeuwbal als een lawine van sneeuw omlaag. Er was geen dakgoot om de sneeuwmassa te breken. Als er teveel sneeuw op ons dak lag, lukte het niet, omdat de gegooide sneeuwbal in de dikke zachte laag bleef steken. Wel kon je hem daar precies zien zitten.

Omen Bert ging, als hij tijd had, de binnenwegen sleeën, hetgeen banen met de paardenslee betekende. Dan hing er een planken schot achter het op scherp gezette paard. Dat vierkante houten geval ter grootte van een eg sleepte hij met een punt naar voren door de dikke laag sneeuw. Ik vond het heerlijk daar bij te zijn. Het was alsof de sneeuw schrik had van

de zware slee en daarom aan de voorkant snel weg wilde. Het geschuifel en geknister van de verdrongen sneeuw klonk als muziek in de oren.

Werd de sneeuwlaag te dun en raakte de slee bevroren grond, dan klonk het geluid ineens heel onprettig als snerpand schuren. Soms liepen we met een groep kinderen mee met de slee en voelden we hoe onze klompen aanlaadden met de plakkerige witte massa van licht krakende sneeuw. Het nut van het baansleeën was betrekkelijk. Alleen als de sneeuw erg hoog lag, maakte dit schuiven de weg beter begaanbaar, maar vaak kwam er gladheid voor in de plaats. De ondergeschoven sneeuw werd immers geplet en maakte van de besneeuwde weg maar al te vaak een glijbaan. Toch hadden de meeste sleebaanders het gevoel iets nuttigs gedaan te hebben. Ze kregen op vele plaatsen koffie en een borrel en dat sterkte hen in dat gevoel.

DE WINTERSLACHT EN VASTENAVOND

Bij ons werd in de vroege winter meestal geslacht. Het varken werd met veel geknor en akelig schel gekrijs naar de achterstal geleid, waar de korte leer al klaar stond. Er lagen bossen stro die als doodsbed voor het varken moesten dienen.

Haske de slachter had een eigenaardig blinkend pistool, dat met een droge knal het leven wegschoot uit onze vuilwitte krulstaart. Ik vond altijd, dat Haske zelf ook van die kleine varkensoogjes had, alleen keek hij wat vriendelijker dan de varkens.

Als hij het dier geschoten had, sneed hij snel de keel door en dan gulpte het bloed door de schoppen heen, zodat onze halve stal rood werd. Het dode dier, dat eruit zag alsof het lui lag te rusten in het rode stro, werd met veel water afgekrabd en schoon geschraapt tot er een rozige tint op het zwijnenlijf kwam. Het kokend water en het warme bloed deden de stal achter de koeien dampen. De koeien keken meewarig om, maar buiten de dorre hoge knal van Haskes pistool en het gejang van het varken schenen ze nergens van te schrikken.

Dan moest het varken op de leer en als het daar aan de pezen van zijn achterpoten eenmaal opgehangen was, sneed Haske het overlans open. Het bracht een zoetig weeë lucht teweeg, als de ingewanden naar buiten kwakten en op de grond zakten. De slachter sneed de taaie pezerik eruit. Die verhuisde naar de schouw om straks als smeersel voor de zaag te dienen.

Wij liepen in de weg en vroegen om de blaas. Haske zei plagerig, dat wij die krijgen konden, als we onze neus in het varken zijn gat durfden te steken, maar ons varken had eigenlijk al geen gat meer en wij zouden een beetje gek zijn! "*Nee, Haske, òn d'n hond z'n kont!*" dachten wij. We wisten wat zijn bedoeling was. Varkenspoep aan je neus krijgen. Daarvoor stampte iedere slachter op het lijf van het varken op het mo-

ment dat je rook aan het gat. Een keer waren we daarin getrapt, maar daarna nooit meer. Iemand zou de varkensblaas toch wel krijgen. Vader kon daarvan later, als die blaas in de schouw gedroogd was, een *doetelpot* maken. Hij had daarvoor een potje, een rietje en een stukje touw nodig. De gerookte blaas, die er perkamentachtig uitzag, maakten we nat. Die won daarmee snel aan elasticiteit. Het taaie vel spande hij over het potje, de rietstengel werd daarbij in het midden stevig ingebonden. Die moest straks als handgreep dienst gaan doen. Dat was het instrument waarmee wij onze vastenavondzang begeleidden. De doetelaar spuwde stevig in zijn hand en ontlokte een foempa-achtige dreun aan de pot met blaas. Met carnaval konden we er lustig op los *doetelen* met onze rommelpot. Dan deden we de ronde in de buurt en de familie. We wisten dan precies wie we over moesten slaan, omdat we daar toch nooit iets kregen. Op al die andere adressen kwam het zelden voor, dat we ons '*Jan, 't is Vastelaovend, komme nie thuis vur taovend*' zongen, zonder iets te krijgen. Het liefst hadden we centen, maar we waardeerden de appels, koekskes, pepermuntjes en sepkatjes ook zeer, temeer daar het dicht bij de vasten was, waarin we niet meer mochten snoepen. Het was altijd weer spannend wat we krijgen zouden als we ons keelgeluid samen met ons gedoetel ten beste hadden gegeven. Op de stoep drentelend wachtten we na onze slotregel "*Gif me 'ne cent, dan gò 'k vurbéij*" vol verwachting, wat er ons nou weer in de handen gestopt zou worden.

Zo samen rondtrekkend zongen we de hele dag de constante leugen: "*We hebben gezongen en nog niks gehad, snéijt 'n stukske van 't verke z'n gat, snéij mar diep, snéij mar diep, snéij mar inne vinger diep!*" Als er werkelijk van het varken gesneden zou worden, zouden we het niet eens op prijs gesteld hebben, want wij hadden thuis geslacht en daar hadden we nou *zat van 't verke!*

Het slachten aan huis had het grote nadeel, dat het zo lang duurde voor het hele varken kort en aan de kant gewerkt was. Door alle trubbelige drukte bleef het lang ongezellig in huis.

Als het varken op de *leer* hing en de ingewanden verwijderd waren, versjouwde men het naar de kleine geut, de spoelkeuken, waar het de hele nacht veilig voor de katten bleef staan. Het dode varken met zijn open

gespreide reuzels hing als een vlezige etalage, waarin de rozige organen in het wit waren uitgesteld. Men noemde het varken aan de leer toepasselijk *'n schoon schilderij*. Het wachten was dan op de keurmeester, die overal grote, paarse stempels opzette. Wij vroegen ons wel af, of dat met al die inkt nog zou smaken.

Als de keurmeester met zijn drukinkt verdwenen was, kwam Haske weer op zijn oude stoomfiets, die het geluid van natte fludderscheetjes maakte, en begon het schoongewassen en bleekwit geworden varken in grote stukken te snijden. Onze hele keuken werd vettig, vooral de vloer. Zelfs de stoom van het kokend mengelmoes voor de balkenbrij sloeg ons olieachtig in het gezicht.

Haske maakte worst met de gewassen en geschraapte darmen van het dode varken. Hij deed veel zout en peper in het gehakt, dat uit het worstmachientje kronkelde. Het machientje stond op de vettige tafelrand geschroefd. Hij deed de grote, grijze worsthoorn erop en perste het doorkruid gehakt al draaiend in de lege darmen. Haske kneep de lange worsten in en knipte ze zodat ze vanzelf in de houten mand krulden, die onder de worstmachine geschoven stond.

Ondertussen stond moeder te wekken, wat ze maar in die brede flessen aan vlees verstouwen kon. Het gekookte spek, en de tong, hart, lever en nieren kwamen na de kook koud op tafel voor bij de boterham.

De witte reuzel werd gesmolten en ging de kelder in. In de keuken rook het naar leverpastei met veel laurier, zure *zult* en *koikes*, zoals wij de uitgebakken reuzelkaantjes noemden.

De dagen van de slacht stonden mij tegen vanwege de vette bedoening. Er moest een geblokte handdoek met vlees naar de burens, wat men *'n suupke* noemde. Dat rondbrengen van suupkes deden wij maar al te graag, omdat er dan altijd iets voor de brenger aanzat. Een dergelijk deel van de slacht moest zeker naar omen Bert, want van hem kregen wij ook altijd wat, als hij slachtte. Bovendien mochten wij een gedeelte van zijn grote schouw gebruiken voor het roken van worst en ham. De schouw van omen Bert was veel beter dan de onze. Sommige mensen brachten ook altijd wat naar de pastoor. Volgens gebruik moest dat de karbonade zijn. Ik geloof niet dat de pastoor ooit iets van onze slacht merkte.

Nachten na de slacht droomde ik soms van varkensachtige *lilleke mennekes*, die in smerig wit vet baadden. Die gedrochten verlustigden zich in de vette brij als varkens in hun eigen mest. Ze wentelden zich in het moddervet en lieten vettige fludderwinden en brobbelscheten, die met lome wellust uit de warme walgmassa omhoog borrelden. Ze riepen melig zangerig: "Hallo, hallo..., wie stinkt daar zo?" Monden vol vet antwoordden: "'t Manneke van de radio...!" en een olieachtige onaangename lach volgde. De winderige gedempte pruttels werden afgewisseld door een bromstem, die steeds brulde: '*Tussen twee bergen bromt unnen beer, as ge gòt kijken, zied- 'm nie meer.*' Forse fludders die nattig doordreunden, overstemden al gauw de bromstem. Middenin riep een van de vieze mormels: '*Wa hé'k toch 'ne gezonde maag!*' Gelukkig smoorde de binnenstromende brij zijn stem. Ik voelde het draaien in mijn binnenste. Een korte tijd nadien vond ik onze eigen gebrouwen balkenbrij walgelijk. Later ging dat, als ik hongerig thuiskwam door de koude winteravond, rap over. Diezelfde brij hardgebakken was wel heerlijk!

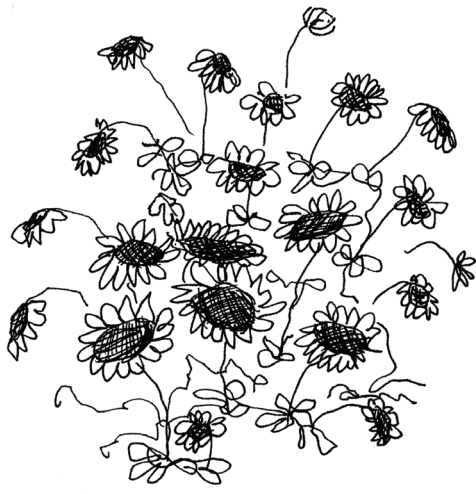
In bed wou de slaap wel eens ooit wegblijven. Ik dacht aan van alles. Vaak ook aan de slacht. Ik vond het zo vies, dat men zelfs de darmen van het varken, dat alle smerigheid opgevreten had, om de worst deed. De meeste grote mensen aten dat worstvel gewoon mee op. Ik zeker niet, ik zat zo kwaad als het ging het vel van de worst te pluizen. Gelukkig probeerden meer kinderen bij ons het vel eraf te stropen. Wij waren de *pit-sers*, maar we aten er smakelijker door. Pitser noemde moeder mij, als ik de gebakken zwoerdjes van het malse varkensspek niet lustte en wanneer ik angstvallig de vetrandjes van braad- en soepvlees afpeuterde. Het kleinste *striemelke* wit moest verwijderd. Alleen *op 'n aander* konden wij dat met goed fatsoen niet doen en als we daar erge honger hadden, werden we ook vanzelf minder kieskeurig.

Het einde van de winter was het minst aantrekkelijk. Met de oplopende temperatuur verdween de hoop op schaatsen.

Gure kwakkelbuien overvielen ons op onze schooltochten. Het enige wat we dan nog konden doen, was schuilen. We gingen dan vlug onder

de overstekende dakrand van een boerderijtje in de buurt staan om kleumerig te kijken naar de onregelmatig vallende druppels van het strooien dak.

We gingen bij voorkeur heel opvallend voor een raam staan en praatten opzettelijk hard tegen elkaar, zodat we de aandacht van de mensen binnen zouden trekken. Lukte dat laatste, dan mochten we meestal wel op de warme stal bijkomen. Soms kregen we zelfs een snoepke of een appel om wat op verhaal te komen. Ze moesten dan eerst weten *van wie gij d'r inne waart*. Als de boerin ons op de *geut* vroeg en wat buurtte over dat pokkenweer bij een warm *bekske*, was de bui gauw over.

LEVE DE LENTE!

Aan de slinkende hoeveelheid hooi konden wij de lente zien naderen. Als we de blote balken onder het schaarse, droge gras konden zien, zou het vee al gauw naar buiten moeten. Dagelijks zagen wij het hooi, omdat we elke dag meerdere malen over de voorstal binnenkwamen en naar buiten gingen. Onze voordeur was zelden in gebruik en 's winters was ze zelfs dichtgespijkerd met tochtstrippen ertussen. Het maakte ons blij, als we de hooivoorraad zagen afnemen. We zouden al gauw geen hooi meer af hoeven gooien en de koeien en kalveren zouden niet meer *gevoeierd en gewitterd* moeten worden.

Het belangrijkste was, dat de kwakkeltijd, die ons lusteloos en loom maakte weldra voorbij zou zijn. De laatste weken moest vader het hooi soms al aanlengen met haverstro, dat hij daarvoor sneed. De koeien waardeerden het stro weinig, ze zochten het vermengde hooi eruit en lieten het overige liggen, zodat wij het vaak als strooisel onder de koeien veegden.

Het grote stromes, dat vader zo vakkundig hanteerde, stond voor de afschotting, waarachter het jongste kalf lag, of hing hoog tegen de grauwgrijze muur erachter. Als wij 's avonds gingen pissen, braken we soms in die donkerte haast onze nek over de strohond, die daar ergens op de achterstal stond. Die kniebak, een lange blok hout met twee uitstekende hoorns, stond er als een onbeweeglijke reuzenslak. Als vader 's avonds het *strauwsel* voor de volgende dag sneed, zette hij zijn knieën in de nek van de slak, zodat zijn gebogen knie op de strogarf rustte, die tussen de hoorns lag. Het grote mes sneed vaste moten van de garf, terwijl het gretig door het gele stro gleed. De vaste schijven verbrokkelden, terwijl ze wegvielen. Het roggestro, dat bleek en blijkbaar minder lekker was, diende als strooisel.

Doordat ons hooi opraakte, viel er meer hooizaad door de balken in de webben, die voor de spinnenkopraampjes van de achterstal hingen. Het

maakte de stal steeds donkerder. Nog even en hier zou alles grondig gereinigd worden. Volgens moeder en de weersberichten zou het gauw kunnen gebeuren.

In deze tijd kon je buiten het gras horen groeien, als we vader tenminste konden geloven. Op onze dries, het buitenweitje vlak bij huis, konden we de mollen horen wroeten. Het slechten van al die hopen zand tussen het opkomend gras was een onaangename taak. Vangen was niet zo moeilijk, als de zwarte gravers maar aan de oppervlakte wilden wroeten. Als we eenmaal geruisloos tot bij de bewegende grond genaderd waren, hoefden we alleen maar achter de omhoog komende donkere aarde van de verse ritten te stampen. Vervolgens schopten we de mol uit zijn pijp om hem te doden. Omdat mollen een kwartje per vel opleverden, waren er in deze tijd van het jaar speciale mollenvangers met afgerichte hondjes, die erop uit waren zoveel mogelijk mollen per dag te verschalken. Die kwamen echter niet voor ons *priegeldrieske*, dat was immers niet lonend voor hen. Als de krokussen allang en de narcissen zo goed als uitgebloeid waren, keerden de zwaluwen terug en metselden, zoals alle jaren, hun nest in onze hennenkooi. In de kooi zaten hele donsdroppen van gele nieuwe kuikentjes. Die *néij kùkskes* waren zelfs al vaak onder de warme kunstmoeder uit. De *aauw hennen* hadden in de nieuwe kippenkooi plaats moeten maken voor de piepende nieuwkomertjes. Die overjarige kippen gingen naar de oude hennenkooi, waar ze geleidelijk aan, naarmate hun ouderdom toe en hun leg afnam, de soep in zouden verdwijnen. Hoewel het voor ons betekende, dat er weer een kuikenschilftje bijkwam om schoon te houden, zagen wij de gele donsbollekes altijd graag komen. Ze waren zo mooi en ze poepten ook nog niet veel, wat de schoonmaak vergemakkelijkte.

Het was een vrolijk gezicht de jonge kalveren, die voor het eerst de polder ingingen, te zien dartelen. Hetzelfde was een ellende als ik zelf de helsters vast moest zien te houden. De dollende beesten waren in hun gekke sprongen nauwelijks te houden.

Die jonge dieren waren onwaarschijnlijk sterk en moesten rallen. In hun malle capriolen sleurden de kalveren degene die ze vasthield kriskras over het erf, tot ze moe en uitgetierd waren.

Al gauw gingen ook de koeien. Zij wilden nog wel springen, maar hun bewegingen waren wat gemoedelijker en meer bezadigd, zoals het oudere dieren betaamde. Eén keer was het voorgekomen, dat de koeien nog maar voor halve dagen naar ons drieske gingen. Het was toen eigenlijk nog te koud, maar ze moesten er uit, want het hooi was op. Weldra zou het 's nachts voortaan warm genoeg zijn en zouden ze buiten kunnen blijven, hoopten we. Vol ongeduld was er toen gewacht tot het weer omsloeg en het vee zonder dek buiten kon overnachten. De koeien die toen nog waren binnen gebleven, waren óf zwaar zwanger of heel *vors*. Het laatste betekende, dat ze pas gekalfd hadden. Om praktische redenen, - het *witteren* van het *kuuske* met de dikke gele biest -, hielden we ze dan nog even op stal, als dat kon. Koeien, die buiten kalfden, bleven buiten, soms zelfs met hun jonge kalfje. De boreling kreeg dan een pikband om zijn neus. Spijkers door een stuk buitenband bevestigd aan de snuit van het nieuwe kalf, weerhielden het jonge rund ervan bij zijn moeder te zuigen. Als er op de dries gekalfd werd, moest al het ander vee meteen naar de polder. Dan was het beesten buiten doen helemaal geen pretje. We zochten een eiken knuppel uit een musterd van de houtmijt en hielden die dreigend voor de koeienkoppen. Een paar stevige klappen temperden de dartelheid. De schurende halsters stelden onze handen zwaar op de proef. Ze raakten altijd wel ergens pijnlijk bekneld, als de dieren van iets onverwachts schrokken. We moesten tot elke prijs zien te voorkomen, dat de koeien losraakten. Omdat we zo klein waren, bleef het een hele opgave. Meestal kregen we daarom de oudste koeien. Die kwamen wat rustiger uit hun winterverblijf. Dan begonnen we de lange voetreis naar de polder en hoopten we, dat er geen treinen over de spoordijk zouden komen, terwijl onze pap en wij daar met ons vee langs sjokten. Vader ging met de moeilijkste dieren voorop, meestal had hij er drie of vier, dan kwamen wij met de twee oudere en helemaal achteraan liep mijn zus met een stok de stoet af te sluiten. Mijn zus had die stok, omdat de oude roodbonte ook nog wel eens nukken kreeg. Als ze veel te hard liepen, moest ik ze zelf in zien te tomen. Als ze dat afwisselden met momenten dat ze niet verder wilden, moest Nellie achteraan erop tim-

meren. Dat was niet zo moeilijk voor haar, meestal hoefde ze maar met haar fiets tegen de achterpoten te rijden en er kwam al weer schot in. De overweg was met de spoorlijn en zijn ongewenste treinen op die vee-tocht altijd een moeilijke hindernis en als we die eenmaal over waren, brachten we het er op de lange grindweg bijna nooit af, zonder auto's of fietsers te ontmoeten. Als we de Kruisstraat over waren, werd het verkeer gelukkig minder. Wel ontmoetten we paarden met wagens vol half verrotte heiningpalen. En al die boeren maar roepen: "*Ooh, doede ze 'r al út?*"

Als de koeien op die trektocht naar de weiden ergens van schrokken, werden het krengen, die ons de heg introkken. Het was alsof de onwillige beesten dan geen gevoel hadden.

Als we de *slag* van de polderwei eindelijk achter ons dichtdraaiden en de halsters los mochten, viel er een last van ons af. Het gaf een voldaan gevoel het weer klaargespeeld te hebben, zonder dat er onderweg een losgeraakt was. Vader groef nog vlug de drinkkuil uit en we gingen de lange weg naar huis terug in het donker met drieën op één fiets. De koeien moesten voortaan ver weg gemolken worden. Dat deden mijn oudere broers samen. Alleen op zondagen gingen pap en mam melken in de polder.

Met de lente moest er veel buiten gewerkt worden. Pap spitte de hele hof om, op het voorste vaste plantengedeelte na. Dat spitten kon weken duren, want wat vader deed, deed hij goed. Twee diep werd de doorgewerkte grond omgelegd, nadat de verspreide stalmest in de diepe voor geschoept was. Zo vers omgewerkt zag de donkere tuingrond er niet slecht uit.

In de omgelegde grond ving ik ritnaalden, emelten en engerlingen. Pap wilde wel eens vertellen wat het waren. Interessanter nog was het te weten wat het later zouden worden. Ik vond het ongelofelijk dat uit zo'n wormachtige ritnaald een kniptor zou komen. Uit de dikke engerling moest een mulder en uit de emeltlarve zou een langpootmug groeien.

Na het spitten kwam het zaaien en poten van de verschillende groentes. Een paar weken of wat verder kwamen de eerste scheurtjes in de grond en piepten de bleke boontjes te voorschijn. Als ze nou maar niet afvro-

ren. Gebeurde dat toch, dan had men er spijt van de IJsheiligen niet afgewacht te hebben. Hetzelfde gold voor de Bintjes, die onze vroege aardappels waren. Terwijl de vogels krioelden en tierden tussen de tere bloesem van de krieckenbomen, werden op de akkers de aardappels gepoot en de bieten gezet. In den hof stonden dan al gauw de eerste prille kelen, sla en koolplantjes nietig naast de nog iele worteltjes te pronken. Vader had eer van zijn werk, het stond er allemaal mooi bij.

Ondertussen bouwde de *blauwlegger* in de houtmijt en maakte de kwikstaart zijn nest bij de varkenskooi. De roodborst zat in de beukenheg. Bleef nou de bunzing maar weg uit de omgeving, want dat was een beruchte eierrover.

De eerste dagen na de uittocht van het vee moesten we om de beurt naar de polder om naar de beestjes te gaan kijken, tenminste als de koeien droog stonden. Moesten de koeien gemolken worden, dan kwam er vanzelf toch al iemand twee keer per dag en dat maakte die extra tocht overbodig. Bij ons stond nogal eens een koe droog, en de enkele koe die dan nog melk gaf, hielden we thuis om op het drieske te weiden met de jongste kalveren.

Was het laatste het geval, dan moesten wij om beurten de hele lange weg voor de beestjescontrole afleggen. We fietsten er met tegenzin heen en roken onderweg het voorjaar. We zagen in de weiden de eerste fletse pinksterbloemen. De gele dotters in de sloten waren de lissen ver vooruit. Van de *lampenpoetsers*, was niet veel meer over. Ook de sierlijke rietpluimen hadden hun beste dagen gehad. De madeliefjes, die voor ons *meijbluumkes* heetten, deden me weer denken aan het verhaaltje van Zuster Clementia op de bewaarschool. De geschiedenis van het kindje Jezus, dat al spelend met Sint Janneke zich bezeerde aan een meidoorn en daarna uit zijn wondje een druppeltje bloed op het bloempje had laten vallen, had indruk gemaakt. Sindsdien had volgens de zuster elk madeliefje een rood randje. Toch had ik wel meizoentjes gezien, die Christus niet geraakt had, want die waren nog helemaal wit. In de polder zongen grutto's, kieviten en leeuweriken hun hoogste lied en dat deed mij denken aan onze strooptochten naar vogeleieren en aan de kransen die we van de uitgeblazen eieren aanlegden.

Hoe kon zo'n kale koude vlakke, die in de winter doods leek, ineens zo van leven bruisen in de lente? Waar kwamen ineens al die kleuren in de grote groene weiden vandaan? Er was wit van madelieven, die hele stukken weidegroen spikkelden. Veel geel van paardebloemen, boterbloemen; dotters en speenkruid fleurden de weiden en slootkanten op. Late ganzen vlogen over in V-formatie. Die V was van vorst volgens veel mensen, maar ik geloofde dat de vogels het toch mis hadden, of het moest zijn, dat ze de V van voorjaar bedoelden.

De runderen tellen was ik totaal vergeten. Ik was al bijna thuis en had het doel van mijn hele tocht totaal gemist! *Vergimmese gaperd*. De hele afstand nog eens afleggen, overwoog ik wel, maar deed ik niet.

's Nachts leverde die nalatigheid nogal eens problemen op. In mijn angstdroom zag ik al onze beestjes in de verre polder langs de open wegen draven. Tot overmaat van ramp waren er veewagens, waarin de vee-dieven onze tamme beestjes laadden. Die waren we kwijt en dat was allemaal mijn stomme schuld. Omdat ik niet opgelet had, wisten ze bij ons niet eens dat het vee uitgebroken was! Ik diende te weten, dat de dieren altijd uit konden breken en dan ontzettend ver van huis konden raken in de uitgestrekte polder. Dat was ook de reden geweest voor het grondige heining herstellen in het vroege voorjaar! Eens toen ik wakker werd en mijn nachtmerrie probeerde te overdenken, rekende ik gemakshalve maar op de naburige boeren, die ook vee hadden in de polderstreek van onze beesten, die *de Rumpert* heette. Kees van Roelven had daar bijvoorbeeld land liggen en vee lopen en Kobus moest er ook langskomen om zijn koeien te melken. Kees zou het zien als er iets mis was met onze dieren; hij moest immers door onze wei om in de zijne te komen. Hij zou het zeker komen zeggen, als er iets niet in de haak was geweest, stelde ik mezelf gerust. Soms deed hij er het uitgebroken vee zelfs weer in, maar daar mocht je natuurlijk niet al te zeer op rekenen. Dat kon je niet verlangen, als het ontsnapte poldervee ver weg was en in geen velden of wegen meer te bekennen.

Van het voorjaar was de meimaand met zijn bloeiende seringen, brem en fruitbomen het mooiste. In die maand maakten wij onze vroege voetreis

naar de Lieve Vrouw die in de Sint Jan troonde. *Bossche beevert* noemden we die tocht. Andere mensen uit onze buurt gingen naar het dorpje Zeeland om Sint Cornelis te aanbidden. Hij was de heilige die met de Lieve Vrouw deze maand speciaal in de bloemen werd gezet. Voor de Lieve Vrouw ging men naar Den Bosch, Handel of Kevelaer. Maar er was dus nog een heilige die in trek was.

Het vervulde mij met trots, dat het mijn eigen patroonheilige was en het griefde me lichtelijk, dat ze er bij ons thuis niet meer werk van maakten. Maria was dan wel een grotere heilige, maar *Sint Knilles* was toch ook zeker niet niks! Hij was een kinderheilige. Hij hielp tegen bof of *dikoor*, mazelen, *rooien hond*, stuipen en wormen! Hij was niet alleen voor kinderziektes, hij was tevens de voorspraak voor mensen, die last hadden van *dempigheid* of van zenuwziekte. Hij hielp ook tegen 'bedplassen'. Er was een speciale bloem in de Brabantse hof naar hem genoemd en dat was nog wel een van de allermooiste. Het waren de *knillesrozen*, die de meeste mensen 'pioenen' noemden. Bij ons bleef de Heilige Cornelis heerlijk ten achter gesteld bij de Heilige Maagd en daar kon ik niets aan veranderen. We bleven in de meimaand alléén naar Den Bosch lopen en dat was onze enige bedevaart.

Het ongezelligste van het voorjaar vond ik de grote schoonmaak, waarbij alles van zijn vertrouwde plaats moest. Het werd daardoor akelig onwennig kaal in huis. Moeder begon altijd vroeg met het woonhuis. Dan was het binnen meestal nog vervelend koud ook, met al die open deuren. Zodra het vee naar buiten was, volgde de stal, waarvan we minder hinder hadden.

Later in het voorjaar, wanneer de witte margrietten mooi combineerden met de rode zuring en de klaprozen, kon je de boeren horen die hun *zessies* al zaten te *haren*. Er moest gras gemaaid! Als vader zijn zeis scherpte, zat hij schrijlings over het lange gebogen mes van zijn maaituig. De grote steel rustte tegen zijn schouders en hogerop in de *mik* van een afgehouden tak, die op een slechte gaffel leek. Het *haargetuig* zat gedeeltelijk in de grond en vader timmerde met lichte tikjes van een

maanvormige hamer zijn zeis vlijmscherp. Dat scherpen moest een heel karwei zijn; pap kon er tenminste akelig lang mee bezig blijven. Misschien kwam dat ook wel, omdat hij *'ne sekure* was.

Wanneer vader de eerste Bintjes in de moestuin uit deed, was het voorjaar al voorbij. De vroege onvolgroeide aardappels hoefden niet geschild, enkel geschraapt, nadat ze in een emmer water met klompen gestompeld waren. *Stompelen* was niets anders dan met de klomp steeds weer in het vuilgrauw geworden water stoten, zodat de jonge aardappel zijn glazig dunne huidvlies losliet. Het doorzichtige huidje rolde zich vanzelf op en liet de aardappel eronder gelig opblinken.

Die eerstelingen in de bakpan bezorgden ons het water in de mond. Wanneer daarbij ook nog verse sla uit eigen hof en een stukske gebakken spek op tafel konden komen, vormden die samen hét koningsmaal van de late lente.

Naarmate de rog omhoog schoot en geel werd, overspoelde het groen in de wei het geel van de voorjaarsbloemen en begon het langzaam te zomeren.

WEGDROMEN UIT DE ZOMERHOF

Als de boerenrozen vooraan in den hof stonden te geuren, was het zo zomer en dan zouden ook de lange gele kermisbloemen spoedig als sterren prijken. De krieken waren dan al bijna rijp. Slechts de laatste boom liet zijn rode pruimpjes met blauwige glans wat later rijpen en alleen die verste boom had dan nog wat te bieden.

Onder de leeggeplukte bomen lagen de verlokkelijk gekleurde *vernoodrijpte krielkriekskes* nog in groten getale, maar die smaakten nergens naar en zelfs de hennen lieten die liggen.

De *muurloperkes*, die officieel Oostindische kers heetten, slingerden zich fleurig in het gaas omhoog en maakten zo een warme afrastering tussen bloemhof en kippenterrein. Sommige malse slierten van die bloemen werden afgelopen, omdat ze eigenwijs probeerden de verharde *voormisse* van zwarte kachelsintels, donkerbruine koffiedrab en grind over te steken. Van de voordeur af liep het middenpad overlangs door den hof. De scheiding, die het pad van de bloemenperken afbakende, bestond uit sterk geurende mini-anjers, die *snuffelkes* heetten. De eerste stokrozen en gekleurde lupinen fleurden de voortuin op. We noemden die gekleurde *filippinen*, omdat ze anders van tint waren als de gewone gele op de akkers die ze bij ons als groenbemesting zaaiden. De ouderwetse fletsblauwe lissen waren al weer lang weg, maar hun strakke bladeren staken fraai af tegen de bonte volle glorie van de riddersporen. Ook de vetplanten langs de geurig witte border van snuffelkes, zouden weldra rood opbloeien. De jufferkes-in-het-groen van het zaad van buurvrouw Merie waren al een eind op scheut.

Moeder hield angstvallig in de gaten of het poortje goed gesloten was, want het kwam nogal eens voor, dat er een hen in den hof kwam. Die richtte grote schade aan. Wij moesten die onwillige beesten zo gauw mogelijk zonder iets te vernielen uit de bloemen of groenten zien te krij-

gen. Het was alsof die rothennen het erom deden en net in den hof terecht kwamen, als wij zaten te eten. Met tegenzin probeerden we de kip te vangen. Pas als we ze van twee kanten tegelijk een hoek indreven, lukte het ons dat krenge te pakken. Meestal hadden de hennen het meer op de boontjes, volle kelen en jonge koolplanten dan op de bloemen begrepen. Hoe de kippen in den hof kwamen was vaak een raadsel. Over het gaas of de heg vliegen konden ze niet. Het poortje van het middenpad was dicht geweest. Er moest ergens een gat zijn en die opening moesten we snel opsporen. Het gat was meestal tussen de houtmijt en de beukenheg. Daar bleek het oude gaas doorgeroest. In de hoek van de Bintjes en de hoge *flodderbonen* vingen we de hen, omdat we daar het minste kapot zouden lopen. Onder de hoge joekels van tabaksplanten, die tegen de heg stonden en heel wat hebben konden, lieten we de hen in het gaas vastlopen. Nijdig gooiden we haar de tuin uit aan de kant van het *gutgat* met zijn vieze donkere modder, dat door de brede rabarberbladeren nauwelijks te zien was.

Naarmate de zomer vorderde, raakte het vingerhoedskruid vol zaad, terwijl de weelderige toorts van bloemen uitbloeyde. De frêle bruidssluijer bloeyde in dun witte wolkjes tegen het tere groen van wilde asperge. Er kwamen volop asters, *lievermannes* en zinnia's, die in rondjes en vierkantjes geplant, de voorhof opvrolijkten en de uitgebloeyde vervingen. Grote dahlia's sloten de bloemhof af.

De zonnepitten achteraan in de moestuin torenden met hun gebogen kronen hoog boven de laatste witte sterbloempjes van de vroege aardappels uit. Ook de tabaksplanten haalden bijna de hoogte van de heg.

Links achter de zonnebloemen wist ik in de hoek van de heg de strik te zitten. Die was bedoeld voor de wilde konijnen, die hun zinnen gezet hadden op de koolplanten in onze hof. De strik was geen succes geweest. Onze eigen kat was er een keer in terechtgekomen en het was verdomd moeilijk geweest haar daar weer uit te krijgen. Dat blazende krenge had net gedaan alsof ze ons ineens niet meer kende en krabde vernijng naar alle kanten. Alsof ze niet al jaren op onze hooizolder huisde. Uiteindelijk had Harrie samen met vader haar er toch weer uit gekregen. De strik was grondig vernield achtergebleven.

De zomer was de tijd, dat ik mijn eigen *hofke* achter de beukenheg ging opbouwen. Nou vond ik de bloemen het mooist en ik wist precies welke ik in mijn tuintje wilde hebben. Dat zij in hun volle zomerse bloei niet overgeplant wensten te worden, ontdekte ik pas later. Ik trachtte mijn tuintje met slaphangende bloemen tegen de rondstruinende kippen te beschermen met het overschot aan oud gaas, dat achter de hennenkooi opgeslagen lag. Het werd langzamerhand de tijd van rog en haver binden en aardappels rapen. Uit het maïsveld moest de *bocht* geplukt worden. Dat onkruid sjouwden we in manden mee naar huis. Het diende als kippen- en varkensvoer. Zo'n grote mand vol zwaluwtong, perzikkruid, varkensgras en hanenpoot was een heel gezeul.

Als er in de schroeiend hete zon gecarboleümd moest worden, was ik niet thuis. Ik had zo'n hekel aan de doordringende stank van dat bruine spul, dat ik de buurt van de hennenkooi al meed. Mijn moeder en mijn broers of zus, dik gekleed tegen het verbranden, 'deden' de kippen-schilft, legbakken, deuren, kozijnen en verder alles wat van hout was en ik maakte me stiekem uit de voeten, als ik het 'geveegd' kon krijgen.

Ik had het werken niet uitgevonden, heette het daarom bij ons. Ik was maar '*ne luie slampamper*, '*nen droomerd*, die zich liever aan de natuur vergaapte dan er moeite voor deed zich nuttig te maken op onze boerderij. Hoewel het natuurlijk niet juist was, dat ik de andere gezinsleden maar liet zwoegen, ging ik toch naar de hei, als ik ongemerkt weg kon komen. Daar was met wat geluk ook zoveel te zien!

Op de lage hei achter Bukskes bloeide de blauwe gentiaan tussen de *hommelhei* en daar kwamen zelfs de zeldzame *heechten* nog voor, bleke zandhagedisjes, die zich in vochtige schaduwhoeken ophielden. Minder prettig waren de grote wespachtige *heurzen* die iemand lelijk konden steken. Zeven van die hoornaars konden zelfs een paard doodsteken, ging het praatje. Ik zag er gelukkig nooit meer dan een en die ging ik angstvallig uit de weg.

Onder de zomerzon vertoefde ik het liefst op de bedrijvige bijenheide met zijn witte zandverstuivingen en zijn donkere naaldbossen aan de randen.

Ik dwaalde in alle rust over de stille heide, waar behalve de zachte zoemgeluiden van bijen en hommels de kriepsjierp van de krekels en het zacht krakend mos onder mijn voeten te horen was. Ik zag fladderende vlindertjes, vooral blauwtjes, en snoof de geur van de paarse struikhei met zijn talloze nietige bloempjes op. De krotserige berkjes en het *hondshout* met de bremstruiken staken boven de vlakke uit en benadrukten de kaalheid van de heuvelachtige grond. Er waren armetierige kruiden, die langs de karrensporen zich geel aftekenden tussen al het paars van de bloeihei en de vele zandblauwbloempjes.

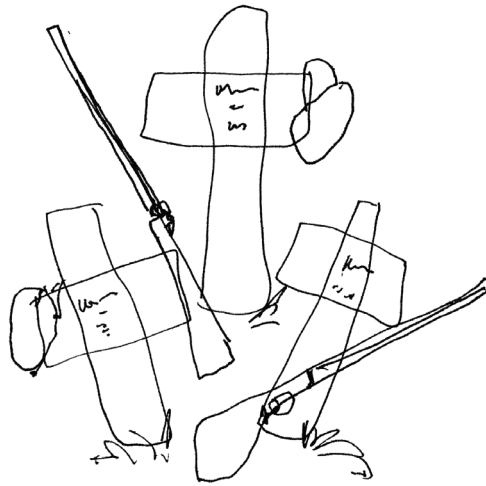
De karrensporen liepen bleekgeel naar het hutje van Bukskes en het lagere gedeelte van de vlakke daarachter. In de verte stonden wat grillig gegroeide sparren. Daar was een diepe kuil met veel hoog gras en vochtig mos, waar wel eens eenden broedden. Er fladderden altijd veel vuurvlindertjes en zandoogjes en er zweefden felgroene en helblauwe libellen. Aan sommige zwarte staketselachtige houtstammen kon je nog altijd zien, dat hier ooit een stevige brand gewoed had. De laatste brand was nog maar enkele jaren geleden geweest. Het vuur kon ontstaan door de rook en vuur blazende locomotieven, maar die laatste keer was iedereen het er in de buurt over eens geweest, dat er *klootjong vuurke gestookt* hadden. Regelmatig gingen hout- en hoويمijten de lucht in en de boeren hadden veel geluk, als hun oude huizen en schuren met strooien daken niet meegingen. Als de hei brandde en de wind stond verkeerd, dan ging Beer Bukskes ook. Bukskes was de beerboer, die vroeger ook nog met de bok en *bromolie* rondgegaan was. Heel het dorp kende het ouwe ventje met zijn krulsnor en zijn platte pet die de petroleum uitventte. Hij kwam nogal eens aangeschoten uit de kroeg gerold.

De *rotjong* uit het dorp jouwden hem altijd na met "*BBA, Bukskes Beert Alles!*" De merkwaardige kleine man, die met de varkensbeer de boer op ging, was vaak het doelwit van de roddel. Wij kenden Bukskes beter, omdat hij dicht bij ons woonde, maar vooral ook omdat hij of zijn vrouw, Piejt, bij ons om melk kwam. Dat gebeurde alleen, als hun eigen geit geen melk meer gaf. Als Bukskes bij ons kwam, werd hij Bertje en wij gaapten hem met grote nieuwsgierigheid aan. Het viel ons dan op, dat hij zo'n gewoon en vriendelijk oud baasje bleek.

Ik zat graag bij het witte zandheuveltje, waarvan ik uitzag op Bukskes' huiske. Een pijpenstrootje tussen de lippen, mijn blote voeten draaiend in het geurig witte klapzand, genoot ik in de warme wind en vergat alles wat niet aantrekkelijk was. Ik kon er lang zitten en kijkend naar de dansende vlinders en zoemende zweefvliegen boven het roodpurper heerlijk aan allerlei dingen denken.

Op deze heivlakte waren nogal wat herinneringen aan de oorlog te vinden. Daar was allereerst het kleine soldatenkerkhof onder enkele kromgegroeide vliegdennen. Die hoek meed ik meestal. Veel loopgraven en diepe tanksporen voerden mijn gedachten vaak onwillekeurig naar het oorlogsgeweld dat zich hier afgespeeld had.

Op de hei vonden we volop granaatscherven en patroonhulzen in het zachte gele zand. Als we die brokstukken van oorlogstuig tegenkwamen, bewaarden wij ze, omdat we het koper later aan de *toddenjood* konden verkopen. Wel waren dan de probleemloze overdenkingen meteen verstoord en ondanks de zomerse rust zat ik met visioenen vol oorlogsgeweld... Ik bracht het in verband met de schoolterm die wij leerden voor onze omgeving: 'woeste gronden'.

OORLOGSGEWELD IN DE NABIJE BUURT

De hei had iets geheimzinnigs in zijn gezapige stilte. Misschien kwam dat door de oeroude verhalen van heksen en *lilleke mennekes*, die zich op de eenzame kale vlakte zo goed thuis zouden voelen.

Tijdens de oorlog moest het hier anders geweest zijn.

Ik was ter wereld gekomen in de ijskoude winter van 1942. Alles was bevroren. Zelfs de levensvreugde was na twee jaren van oorlog en bezetting tot het nulpunt gedaald. Het grootste conflict dat de wereld ooit kende, putte het arme land nog verder uit. Gelukkig hadden wij een boerderijtje dat tenminste in eigen levensonderhoud voorzag.

Ik had de oorlog meegemaakt, maar was veel te jong om het te beseffen. Toch was 'oorlog' voor mij niet slechts een woord. Ik kende de talloze littekens in onze eigen buurt maar al te goed. Bovendien had ik vaak gruwelverhalen over de bezettingsperiode gehoord. Destijds zaten hier in het najaar van 1944 's morgens de Engelsen en 's avonds de Duitsers. Iedereen hoopte, dat de Tommies eindelijk eens voorgoed zouden doorstoten.

Het meest trieste souvenir van het geweld van die tijd was het heidekerkhof, waar Duitsers en Engelsen bijna broederlijk naast elkaar begraven lagen. Vroeger legde men daar met Allerzielen bloemen neer en vloeiden er zelfs tranen. Kaat, die nou zelf allang dood en begraven was, had een van die veel te jonge jongens goed gekend en had er bloemen voor zijn graf gebracht.

Bij de oorlogsgraven aan de heisteeg bij de Snijerhoek stonden wat eenzame verwaaide masten die, met de wind meegegroeid, altijd schenen te treuren over het droevige gebeuren van de oorlog. Bij het zien ervan moest ik altijd denken aan Haike, die daar vlakbij dood geschoten was, toen hij via de Korsteeg naar de Kruisstraat wilde gaan. Het verhaal van Haike Mòs had mij aangegrepen. Ik kon me dat zo goed voorstellen; zo 'n arm manneke, dat met de moed der wanhoop brood voor zijn gezin probeerde te bemachtigen. Haike stond, zich van geen kwaad bewust, zijn

kansen op brood zonder bon af te wegen en werd zomaar door de Duitsers doodgeschoten omdat ze hem van sabotage aan de spoorlijn verdachten. Dat hij langs de spoorlijn woonde, daar kon Haike niks aan doen. Zomaar doodgeschoten worden, terwijl je voor je eigen gezin wilde zorgen...

Men haatte de Duitsers niet voor niets. Ze hadden het ernaar gemaakt! Ik meende me nog de ratelende dreun van verre kanonnen te kunnen herinneren, terwijl ik dicht tegen moeder aangeschoven in de schuilkelder zat. Het gedreun deed het zand door de bovenkant van de kelder sijpelen. Maar ik kan het niet bewust ervaren hebben, want ik was nog geen drie. Ik waande nog te weten, hoe wij na de oorlog en zijn evacuatie over talloze diepe tanksporen en loopgraven naar huis trokken en daar alles in puin terug vonden, behalve de oude hennenkooi, maar die herinnering was zo vaag, dat ik niet zeker wist of ik het zelf gezien had of opgemaakt uit de oorlogsverhalen die men zo vaak bij ons vertelde.

De oorlog was voor mij onafscheidelijk verbonden met vaders Duitse geweer op de hooizolder en de helmen, die wij op ons erf gebruikten als voederbakken voor de kippen. Wanneer moeder het harde voer van maïs- en tarwekorrels niet in haar opgehouden *scholk* had, liep ze met die diepe Duitse helm vol voer: "Tiet, tiet, tiet..." te roepen en zaaide ze zwierig de korrels uit over de drommen kippen, die haar volgden en vooruitliepen. In de onvriendelijke Duitse helm zat opzij een gaatje, dat er eigenlijk niet thuishoorde. Wij verzonnen daarover fantastische verhalen, die er allemaal op neer kwamen dat die Duitser daar zeker een kogel in zijn kop had gekregen.

Er was ook een veel ondiepere Engelse helm met brede rand, waaromheen een blinkend bandje zat. Die diende een tijdlang als drinkensbak voor de grotere kuikens en later voor vaders postduiven.

Terwijl ik eens eenzaam naar het heidekerkhof zat te staren, moest ik eraan denken, hoe de Duitsers een van hun soldaten elke nacht met een brandende kaars ergens op deze hei posteerden. Daar vormden de jongste Duitse soldaten dan een levende schietschijf voor de Tommies, die ergens aan de Nulandse kant van de hei moesten zitten. Volgens velen deden die jonge Duitsers dat met plezier voor hun Führer. Iets, wat de nuchtersten onder ons waagden te betwijfelen.

Ik probeerde me voor te stellen, hoe ik me moederziel alleen op de donkere hei met zo'n verraderlijk licht bij me zou voelen. Ik vond het moeilijk, omdat ik mezelf al gauw doodgeschoten door de naderende Tommies op het kerkhofje zag liggen.

Omen Driek, vaders vrijgezelle broer, die 's zondags nogal eens kwam buurten, kon vertellen van de Duitse gevechtswagentjes, die dwars over de rails van de spoorlijn vlogen en vader vertelde wel eens, hoe hij 's avonds na zijn werk die ene koe, die we nog hadden ging melken en onderweg terug aangehouden werd door een Duitse militair, die met zijn geweer in de aanslag op hem gericht de struiken was uitgesprongen. "*Was suchen Sie!?*" had de Duitser geschreeuwd. Pap had het *romtuitje* laten zien en had gezegd "*nach Hause.*" Toen beseftte hij dat de Duitser ons huis dat achter de bossen weggedoken lag, niet kon zien. De Duitser geloofde hem gelukkig. Omdat vader binnendoor naar huis was gelopen, onwetend van de telefoonkabels die de Duitse verbindingdienst er gelegd had, stond hij zwaar onder verdenking. Hij had toen net zo goed als Haike onschuldig doodgeschoten kunnen worden.

Vaak volgde het ene verhaal op het andere. Moeder moest vertellen, hoe ze zat te hopen, dat toch vooral die rottige V 1's maar zouden doervliegen. Als die door de lucht aankwamen, hoopte met haar iedereen, dat ze niet zouden beginnen te stotteren, want dat betekende, dat ze gingen vallen. Zo was boer Van den Berk de lucht ingevlogen. Moeder had goed gehoord, hoe de motor van die vliegende bom stopte. Die V 1 was op de Singel in Nuland gevallen en boer Van den Berk was erbij omgekomen. Hij zou 't Heike, waar hij woonde, nooit meer terugzien. Toen die bom viel, gingen ook de evacués die bij Jentje Zwaon op de hoek van de Singel ingekwartierd waren en die van de kanten van Grave kwamen, mee de dood in. Volgens sommigen was de bom eigenlijk bedoeld geweest voor Tinus Stap op de Kruisstraat, die zoveel tanks benzine achter zijn huis had liggen. Toch was het waarschijnlijker, dat de stotterende V 1's voor Antwerpen bedoeld waren geweest.

Moeder vertelde van het dreunende geronk van nachtelijke bommenwerpers, toen we nog in de schuilkelder onder de grond zaten, waar nou de houtmijt tegen de masten stond. Zo tegen de bosrand gezeten, was ze al-

tijd bang geweest, dat er toch een tank of een gevechtswagen over de schuilkelder zou komen gereden. Dan zouden we zeker allemaal levend begraven zijn geweest. Ze zag het zand van de schuilkelder weer omlaag komen, als ze ervan vertelde. Dat deed het dreunen van het geschut op de hei en in het plantsoentje. Vader vertelde dat de Duitsers veel vee doodschoten. Daarna sneden die rotmoffen alleen het allerbeste van die dode dieren af voor hun kok. De rest lieten ze liggen om weg te rotten. Dat hadden ze ook gedaan met het paard van vaders thuis en later met de koeien. Met verbeterd gezicht kon hij verder gaan over die akelig bange Amsterdamse onderduiker, die meestal van schrik in zijn broek scheet en niet meer van onze hooizolder af durfde komen. De stoere De Veer van de Geffense ondergrondse was gelukkig niet zo'n schijthuis geweest. Die was 's nachts helemaal alleen over de hei komen sluipen, door de Duitse linies om de Amsterdamer op te halen. Die deftige onderduiker had toen niet mee gedurfd. De Veer was voor de duvel niet bang geweest en ging diezelfde nacht weer dwars door de linies en Nuland terug naar zijn Geffense verzet. Vader was niet blij geweest met die vreemde snaak op het hooi, omdat die in staat was in zijn schrik alles te verraden. Dan zou het er voor pap ook slecht uit gezien hebben, omdat hij onderdak had verleend aan een onderduiker. Dat kon je in die Duitse tijd vlot de kop kosten, want de bezetters waren royaal met kamp en kogels. Later waren gelukkig nog twee mannen van het verzet gekomen, die de onwillige onderduiker kwamen ophalen. Wat was het een opluchting bij ons thuis geweest, toen hij eindelijk meeinging. Het was hoog tijd gebleken, want een dag later waren de Duitsers ons huis en alles eromheen af komen zoeken. Ze meenden toen zelfs 'Wurst' in de oude verschroepelde bieten voor de hennen bij de hooimijt gevonden te hebben. Vader had toen uit moeten leggen dat het geen mensenoep maar kippenvoer was geweest! Wat waren ze bij ons achteraf blij geweest, dat De Veer nog net op tijd voor het vervoer van die Amsterdamse bangschijter gezorgd had! Van die onderduiker hadden ze bij ons nooit meer iets gehoord.

CLANDESTIENE ZAKEN UIT DE OORLOGSDAGEN

Moeder vertelde zelden van haar zwarte handel. Toch was ze regelmatig eieren naar kennissen in Den Bosch wezen brengen. Ze ruilde van alles. Er waren ook joodse mensen bij geweest. Daar moest zij op de Sabbat het gas aan komen steken, als ze er toch toevallig was. Moeder had ook in die tijd, samen met buurvrouw Kaat, boter gesmokkeld. Ze moest nog lachen, als ze die goede Kaat beschreef zoals die eruit zag, met de pakjes boter allemaal voor onder haar mantel verstouwd. Ze had toch zo'n gek ribbelig vestje gehad!

De arme Kaat was veel te vroeg gestorven en had Has lelijk laten zitten met al zijn kinderen!

Het verhaal van het hakkelend Bòntje viel bij ons ook altijd goed in de smaak. De jonge Bòn moest in de oorlog stoppen, omdat hij op een fiets zonder plaatje rondreed. In die Duitse tijd moest je een belastingplaatje op de fiets hebben. Toen de controleurs hem naar het waarom vroegen, had Bòntje verontwaardigd geantwoord: *'P.p.p.pòtje? p.p.p.p.pòtje? ... k.k.k weet n.niks van p.p.p.pòtje af! F.f.fiet b.bé T.t.tante N.n.Nel ùit k.keet w.wegfat!'*

Er waren altijd verhalen van bommen, bonnen, botersmokkel, houten fietsbanden en clandestiene slacht. Geslachte varkens verstopte men in kinderwagens om ze naar onopvallende rookschouwen van familieleden te brengen.

Met bewondering verhaalde men de heldhaftige daden van Meester Klingen en zijn kroost in Alem. Hij had het, als zovelen, moeten bekopen met de dood.

Toen de Engelsen vernomen hadden, dat generaal Neumann met zijn hele staf op Villa Puttershoek langs de grote weg zat, gooiden de Tommies met hun jagers per abuis het witgekalkte fabriekske van Miej Voets helemaal plat, in de hoop de verguisde Duitsers daar te treffen. De En-

gelsen zagen later hun vergissing in. Neumann was met de hele zaak via Mariaburg verhuisd naar de villa van het Heerke in de bossen achter ons huis. De schuilplaats van de Duitse leider moest door de ondergrondsen, die in de omgeving actief waren, zijn doorgegeven aan de geallieerden. Helaas voor hen ontsnapten de Duitsers ternauwernood aan de Engelse luchtaanvallen. Dat er geen doden vielen bij de aanval op het fabriekje was eigenlijk een wonder.

Vaak vertelde men van de geheime radio, die eigenlijk ingeleverd had moeten zijn. Bij ons was die op de hooizolder verborgen. Toen pap een van de eerste oorlogsuitzendingen van Radio Oranje niet te pakken had kunnen krijgen, had hij de radio steeds harder gezet. Opeens had Radio Oranje heel hard over de holle stal gegalmd. Als er toevallig Duitsers dichter in de buurt waren geweest, was hij er toen waarschijnlijk gloeiend bij geweest.

We kregen te horen hoe vader zijn laatste postduiven onder de grond hield, omdat dat ook al niet meer van de Duitsers mocht. Vaders hobby werd toen jammerlijk door de ratten opgevreten.

Het laatste clandestien geslachte varken speelde altijd zijn rol in de verhalen, omdat het met ons hele huis verbrandde. Bijna alle oude foto's en boeken waren daarom ook weg. De distributie en het gerommel met kaarten en bonnen, waarbij men onderling ruilde en *matste*, kwam bij de oorlogsvertellingen steeds weer aan de orde.

Ome Jan van tante Sien had een jeneverstokerijtje in het schuurtje achter in zijn tuin gehad. De jenever vervoerde men in melkkannen om de sterke drank te verkopen aan zwarthandelaars, die het sterke spul zwaar versneden weer doorverkochten.

Tante Sien en ons mam waren een keer tijdens hun jenevertransport met de romtuiten aangehouden. Ze hadden toen geen papieren bij zich gehad en mochten gelukkig hun 'Ausweis' thuis gaan halen.

Ondertussen hadden ze ook de lading jenever kunnen lossen. Aangelengde jenever was overigens net zo slecht van smaak als de *Belze sjek* van die dagen. Die sigarettentabak was per ons te koop en werd zo vochtig gemaakt, dat je die kon uitwringen. Het woog wel, vandaar...

Het onsmakelijke onderwerp *scabies* kwam aan de orde in verband met die ongezonde schuilkelder, waar je wel schurft op moest lopen door de vervuiling die er optrad. De grote gele pot bruinige stinkzalf, die aan teerlucht deed denken, stond nog altijd in de kelder.

Heel zelden liet vader zich verleiden het heldenverhaal van zijn fiets te vertellen. Vaders Serva vrachtfiets was daarin de inzet van het geschil. Cor van de Rooien Doffer had die vrachtfiets en was er mee naar de Boerenbond gegaan. Vader, die zijn fiets sinds de aftocht van de Duitsers miste en bij diezelfde Boerenbond kwam, had ze meteen als de zijne herkend. Dat was niet zo moeilijk geweest voor hem. Hij had immers zelf eikenhouten plankjes in de brede bagagedrager boven het voorwiel gewerkt, zodat de *romtuiten* er beter op konden staan en minder herrie maakten als bij de rammeling van staal op staal op de hobbelige weggetjes. Bovendien had vader de gespleten rubberblokken van de trappers eigenhandig met draad omwonden. Pap was naar binnen gestapt en was erachter gekomen wie er met die fiets gekomen was. Hij was naar de Rooie gestapt en had gezegd: *"Die fiets van aow ken ik, want daor hej ik eigendom òn!"* *"Da zal nie goed kunnen, Piet,"* had de Rooie geantwoord, *"die he-j-ik eijges bij Jentje Delaot gekocht!"*

Vader, zeker van zijn zaak, had tegengeworpen dat het onmogelijk was. De Rooie had de verontwaardigde gespeeld: *"Ik zal aow toch nie vur de gek haauwen, Piet, want we zén nog familie..."*

Pap zag het bloedverwantschap niet zitten en had gezegd: *"Goed, as gij me wilt besodemieren, dan gòn we samen nor Jentje Delaot, want ik hé diezelfde fiets bij Gret Vlee gekocht. Gij hét ze natuurlek van de moffen, want die he'n ze bij mén meegenomen!"*

Toen hoefde de Rooie ineens niet meer naar Jentje Delaot en gaf toe, dat de Duitsers indirect de waarschijnlijke leveranciers geweest waren, want hij had ze langs de weg gevonden.

"Mar Piet, nou hé'k zelf ok hillemòl gin fiets en ik moes toch nog nor Den Dungen um stroi te gòn haolen!" Te goed van vertrouwen had vader ermee ingestemd, dat de Rooie zijn fiets nog even hield. Toen pap op de terugweg tevreden het verhaal van zijn hervonden vrachtfiets vertelde bij Gret Vlee, had die meteen gevraagd: *"Waor is oew fiets dan?"* Va-

der deed zijn relaas en de fietsenmaker zei: *"Mar Piet toch, wa zulde misvatte...!"* Pap had onbegrijpend toegekeken en daarna was Gret, verdergegaan met: *"Daor lagen nog luchtbaand op!... Die haolen ze d'r dalek toch immers af, jongen!"* Vader was wakker geschud, had zichzelf verweten, dat hij veel te goed van vertrouwen was en liep haastig en kwaad terug naar het dorp. Hij had een paar honderd gulden voor de zwarte luchtbanden betaald, overdacht hij. Gelukkig, bij het huis van de Rooie stond zijn vrachtfiets. Pap had brutaalweg zijn eigen fiets teruggepakt, zonder iemand nog iets te zeggen.

's Anderendaags was de Rooie naar ons afgebrande huis gekomen en had een hele hoop poppenkast gemaakt. Hij kwam, zo zei hij, zijn goede naam terughalen en verweet vader, dat die veel *kaolie klets* over hem verteld had. Vader, die zich van geen kwaad bewust was, werd geleidelijk aan bozer. *"En ik gò nor de plisie, ok!"* had de Rooie verontwaardigd uitgeroepen. Toen was pap zo witheet geworden dat hij zijn beheersing verloor. Hij had in zijn drift alleen nog geroepen: *"Dan zal 'k aow 's helpen...!"* Hij had de Rooie vervolgens zo afgerost, dat die niet meer wist, waar hij het zoeken moest. De Rooie had alleen nog maar geroepen: *"Nie slaon, Piet, nie slaon!"* Maar vader was niet te temmen. De oudste kinderen hadden aan vaders broek gehangen om hem tot rust te brengen. Tot de spoorlijn toe achtervolgde hij de Rooie, die hulpeloos wegjankte. Door de harde klappen had de Rooie zijn platte pet verloren. Ze was over het gaas gevlogen en in onze hof beland. De eigenaar had ze nooit meer teruggehaald.

Sinds die tijd was hij wel altijd overdreven vriendelijk als hij vader ergens tegenkwam.

"We zén nog familie ok," moest vader dan altijd denken. *"Wijd weg zullen we ook nog wel familie van de moffen zen...!"*

MIES KIEP EN HANNUS HEN

Van de verhalen, waarom, ondanks de oorlog, veel gelachen moest worden, waren die over Hannus Hen en Mies Kiep het meest in trek.

Vlak bij ons ter hoogte van de overweg naar de Korsteeg ging een locomotief de lucht in. Toen de Engelse Spitfires die stoommachine aanvielen en naar de Filistijnen hielpen, was het de tijd van de aardappeloogst geweest. Er was daarom nogal wat volk op het land rond de spoorlijn. Hannus den Hennenpriester, zoals hij voluit ook heette, was al fietsend in zijn eigen langzame tempo langs de lijn gekomen. Opeens, bij het zien van al die razende jagers in de lucht, was Hannus erg rap geworden en had tegen de aardappelrooiers op het land geroepen: *'Liggen, anders goien ze oe op oewe moel!'* De boeren op het land namen de raad van Hannus wel ter harte. De pluimveehandelaar zelf landde met een sierlijke duik in de spoorloot en dat was maar goed ook. Want een fractie van een seconde later vlogen de brokstukken van de stoommachine met griezelig grote steekvlammen door de lucht. Die reusachtige fakkels zouden de Nulandse hei voor de zoveelste maal in brand zetten.

Hannus was een vakman, zo beweerde men met veel spot. Hij kon van *aauw hennen jong kiepen* maken. Boze tongen beweerden dat hij zelfs de kam en de poten verfde... Echt geloven deed dit niemand. Zeker was dat Hannus zijn al dan niet goede zaken in de kroeg vierde. Dat de handel bij Hannus in het bloed zat, was ook zeker. Ook voor zwarte handel schrok Hannus niet terug, integendeel... Daarom waarschijnlijk ook, dat hij in het kamp terecht kwam.

De broer van Hannus, Mies Kiep zat eveneens in de hennenhandel. Ook hij ging de boeren af, om pluimvee dat 'van de leg' was, voor een zacht prijsje op te kopen. Die soepkippen gingen in een jutezak mee op de fiets.

Van Mies vertelde men dat hij zelfs de knopen van zijn gulp verdrong. Toen de Duitsers hun granaten van over de Maas in onze richting afvuurden, en zo de hele polder onder schot hielden, had Mies met wat kinderen op de oude dijk gestaan achter het café van De Kawe. Plotse-ling sloegen enkele projectielen vlak onder hen in de dijk. Mies maande de kinderen toch vooral bij hem achter het gaas te komen staan, dan kon het, zo zei hij, "*nie zo hendig kaod.*"

Van Mies Kiep ging het verhaal dat hij enorm goed kon handelen met de Tommies. Dat kwam omdat Mies zo snel en goed Engels had geleerd, werd er meesmuilend aan toegevoegd. Toen wij hem ver na de oorlog bij het gebruikelijke bier van Fleskens daarnaar vroegen, had de scheefge-groeide, goedge Mies geantwoord, dat hij dat nogal makkelijk geflikt had. Hij kende immers een aantal standaardzinnen, zoals alleman. "*Soap for de bakkus, segret for de smook en sok for de poot*" waren zijn meest gangbare 'Engelse' kreten. Zelfs de kleine kinderen kenden toen allemaal wat Engels. Zij vroegen de Tommies meestal "*Soap for Mama, cigarettes for Papa and chocolate for the baby.*"

Mies als vrijgezel had die bedelzinnen voor zichzelf aangepast. Hij vond 't Engels *hendig zat*. Die Engelsen zeiden bijvoorbeeld ook *hou-doe*, alleen moest je eraan wennen dat ze het zeiden als ze ergens bin-nenkwamen en niet zoals in het eigen Brabants, als ze weggingen. Ze zeiden dus *haauw-doe* maar bedoelden 'hallo', redeneerde Mies. En dat moest je natuurlijk wel even weten!

Verder kende Mies ook nog een hoop ander Engels, zoals "*de piepel in de morning*", "*jes en noo*", "*okee, baai en sie joe*" en dan had hij nog eigen aangebrand Engels zoals "*verrekte koold*", "*verrie muts of noz-zing en ermoei*", "*senk joe de koekoek*", "*plentie of pils*" en "*no waif for taidverdraif*". Mies had vooral veel rookgerei kunnen bemachtigen van de Engelse en Canadese militairen. Bij sommige soldaten bedelde hij ooit een dubbele portie bij elkaar door hen te verwijzen naar zijn "*oold ledie*".

Wie Mies daarbij in gedachten mocht hebben gehad, was niemand dui-delijk, hoewel sommigen met zekerheid verwezen naar Toonia Tijn. Normaliter schenen vrouwen nauwelijks voor hem te bestaan.

De Kruisstraatse bevolking had niet zo'n hoge dunk van de talenkennis van Mies. Met veel leedvermaak haalde men de gebeurtenis maar al te vaak op, waarbij Mies door de mand gevallen was. Een Engelse soldaat die Mies herkende van een vorige ontmoeting had hem op de schouder geklopt en gezegd "*How do you do?*" De overdonderde Mies had geantwoord; "*zand haolen...!*"

Hannus en Mies waren mensen met wie men veel kon lachen. Zij leidden een schamel bestaan en probeerden hun ellende en armoede in menige kroeg te verdrinken.

Beide hennenhandelaars bezaten een onmiskenbaar gevoel voor humor, dat vaak met de hoeveelheid alcohol opbloede.

Het belangrijkste verschil tussen Mies en Hannus was dat eerstgenoemde ongetrouwd gebleven was. Als de twee samen weer eens teveel gepimpeld hadden, stonden ze wankel op en dan meldde Mies ten afscheid, dat hij *nor z'nen tothoop* ging, terwijl Hannus verkondigde dat hij zijn huwelijksplichten moest gaan vervullen.

Over de tothoop van Mies, die hij ook wel *schilft* noemde om in zijn stijl te blijven, werd druk gespeculeerd. Er ging zelfs het praatje dat hij in dat bed een gat gemaakt had, zodat hij lastig vocht kon lozen zonder te hoeven opstaan.

Mies zou in zijn slaap soms hardop dromen van '*n kaar vol tietten...* en bier!

Beide broers waren bijna altijd te vinden in Fleskens' kroegske van Dommels bier of in de uitspatting van De Kawe, die Drie Hoefijzers tapte. Zij hoorden hier thuis als het vaste meubilair en waren meer dan stamgast. Zij zorgden immers met hun grappen en grollen voor leven in de dooie brouwerij.

Mies was eigenlijk een zielig figuur, hetgeen hij soms ondanks alle drank en geveinsde vrolijkheid toch niet geheel kon verbergen. Dan kon hij plotseling in zichzelf vloeken en chagrijnen, terwijl er schijnbaar geen enkele aanleiding toe was. Scheldend verliet hij het café en bleef lang weg. Dan was niet alleen de pisbak buiten op de hoek de reden voor zijn aftocht. Als zijn humeur weer wat opfleurde, kwam hij teruggeschuifeld of ging naar de concurrent aan de overkant. Mies hoorde bij

het dorpsbeeld van De Kruisstraat. Lichtgebocheld, schuin en ineenge-doken op zijn fiets kon je hem in de polder en verre omgeving tegenkomen, een eeuwige pruim in de bolle wang, een vertrokken stoppelig gezicht en altijd iedereen groetend, of mompelde hij alleen in zichzelf? Het moet voor hem een hele opgave geweest zijn om zijn fiets dwars door de polder naar 't Wild te trappen, waar hij zijn zuster opzocht.

Hannus was welvarender en energiekeer. Hij had later zelfs een van de eerste stoomfietsen aangeschaft om er aldus als de kippen bij te kunnen zijn wanneer een boer zijn ouwe hennen kwijt wilde. De drank kon hij nog nimmer met rust laten. Als hij de uitgediende kippen voor een krats gekocht had, ging hij zijn goede greep nog altijd meteen vieren. Dan verdronk hij vaak vrolijk en wel zijn laatste cent.

Het kwam voor, dat hij om onder eigen stoom thuis te komen, onderweg wasbenzine voor zijn oude brommer moest gaan lenen. De meeste mensen gaven het hem graag, want ze mochten hem wel. Zijn motorfiets liep er wonderwel op. Hannus had de grootste moeite de zaak onder controle te houden, maar gelukkig was er nog weinig verkeer. Hij kwam meestal heelhuids terug op De Kruisstraat, waar hij met zijn gezin tegen de polderdijk woonde.

De beide hennenpriesters waren in de oorlog ontzettend vaak opgepakt en vastgezet. Zij praatten honderduit bij elk verhoor maar ze verrieden nooit iets. Ze werden slecht behandeld en uitgehongerd. De benarde omstandigheden in het kamp brachten hen zelfs zo ver dat ze te communie gingen. Dat was eerder om de voedingswaarde van de hostie dan uit geloofsovertuiging.

Iedereen kon de beide handelaars zeer waarderen en in de omgeving waren zij over het algemeen graag geziene gasten omdat ze geweldig konden buurten en veel op de lachspieren werkten.

DOLLE DINSDAG OF DE DOOD ONTLOPEN

Op 5 september 1944 zouden volgens Radio Oranje de Britse bevrijdingstroepen Breda reeds bereikt hebben. De rijkscommissaris kondigde de uitzonderingstoestand af. De N.S.B. raakte in paniek. De Brabantse bevolking vooral, maar verder ook heel Nederland, bereidde zich al voor op de ontvangst van de bevrijder, waar men lang naar uitgezien had. Voor de meeste Brabanders zou de oorlog nog enkele maanden duren, voor het gebied boven de rivieren moest nog een afschuwelijke hongerwinter volgen.

Het indrukwekkendste verhaal rond Rosmalens Dolle Dinsdag had zich afgespeeld in en nabij de villa van Jood Lewien, die de sanatoriumbossen toen nog beheerde. Lewien was ondergedoken en de Duitsers hadden zijn villa in bezit genomen en er een N.S.V.-gebouw van gemaakt. Er waren in dit Volkswohlfahrtsgebäude veel Duitse vrouwen en meiden die het leven voor de Duitse militairen moesten veraangemen. Daarom heerste er altijd veel drukte.

Op die dinsdag in '44 echter was het huis in allerijl verlaten. In hun haast hadden de bezetters zelfs een klein blond kind in het tot Kinderheim omgedoopte gedeelte achtergelaten. Jonge, stoere binken uit de buurt, die de overhaaste aftocht wilden vieren met een plundering van Duitse spullen, hadden het achtergebleven kind later ontdekt.

De spullen die de Duitsers toch maar van Lewien afgepakt hadden, zouden het moeten ontgelden, als kon men de bezetter daarmee alsnog saboteren. De buurtjongens, Jan van Zoggel, Pietje Voets en Piet Ketelaars, kwamen echter daags na de markt, zo bleek bij hun aankomst op de villa.

Tientallen anderen, vooral arme bewoners uit de omgeving, waren hen reeds voor geweest. Er was danig huisgehouden onder de rijke inboedel. Grote dure vloerkleden waren bijvoorbeeld gevierendeeld en met bed-

den en meubilair afgevoerd. Iedereen verkeerde in een roes en men gedroeg zich alsof men de gehate bezetter alsnog een hak kon zetten door zich bot te vieren op het interieur van het Duitse N.S.V.-gebouw. Een aantal roofzuchtigen was het een welkome gelegenheid eindelijk eens zaken te bemachtigen zonder bon of zwarte handel.

De buurtjongens namen het huilende kind mee en gaven het Dina Voets ter verzorging. Deze daad van barmhartigheid zou hun noodlot worden. Het achtergebleven Duitse knaapje moest worden aangegeven en hiermee verried men zichzelf voor de teruggekeerde, getergde Duitsers.

De Duitsers lichtten de drie jonge kerels in de grauwe morgen van 9 september van hun bed en zette hen tegen de muur bij de villa om gefusilleerd te worden. Waarschijnlijk als afschrikwekkend voorbeeld voor alle niet-Duits gezinden.

Onder bedreiging met de revolver en schamel gekleed waren zij opgebracht. Rosmalens Burgemeester Von Heyden had veelvuldig geprobeerd de zaak te redden, maar het enige antwoord van de Duitsers was "kaputt!" Voor het drietal was het doodvonnis geveld.

Zij stonden gedrieën op een rij achter het gebouw. Alles werd gereed gemaakt voor de executie. Geleidelijk aan drong het bij alle drie door wat hen te wachten stond. Jan van Zoggel had het plan opgevat te gaan rennen voor zijn leven. Toch was dat niet eenvoudig; het was hem al eenmaal in de benen geslagen en hij was van de trappen getuimeld bij de villa. Desondanks zou Jan het proberen; hij had niets te verliezen. Eenmaal opgesteld sprong Jan van Zoggel opeens uit zijn klompen en vluchtte de bossen in. Onmiddellijk zat een vijftal S.D.-ers met machinegeweren hem na. Driemaal was het raak, maar toch kon hij zijn vlucht vervolgen. Jan snelde uit alle macht de heggen langs, de sloten door, daarbij zwaar gehinderd door zijn verwondingen.

Zijn linkerarm en zijn ribben waren geraakt. Ettelijke malen viel hij op zijn wanhopige vlucht. Wellicht waren die duikelingen in het begin onder het spervuur der Duitse mitrailleurs zijn eigenlijke redding. Hoe het ook zij, zijn vluchtpoging slaagde. Daarvoor moest hij echter doodsangsten doorstaan, ook toen hij het vuurpeloton eenmaal ontlopen was. Jan was slechts gekleed in een broek en bloedde als een aangeschoten rund.

Toen hij de onheilsbossen van het sanatorium verlaten had, was hij een honderdtal meters door de eikenheggen langs de akkers van de Duinse Hoef gehold. Daar was hij ook over het erf gelopen en had Ome Ninus nog in de deur zien staan, die hem verbouwereerd had nagestaard. Jan was naar de Patersdreef gesprint en had daar bij het eerste beste huisje om een jas gevraagd, want hij was zo opvallend, bloedend in zijn schamele kledij. Het vrouwtje, waarschijnlijk zeer geschrokken, had hem slechts gesmeekt snel te verdwijnen. Jan sjouwde verder richting Nuland, nog steeds angstvallig langs heggen en struikgewas dekking zoekend. Bij Sissen in Nuland langs de Rijksweg deed hij een tweede poging een kledingstuk te bemachtigen. Dit keer was hij wel succesvol. Sissen, ook *de Nisseroise boer* genoemd, hielp Jan aan een jas. Jan vervolgde zijn vlucht in oostelijke richting.

Hij zag ontzettend veel Duitsers op de grote weg en hield zich schuil achter heggen en in sloten. Langzaam vorderde hij richting Geffen. Vooraan in zuidelijk Geffen verschool hij zich in een aardappelveld, waarop een landbouwer doende was. In het grauw van de schemering haalde de boer, die Jan wel gezien had, hem op en nam hem mee naar dokter Janssen, waar ze vlakbij waren.

De dokter hielp hem, maar had terecht ook schrik voor de Duitsers, die Jan nog altijd in de armen kon lopen. Wie gaf de dokter garantie dat Jan hem in dat geval niet meteen verraden zou? Jan kreeg verband en een lap om zijn arm en moest vertrekken. Hij kreeg een fiets om naar zijn broer Willem van Zoggel te gaan. Deze woonde op Zoggel, een buurtschap onder Heesch. Willem bezorgde de gehavende en gepijnigde broer Jan zijn definitieve onderduikadres in Nistelrode.

Bij Ties Zegers op *de Nisseroise heij* zou Jan de laatste negen weken van de Tweede Wereldoorlog in de Brabantse Meierij uitzitten. Het onderduikadres bleef zo goed geheim, dat de naaste familie van de gastheer evenals de burens volslagen onwetend waren omtrent het verblijf van deze veelgeplaagde, verjaagde boerenzoon uit Rosmalen. Zo kon het gebeuren, dat familieleden bij Zegers het nieuws verkondigden, dat de Duitsers in Rosmalen drie jongens doodgeschoten hadden. Een daarvan

zou een jongen van Hannus van Zoggel geweest zijn. Zegers zou daarop slechts geantwoord hebben: *"Da kan ik hòst nie geleuven!"*

Jan vertoefde steeds op de balken. Hij kwam slechts van de hooizolder in de nacht en dan keek hij hoopvol naar het oorlogsvuur aan de horizon en wenste dat de Tommies toch opschoten. Het verging hem ondertussen slecht. Zijn arm was totaal ontstoken en bezorgde hem veel pijn. Het werd zo erg, dat dokter Trügg ingeschakeld moest worden. Die hielp hem zo goed hij kon. Jan verloor ondertussen veel gewicht en kreeg van de dokter te horen dat het schot in zijn zij geen streep dieper had moeten zijn, of zijn rib was gebroken, hetgeen hem het lopen onmogelijk zou hebben gemaakt. Jan had donders veel geluk gehad.

Ondertussen liet de ondergrondse in Nistelrode valse papieren voor Jan klaarmaken. Niemand wist immers hoe lang de verfoeide oorlog zich nog voort zou slepen. Jan van der Heijden stond er op de Ausweis.

Jan zou het avontuur overleven, zijn moed der wanhoop was beloond. Pietje Voets, amper twintig jaar oud en Piet Ketelaars, die op trouwen stond, moesten hun wraakoefening op de verfoeide bezetter met de dood bekopen. Voor hen kwam Dolle Dinsdag twee maanden te vroeg...

Begin november was heel Rosmalen bevrijd.

HET OORLOGSTUIG EN DE NASLEEP

Het Engelse leger trok in 1944 een lange doorgang door Brabant. Onze omgeving raakte daarbij tussen twee vuren. De Engelsen in hun corridor aan de ene kant en de Duitsers aan de andere zijde. Overdag waren hier vaak de Tommies en 's nachts het meest de Duitsers. Uiteindelijk besloot men in onze buurt te evacueren, omdat het te gevaarlijk ging worden; de tanks kwamen zo dicht langs de schuilkelders en bij elke bombardementsdreun ruiselde het zand van de kelderwand omlaag. De beschietingen werden heviger en langduriger. Veel van de strook Brabant, waarin onze boerderij zich bevond, werd met de grond gelijkgemaakt. Alles bleek later platgebrand, behalve de oude hennenkooi, waarin wij de eerste tijd na de oorlog zouden gaan wonen. In Nuland moest het er danig gekruld hebben. In de oude dorpskern was veel aan gruzelementen geschoten, tot en met de kerk. In hun wanhoop hadden de Duitsers daar zelfs mensen voor zich uit gedreven over de Rijksweg als een groot levend schild tegen de opdringende vijand. Ook na de aftocht der Duitsers bleef het nog knallen. Eerst was er het geweldige feestgedruis van de bevrijding. Al gauw volgden de experimenten met het achtergebleven wapentuig.

Grote jongens uit de buurt gingen met handgranaten vissen. Als ze een behoorlijke school vermoedden in het heldere water van de polderwetering, draaiden ze snel de kop van een Duitse handgranaat. Vervolgens trok men het koord eruit en het projectiel werd tussen de blinkende vissen geplonsd. Een gedempte dreun en de gedode prooi kwam boven drijven om opgevisst te worden.

Nee, zelfs na de oorlog was het gevaar nog lang niet geweken. Er zouden er nog veel sneuvelen door de mijnevelden en door onvoorzichtigheid met onbekende munitie, die overal te vinden was. Het was een wonder dat er niet nog meer mee omkwamen. De brutaalste rotjong van

de Kruisstraat haalden zelfs emmers patronen weg bij de Engelsen, die op Mariaoord en bij de paters lagen. Rookgordijnen waren bij die jonge rakkers erg in trek.

Rookpatronen lagen er bij de kloostermuren van Mariaburg genoeg. Als de opgeschoten lummels, zoals Bijs Koek, Tien van Tontjes of Jentje Vlee door de Engelsen betrapt waren en gevangen dreigden te raken, lieten die vlegels gauw een paar van die rokers afgaan en zo wisten ze dan nog aan de achtervolgende Tommies te ontsnappen. Diezelfde belhamels speelden met gevonden granaten en kogelgordels. Bij Den Bies bliezen ze zelfs een Duitse bunker gedeeltelijk op, door al het kruit uit de gevonden granaten te strooien naar de ingang van de betonnen schuilplaats. In het oerstevige bouwsel lag een hele hoop handgranaten en ander oorlogstuig dat moeilijk te openen was geweest.

Juist toen de buiten aangelegde lichtgrijze kruitbaan weg begon te sissen kwam Jantje Eikemans, de bakkersknecht van Jan van Haren niets vermoedend aangefietst om bij Den Bies brood te gaan bezorgen. De munitie barstte met een enorme klap los en liet de hele Kruisstraat dof dreunen. Jantje was met zijn grote korf vol mik van de weeromstuit pardoes de sloot in gereden. Wat hadden de opgeschoten jongens gelachen, toen alles goed afgelopen was en Jantje halfversuft tussen de losse broden uit de sloot was komen kruipen.

Er deed ook een kostelijk verhaal van Koelejentje, de ijscoman, de ronde. Die had zomaar voor de flauwekul een Duitse steelgranaat afgetrokken en weggeslingerd. Hij meende, dat het helemaal geen kwaad kon daar op de Nieuwendijk aan de rand van de polder zo'n rotding af te gooien, omdat er toch geen mens in de buurt was. Wat had Jan raar opgekeken, toen zijn eigen goed afgerichte hondje terug kwam gehold met het weggeworpen voorwerp in zijn bek, dat elk moment af kon gaan! Jentje was zijn trouw beestje, dat alles had leren apporteren, helemaal vergeten. Hij was met een rotgang een grote boom ingeklommen en had geroepen: "Koest, vort, weg, rothond!" Het arme hondje had niet meer geweten hoe het 't er nou mee had en was Jentje na blijven gapen tot het met granaat en al de lucht invloog. Er was niets meer terug te vinden geweest. De boom had ook veel geleden, maar Jentje had het er zelf nog

goed vanaf gebracht, al had hij daar in die dikke boom zowat in zijn broek gedaan.

Drie mannen van de W.A. hadden trotyl, een gevaarlijke springstof, op de spoorlijn vlak bij de Korsteeg onder de rails uit moeten halen. Twee hadden de sabotagezaak al van dichtbij bekeken, maar durfden er niet aan, het explosieve goedje te verwijderen. De derde was een stoere durver, die zou het wel eens even regelen. Nauwelijks was hij op de plaats met de springstof doende of hij vloog met rails en al de lucht in.

De hele oorlog was één grote griezelige gedachte. Veel onschuldige mensen waren zomaar doodgeschoten en er was ontzettend veel vernield. De verguisde vrienden van de Duitsers waren ontzettend gehaat. Als men weer eens een verzetsstrijder van de ondergrondse oppakte, wilden er later velen wraak nemen op de N.S.B.-ers, want God haalde er veel, maar niet de gerechten.

In dat licht moest ook de moord op de Kin, een beruchte collaborateur uit Den Bosch, gezien worden. Men beschouwde de Kin als een van de hoofdschuldigen voor het verraad van de ondergrondse activiteiten van kapelaan Koopmans, die bij de Duitse pogingen tot arrestatie het leven liet. Het verzet vermoordde de verrader als represaille.

Ja, als God niet voor een rechtvaardige dood zorgde, wilden zij deze taak wel op zich nemen.

De bevrijding, die voor ons oostelijk Brabant in de late herfst van '44 kwam, was een geweldig feest. Men vierde het uitbundig, ondanks het verlies van familie, vrienden, dieren en huizen. Wij moesten in de hennenkooi huizen, maar we hadden het er nog niet zo slecht afgebracht. Er waren geen gezins- of familieleden gesneuveld. Voor velen in de omgeving was dat wel het geval.

Bij omen Bert hadden ze een grote plaat ingelijst, die de bevrijding van Den Bosch voorstelde. Zelfs een hondje en het standbeeld van Jeroen Bosch schenen mee te dansen op de markt rond de Engelsen en Amerikanen, die de langverbeide overwinning op de gehate Duitsers verwezenlijkt hadden. De terugkomst van kennissen uit de kampen van Gestel en Vught werd gevierd. Die mensen waren mager en hadden ontberingen meegemaakt, die wij de hele oorlog gelukkig niet gekend hadden.

In vergelijking met de afschuwelijke hongerwinter in het noorden van het land, was hier eerder een macabere overvloed aan vlees van gesneuveld vee. Overal lagen doodgeschoten koeien en paarden. In november was het vlees nog goed geweest, maar toen was het alleen met groot levensgevaar te bemachtigen. Men sneed grote stukken vlees uit de door granaatvuur omgekomen koeien, maar het gebrek aan zout was er de oorzaak van, dat men het niet goed kon houden. Zo lagen bergen vlees te rotten tussen de puinhopen van kapotgeschoten boerenhoeven.

Dat alles onderstreepte de waanzin van de oorlog, waarin zovelen onschuldig omkwamen door het losgeslagen Duitse monster.

Na de oorlog was het moeilijk geweest weer aan de slag te komen.

Er was op de boerderijen vooral een gebrek aan paarden. Omen Bert had op de Rosmalense Tweeberg uiteindelijk een groot doof 'Duits' paard weten te bemachtigen. Dat goeiige vaalbruine paard zou ook voor ons nog belangrijk worden, omdat het vooral op zaterdagmiddagen op onze akkers zou zwoegen.

Men vermoedde dat het paard ergens van de kanten van Polen afkomstig was, maar zeker weten zouden we dat nooit. Later had het dier een forse bult op zijn onderkaak gekregen. De veearts sneed daar een flinke oorlogsscherf uit. Er bleef een kuilvormig litteken, dat met de doofheid aan de dienst voor de Duitse kanonnen zou blijven herinneren.

Nuland en omgeving na de oorlog illustreerden de waanzinnige vernielzucht volledig. De kom van het dorp was in het najaar van '44 in een enorme puinhoop veranderd. De bouwvallen van huizen, de kerkruiene, omgevallen bovenleidingen, de bom- en granaattrechters..., het droeg met de schuttersputten en loopgraven allemaal bij tot een intrieste aanblik.

Al gauw was ook bij ons bekend, dat de Engelsen de kerktoeren eraf geschoten hadden en dat het hele gebouw later door de Duitsers opgeblazen was.

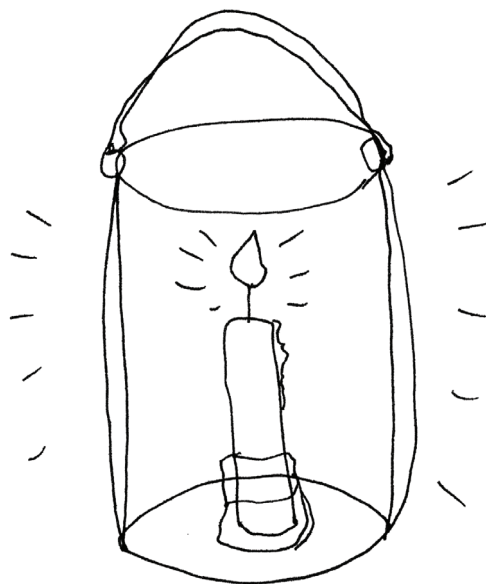
Om de bevrijding te herdenken vond moeder, dat wij ook een vlag moesten hebben. Zo'n kleurig vaandel gaf toch iets van gepaste vreugde weer na alle oorlogsbenauwenis. Ze kocht zelf rode, witte en blauwe banen stof, die Mariet, onze naaister als grote stroken aan elkaar stikte.

We waren werkelijk trots, toen onze eigen driekleur voor de eerste keer uit het raampje van onze zolder hing. Het feestelijk doek stak mooi af tegen het donkere groen van de beuken voor ons huis. En toch was er iets met onze vlag, maar niemand wist precies wat. Tot er opeens iemand ontdekte, dat de banen van onze driekleur evenwijdig liepen met de bonenstaak, die als vlaggenmast moest fungeren. We hadden warempel een Franse vlag! Dan had Mariet de holle naad voor het koord toch verkeerd op die lappen genaaid!

De kleuren klopten, de bedoeling was goed geweest.

Terugkijkend op de oorlog zou je moeten zeggen dat er veel dingen waren gebeurd, waar mensen met hun leven voor hadden kunnen boeten, als zij door de Duitsers betrappt waren.

Vele situaties waren hachelijker dan men zich realiseerde. Onwetendheid had in belangrijke mate bijgedragen tot heldendaden. Men kende maar al te vaak de eventuele gevolgen niet.

OORLOGS- OVERDENKINGEN

Vertoefde ik op de hei, dan overviel mij vaak de gedachte aan al die verhalen van de periode 1940-'45. Wellicht kwam dat door het feit, dat de tanksporen, loopgraven, granaatscherven en patroonhulzen met het kerkhofje automatisch aan die tijd herinnerden.

Op die rustige zomerse hei werd het anderzijds toch moeilijk de dood en verderf zaaiende oorlog voor de geest te halen. Alles ademde zo'n diepe vrede. Vooral als het snikheet was, leek het of de bijen, die anders volop zoemden, zelfs naar adem moesten snakken en stil bleven.

In de verte hoorde ik wetstrekels over *zichten* snerpen. Alleen de werkers verstoorden de intense, zomerse rust. Ik was, zoals gebruikelijk, juist dat werken ontvlucht.

Als ik tegen de avond op de hei zat, zag ik de zon langzaam achter de masten op de berg van het Heerke wegzakken. Het zou nog lang licht blijven, maar ik had honger gekregen. Thuis zou ik zeker niet vriendelijk ontvangen worden, omdat ik mijn werk ontdoken had. Terwijl ik terugliep, ving ik in de verte een blik op van boeren die hun laatste haver aan de gaast zetten. Recht voor me zag ik de vier hoge beuken op elke hoek van de tuin boven het berkenplantsoentje uitsteken. De kamperfoelie rook al zwaarder en zou weldra bezoek krijgen van de eerste nachtvlinders.

Ik liep langs de eikenheg van de hoge akkers, waar we ooit voetbalden en kwam bij de beuken van onze tuin. De lekkere lucht van warm eten kwam me buiten al tegen.

We aten 's avonds warm, omdat vader dan thuiskwam van zijn werk. Wij deden het allang niet meer zoals de echte oude boeren hier, die vier keer op een dag aten, waarvan twee keer warm.

Het viel voor mij mee. Men wende kennelijk aan mijn afwezigheid bij het werk. Er kwamen geen verwijten en omdat het zo laat donker werd, kreeg ik zelfs hoop dat we buiten nog even *wegkruiperke* zouden mogen spelen voor ik in de teil en naar mijn hoge opkamerbed moest. Dat verstoppen gaf me zo'n zeldzaam gevoel. Als ik me nou onder de hooiparaplu kon verbergen en de strooien kap langzaam omlaag draaide, ook al hadden onze ouders dat al zo vaak verboden vanwege het gevaar, dan zou ik me echt een onderduiker in de oorlog kunnen voelen. Ik zou goed uitkijken, want als de pal uit het stalen draaiwiel schoot, kon je een flinke klap krijgen van het ijzeren spijlenkruis. Dan zou de kap omlaag schieten met veel geweld en dat zouden de Duitsers buiten kunnen zien...

Van het hele verstoppertje kwam die avond niets meer. Wel nam moeder onverwacht wraak voor mijn werkeloze middag. De volgende dag zou ik met de vrachtfiets en een zak vol koren naar school moeten. Toen ik dat hoorde, brulde ik op. Het fietsen met een volle zak koren was weliswaar een heel *bezwaai* voor mij, maar dat had ik al vaker ontmoeten en ging nog wel. Maar ik geneerde me rot, dat ik met die grote boerenfiets naar school toe moest. Wat moest de meester van me denken en wat zouden de *rotjong* van mijn klas allemaal zeggen. De zak koren moest ik vóór school naar de bond brengen. Daar konden ze het graan malen, terwijl ik in de klas zat. Na school hoefde ik de zak meel maar op te halen. Moeder had het allemaal al uitgedacht. Ik kon protesteren wat ik wilde, maar er hielp geen moedertje lief aan. Had ik die middag maar thuis moeten blijven en mee moeten helpen. Dan had iemand het nou al gedaan kunnen hebben.

Toen ik naar bed ging, had ik oorlog met moeder. Ik zat van alles te bedenken om onder het werk voor de volgende dag uit te komen. Met alle geweld wilde ik vermijden met de vrachtfiets naar school te hoeven. Mam gaf echter geen krimp. Het was volgens haar allemaal mijn eigen schuld. De volgende dag ging ik ongebruikelijk vroeg en hard langs de speelplaats van mijn school. Ik durfde niet naar rechts te kijken. Toen ik de volle zak bij Janus van Mina de Mulder op de Boerenbond afgeleverd had en terugkwam naar de school, schoot ik heimelijk met mijn fiets

achter de verandamuur. Toen ik merkte, dat onze meester er nog niet was en dat ook verreweg de meeste jongens van mijn klas ontbraken, was ik gerustgesteld. Ik bedacht al een plan om straks zo ongezien mogelijk met de vrachtfiets weg te komen. Ik moest bij de schoolbel vlug zijn en zou dan langs de lijn en de Karrenput naar huis rijden. Dan hoefde ik tenminste niet nog eens langs school te komen, waar mogelijk een klasgenoot of nog erger, een meester, mij zou kunnen zien.

's Nachts zou ik ongewild dromen over het voorbije oorlogsgeweld dat op onze hei en omgeving gewoed had. Van al die oorlogsdroombeelden was er een dat erg diepe indruk op mij maakte. Wellicht kwam dat door datzelfde visioen dat mij vaak plaagde.

Ik zag dan op de nachtelijke hei een jonge Duitse soldaat met een lamp. Hij was doodsbang maar gehoorzaamde. Hij bibberde en zag bleek. Al- lengs werd het beven trillen en het trillen schudden. Ten langen leste was het zo erg dat hij langzaam maar zeker wegzakte in het rulle zand. De jeugdige Duitse soldaat was zo bang in het donker. Hij vreesde de nacht en de dood en het vuur. De verzinking in het zand verging zo lang- zaam dat hij duizend doden stierf voor alleen de lichte lamp nog boven de grond stond. De jongen was levend begraven en had niet eens een noodkreet kunnen slaken. De dode jongeman deed in zoveel opzichten aan mezelf denken, dat ik soms geloofde zelf zo te kunnen omkomen. Het waren afschuwelijke benauwende dromen, die uitmondten in haat voor alle geweld en willoze schikking in het lot van een geüniformeerde.

De lamp en het vervlogen leven zorgden in mijn dromen voor nóg een dwaallicht op de duistere hei. Nee, die dwaallichten of *steltpkaarsen* waren niet slechts ingebeelde zwermen van vurige glimwormen, zoals oudere mensen wel eens wilden doen geloven.

Alles bijeen waren mijn droombeelden de oorzaak van een tijdelijke afschuw van de hei en zijn oorlogskerkhofje zodra de donkerte zich aankondigde.

GROOT FEEST

Al dagen was er aan de potstal van de Duinse Hoef gewerkt. Eerst was alle mest en stro uitgereden met de kruiwagen, daarna zette men alles grondig in het water om ook de vastgekoekte mest los te weken. Ondertussen was ons moeder doende met de schoonmaak van de balken. Het hoogste gedeelte ontdeed ze met de eigengemaakte bezems van dun bremhout en bijeengebonden berkentakjes van al zijn spinnenwebben en hooizaad. De hardnekkigste koeiensporen staken we met de brede bats weg. Als de muren en de vloeren met de platte schop *schitvrij* gemaakt waren, wat betekende dat de aangekoekte droge koeienstront eindelijk helemaal afgekrabd en –gestoken was, begonnen we met veel water stevig te schrobben. Nadat alles goed *afgebuunderd* was, gingen de muren opnieuw in het wit. De onderste gedeeltes ervan kwamen weer in een nieuw blinkende teerlaag te staan. De zwarte *taars* stak sterk af tegen het wit van de versgekalkte muren en als dan ook nog de vensterbanken nieuw in het kardinaalrood stonden, was alles weer *zo helder as 'n bel*.

De stal leek nooit koeien of mest gekend te hebben en stond onwennig kil en schoon te schijnen. Het was moeilijk voor te stellen, dat dit holle, doodse deel van de boerderij het toneel van feestgedruis moest worden. Toch legde men de mestkuil van de potstal dicht met planken en schotten en lege eierkisten gingen dienen als onderbouw voor het podium aan het eind van de 'zaal'.

Opa ging zijn vijfenzeventigste in en dat moest ouderwets gevierd worden. Ze zouden hem nog eens raken. Drie dagen lang zouden ze feest vieren. Een feestdag voor de familie, een voor de buurt en vrienden en een *meidenfjsje* voor al het jonge volk. Ik hoorde daar zeker bij en telde als zovelen op opa's grote feest. Ik had apart geluk, omdat ik de twee andere feestdagen ook gedeeltelijk zou mogen meemaken. Aanvankelijk zou ik als hulpje bij de buurt en als genodigde op het meidenfeest aan-

wezig zijn, maar omdat mijn zus op de dag van de familie mee moest helpen bedienen en dat *durske* toch voor goed fatsoen voor het feest afgelopen was, naar huis toe moest, zou ik haar op komen halen. Nee, zo'n jong ding alleen door de nacht naar huis, dat was niks gedaan. Ik moest haar nachtelijke begeleider zijn.

Nellie had die avond, voor ze van huis ging, voor de allereerste keer lippenstift op. Ik vond dat wat overdreven en onwennig, maar zij was er kennelijk verguld mee.

De opening van het lange festijn was voor de familie en hoewel ik er anders een hekel aan had, mijn zus ergens op te moeten halen, duurde het nou ontzaglijk lang voor het laat genoeg was van huis te gaan naar grootvaders feest. Ik ging onwaarschijnlijk vroeg en met onmiskenbaar genoeg.

Alles wat er voor mij afschoot, was mooi meegenomen en al zouden ze me niet eens opmerken, dan nog was het heerlijk feestende vrolijke mensen te zien.

Ik zat ver achteraf, onopvallend tussen de stalrepen. Buurten, zingen en dansen waren er aan de orde. Voor roken en drinken was volop gezorgd. Soms wilde men luisteren naar de voordrachten van de muzikanten, die op het podium hun best deden met hun trekharmonica en drum. Het waren de gebruikelijke jongens uit Den Dungen met hun vaste voordrachten van *Pietje de schooljongen* en *Van de Steen met zijn derde been*.

Ze hadden hun gewone repertoire al gespeeld met *Over vijftwintig jaar*, *Rozemarie*, *Ziede gé me gèire*, *Was ik maar nooit getrouwd* en *Rats, kuch en bonen*. *De Koekoekswals* en *Zie de boerinnekes* werden voor de ouderwetse dansers op verzoek herhaald, evenals *de Driekusman*.

Toen de menigte moe was van de mazurka's en dol van het walsen, kregen de oude mannen de kans ouderwets uit te halen met hun donkere stemmen. Vooral opa kon zich met volle stemverheffing nog eens uitleven, maar ook Jan-oom, Bert-oom en Tinuske waren graag van de luidruchtige partij. Jan-oom had veel succes met zijn 'visserslied', dat ik niet zo goed begreep. Het was een lied, waarin de dobber zo veel op en neer ging, dat het de visser bij elk couplet weer groen en geel voor de ogen werd. Volgens Tante Sien, die het dichtst in de buurt zat, was dat

toch maar een *skaow* liedje. Er moest dus meer achter zitten dan ik begreep.

Grootvader zelf hield het op zijn bekende lied van *dieje zwarte mol, ja mol*. Zwaar galmde zijn stem over de rokerige stal: *"Er was laatst ene zwarte mol, ja mol, ... er was laatst ene zwarte mol, ... die liep zo hard hij lopen kon, ... al in den boer zijn hol..., die liep zo hard hij lopen kon al in den boer zijn hol..."* In het tweede gedeelte van het lied volgde de bakkersvrouw, *"die in enen gloeienden oven zat, versteven van de kou, ja kou."* De bonte koe kwam in het derde bedrijf op de proppen; *"Er was laatst een bonte koe, ja koe, ... die alle maonde kalven moes..., en ze was er rontelum toe!"* Tenslotte kwam de gekke meid, *"die nerges méér op ver-geleek dan op een ritse geit, ja geit..."*

Tinuske zong het lied van de twee vrienden, die alles hetzelfde deden. Ze dronken evenveel en vrejen met dezelfde meid. Ze moesten op het eind loten, wie de vader van het onafwendbare kind was. De muziek probeerde bij tijd en wijle de oude bassen en baritons gepast te ondersteunen.

Tot de feestelijke zangers behoorde ook omen Bert, die zelf een heel lied gemaakt had op de bekende radiowijs van *'t Ding*. Het heette *de Rommeldebom* en ging over een taart die buurman Kobus als fokveedag trofee achter op zijn fiets gebonden had voor het transport naar zijn Jans. Door veel bier op de feestavond van de boeren waren Kobus en Bert wat onvast op de fiets en het edele gebak was onderweg in de bladeren langs de weg beland. Het lied met zijn grappige gegeven had zoveel succes, dat omen Bert nóg een eigen productie opvoerde, die toepasselijk *de Plekkers* heette.

Gezamenlijk zong men van *ons Meierijse durske*, een lied dat aan de poffer, de Brabantse kanten muts gewijd was.

As ons Meierijse durske ment asda 't 'n juuffrouw is

Mi zónne stadshoed op d're kóbbes,

nouw dan hisset lillek mis

Want zo 'n ding paast iedereen nie,

Jè, 'ne stadsmis paast 'nen hoed

Mar op 't kùpke van ons frommes

*sti 'n muts verduuveld goed
Stopt 'm eweg meid en kópt oew 'n muts
'k zie toch zó gèire of bende te gruts*

Toen de muziek tegen twaalven op begon te breken, vonden de meesten het nog veel te vroeg. Ze zongen, dat ze nog niet naar huis toe gingen en vervolgden met sonore stemmen met een gezamenlijk *Lang zal hij leven! Drie maal drie is negen* galmde door de stal om toch vooral niet het idee van een naderend einde te hoeven krijgen. Ieder moest nog maar eens zijn eigen lied zingen. Omdat er bij sommigen niet bijster veel ambitie was, zong de deinende menigte *'t is mooi geweest*, maar de doordouwers zetten met *Eia, eia, poppeia*, de klok gauw stil en dachten voorlopig nog aan geen ophouden.

Ondertussen was Nellie afgewerkt en terwijl we samen door de nacht wegreden van het feestgedruis, konden we in de verte de liederen horen wegsterven...: *O, Suzanna, wat is het leven wonderschoon...* De oude mannenstemmen waren nog lang niet moe.

Merkwaardig was het wel dat zij de hele avond ouderwets Brabants ge- buurt hadden, maar bijna allemaal in het Nederlands zongen.

Voor de buurt kwam het feest op een gewone doordeweekse dag. Die woensdag mochten mijn zus en ik er om zeven uur zijn en een half uurtje later verschenen de eerste gasten, allemaal in hun zondagse uitrusting. Die avond moest ik bedienen.

De muziek kwam op zo'n dag later, want *de jongens van den ammezuur* moesten door de week gewoon werken. Terwijl men gezellig buurtte met koffie met gebak, namen de muzikanten plaats. Het buurten ging vooral over Tenblakke, onze naaste omgeving en met name Sjooman was het middelpunt van de praat. Die ging weer verhuizen, zou hier *d'n aard* wel niet hebben kunnen krijgen.

Jan van der Doelen, van de grote Duinse Hoef, ging om de beurt met buurman Kees van Roelven naar de koe kijken, die net op de feestavond op kalven stond. Toen Jan wegsjokte, riep Kees hem na: *"As de blaos weg is, roepte mar, wanne!"* *"Da zal nie lang meer worren, want de baand waren al geknikt,"* was het antwoord.

Terwijl Jan weg was, hoopten de boeren uit de buurt, dat die koe maar gauw zou kalven, dan zouden ze er vannacht tenminste niet meer voor uit hoeven.

Toen iedereen een beetje bijgekletst was, ging men van de koffie over op cognac, klare, citroen of bier. Het vrouwvolk had liever advocaat, boerenjongens of bessen. Sommige boerinnen deden met de brandewijn of de konjakskes voor het manvolk niet onder.

Mijn zus en ik sjouwden de neutjes aan. Ant begon met: "*Wa za 'k nou 's vatten?*" Gelukkig stopte ze haar overdenkingen gauw en koos voor vermouth.

Naarmate de sterke drank vloeide, steeg de stemming en toen grootvader zijn eerste voordracht van die avond beëindigd had, voegde men er uit volle borst *zonne goeie hebben wij nog nie gehad* aan toe.

Nu waren er ineens veel meer, die de muzikanten even wilden aflossen. Het solistisch vrijwilligerswerk van zang en voordracht overvleugelde de behoefte om te zwieren op de met zaagsel bestrooide provisorische dansvloer. Het was alsof de drank vrolijkheid en durf bracht, die de schuchterheid en de plankenkoorts van de stijfste harken deed verdwijnen. Mrienus Mondmeziek bracht zijn karakteristieke uitvoering van *de klok van Arnemuïden*, waarbij hij zich bij vlagen kundig op zijn *mondmeziëkske* begeleidde.

Jan kwam met zijn vertolking van de Raamsdonkse moord; "Komt vrienden, luistert naar mijn lied, wat er te Raamsdonk is geschied." De hele club viel vlot in met "*Hoempapa, hoempapa, hoempa, hoempa, hòempapa...*"

Na de geïmiteerde orgelman deed het oude gebochelde Pietje zijn succesvolle voordrachtje van *da bultje, ... en da bultje hè-j-ik nog*, een lied, waarop hij patent had.

Ook de gevoelige 'brief', die de gevangene aan zijn moeder schreef, kon niet uitblijven. "Ach, moeder, ik zit hier voor moord in de cel en tuur door de tralies der ruiten..." Er waren veel weemoedige liederen, maar ze schenen ondanks hun droeve inhoud meer vrolijkheid te brengen. Gelukkig waren er ook opgewekte liedjes, zoals dat van de boerensul,

die verliefd werd en van de meid Marie, die het vrijen niet kon laten, omdat ze van vlees en bloed was.

De muziek speelde de Geitenbokkenwals en zeemansliederen. Vervolgens golfde men door naar de stad met *Ik en Kuus gongen same nor de mert...* Karlieneke kwam als vanzelfsprekend langs en Tonia ging 3 maal in de rondte van je hopsasa.

Voor de nodige beweging leidde de muziek iedereen tot aan de oever van de snelle vliet. Bij de lange polonaise moest elke feesteling die nog lopen kon, met de *monikaspeuler* mee naar buiten. Ook al liepen sommigen de planten in de hof wat plat, het was toch aanstekelijk al die luidruchtige feestneuzen rond te zien huppelen. Eenieder liep zo goed mogelijk in de maat in de lange slinger. Toen alles weer binnenstroomde, ging er op de lange tafels wel wat om door de vrolijke massa, maar daar waren Nellie en ik met een theedoek goed voor.

Het aloude Taraara Boemtiejee hield tot slot het vrolijke volk in beweging. Bij dat lied moest de vrouw *gekwikt* worden. De dansende dames, die uit een lage hurkhouding omhoogkwamen, konden bij het kwikken niet hoog opgegooid worden, omdat ze dan hun versgekapte kopjes makkelijk aan de hooibalken konden stoten. Vooral voor de dikke dwarsbalken van de lage stal moesten de heren uitkijken. Ome Ninus had daar bij het familiefeest zijn kanus nog gestoten.

Tegen half twaalf hadden de muzikanten hun laatste dansen weggespeeld. Ze gingen inpakken en afscheid nemen. Met leedwezen werd de laatste wals afgewenteld.

Weer wilde eigenlijk niemand naar huis. Ook al droegen wij de zwarte koffie met schalen ham-, kaas- en andere broodjes aan. Er waren er maar weinig die gretig toehapten. Al lagen de krentenbollen op tafel te lonken, er kwamen weinig afnemers. Eten betekende het einde en niemand wilde weg uit het vrolijke vertier. Afscheid op een feest gooide je terug in de dagelijkse sleur. De meeste zwaar beborrelde buurtgenoten hadden daar geen behoefte aan en wilden voorlopig van geen ophouden weten. Ze zongen nog maar eens van *lang zal hij leven in de gloria!*

Janske deed haar roemruchte ruige lied met veel 'zwieren en zwabberen'. Vanaf haar standplaats op het podium zette ze vervolgens het ge-

voelige *"Weet je nog, hoe moeder vroeger..."* in. De aansluiting was er gauw bij iedereen. Vooral het vrouwvolk zong, lichtelijk in trans, mee van de kleine dreumes. ... *"Weet je nog, hoe ze dan teder... 'lieve jongen' tot je zei..."*

Toen Janske bij 'teder' even was blijven hangen, had Kees al gauw het bekende *'Zij is met haar kontje in het water gevallen...'* aangeheven, maar nog voor het gezamenlijke *'Falderalderiere'* had Janske snel en hard haar 'lieve jongen' hervonden.

De oude Grarus en Piet zongen samen het zielige lied van het slechte huwelijk. De gestrafte sul riep in het refrein telkens moedeloos uit: *"En dan goit ze me op de grond, da-j-ik bloei uit neus en mond."*

Omen Bert zette het levenslied in, dat hij zelf aangekondigd had als het bewijs, *"da-g-ge van 'n skon toffel nie kost eeten."*

*Och, vrienden, ik laot oe weten, as da-j-ik zij getraowd
En ik zé totaal beschetten en ik hegget dik beraowd
Ik docht òn gin fertuin, toen ik heur mar ha gezien
Ik vroeg mee j al um te traowen over innen dag of tien*

*Umda 't zó lekker is, umda 't zó lekker is,
Ik vroeg dalek um te traowen over innen dag of tien,
Van je liederumfalderalderaa, van je liederumfalderalderaa,
Ik vroeg mee j al um te traowen over innen dag of tien...*

*Toen ik waar verbonden, waar 't al te laot
Ik hagget ondervonden, 't waar 'n smerrige Kaot
Ze waar van boven blond en van onderen vol mi stront
Ze droeg 'nen hoed mi veren en ha gin rokken mir òn d'r kont...*

Umda 't zó lekker is, umda 't zó lekker is...

Hij had het er goed vanaf gebracht. Iedereen had het bekende lange lied meegezongen. Na afloop van zijn verhaal klonk het: *"Hij mag er zijn,*

hij mag er zijn...” Toen dat laatste weer overging in *Lang zal hij leven*, was het voor velen het sein om toch echt te gaan vertrekken.

Hoewel Nellie en ik al naar huis gemogen hadden, waren we met plezier gebleven. Nu moest er mee opgeruimd worden. Terwijl de laatste ‘plakkers’ eindelijk vertrokken, sjouwden wij de koffiekommen naar de *geut*.

Ons eigenlijke feest moest nog komen, maar ik had al geweldig genoten van de twee andere feestavonden en ik betwijfelde of het op de dag voor het jong volk wel zo gezellig zou worden. Dat kwam zeker ook door mijn leeftijd. Ik was eigenlijk te jong voor het feest van de jongeren dat gewild was om de jeugdige vrijages. Toch leefde ik naar het *meidenfisje* toe en het was maar goed, dat het vakantie was. Het mocht gerust laat worden.

Op het feest voor de jeugd was geen muzikant, maar een platenspelertje met oude 78-toeren plaatjes. Daarop werd door de oudsten van de jeugd gretig geswingd. Maar aan dansen waren mijn leeftijdgenoten nog helemaal niet toe. Er kwam al gauw een duidelijke scheiding tussen jong en oud tot stand. Voor het echte meidenfeest waren wij nog niet in tel.

Het was mooi weer en het feest begon voor ons zo vroeg in de namiddag, dat we nog veel buiten konden ravotten na de limonade met gebak. We konden rond de boerderij van omen Bert prachtig verstoppertje spelen. Sommige kropen zelfs helemaal in de bossen van het sanatorium weg. Dat was toch te ver, vonden de meesten die hem waren.

We waren het spel al gauw beu en we hadden ons om beurten bij de grote staldeuren staan vergapen aan onze grotere neven en nichten, die al dansen moesten, omdat ze niet meer van onze kinderachtige spelletjes gediend waren. We kregen weer limonade en dronken ons *kweps*. Enkele opgeschoten familieleden rookten wat onwennig stoer een sigaret. Wij plaagden hen met *“herre oew bokspeijpen wel goed toewgebonden!?”* Het zonnige weer lokte ons met de jongsten weer naar buiten, waar we zouden afpotten voor het *kieriejen*. Daarbij moest elke getikte achter de vanger aansluiten, zodat er op het laatst een hele lange sliert van kinderen over het erf zwierde om de laatst overgeblevenen te vangen. Bij het afpotten klonk het gebruikelijke *‘ikke-pikke-porretje, mijn vader heeft*

een snorretje... ' Eigenlijk was het maar een raar rijmpje. Ik kende maar drie vaders met een snorretje op de hele wereld en dat waren oom Bert, Bukskes en de *skréijver*, die bij Heintje-Toonen-Berg woonde. Bukskes had trouwens geen 'snorretje', zijn enorme knevel was echt wel een snor! Vaders met sikken waren in ons wereldje nog zeldzamer. Toch zeiden we allemaal: "Mijn vader heeft een sik, af ben ik!" Ik kende alleen een paar witte paters van de Heilige Harten, die een sik hadden, maar dat waren toch geen vaders! De geitenbok van Bukskes, die had een echte sik. Die stond met zijn gemeen groene ogen bij ons achter op de hei getuierd. Maar een bok was toch ook geen vader? Als je er zo over begon te denken, hadden we eigenlijk rare kinderachtige rijmpjes. "*Ietwiet, waai weg...*" Dan was de simpele kreet: "Wie niet weg is, wordt gezien! Ik kom toch!" nog veruit het duidelijkst van allemaal. Door mijn overpeinzingen was ik er gauw bij, ik had me helemaal vooraan tussen de hoge maïsrijen verstoppt. Gerrit, die hem was, liep van het honk bij de boerderij recht naar de houtmijt, waarachter ik me tussen de maïsplanten ophield. Toen ik als medegevangene in de langer wordende sliert over het erf liep te dazen, voelde ik me ineens te groot voor het kinderachtige gedoe. Dat was toch geen feestvieren.

Ik schee er dus mee af heette het. Ik ging de feeststal in, waar ondertussen het oudste volk volop zong.

Ik vermoedde, dat grootvader zelf de zaak aan de gang had gemaakt. In ieder geval vond ik het zingen veel leuker dan het onvolwassen geschuifel van neven en nichten, die nauwelijks wisten hoe ze elkaar vast moesten houden. De muziek van de grammofoon was me nietszeggend voorgekomen en men draaide opvallend vaak hetzelfde. Dan was een zelf gezongen lied toch veel beter. Er waren veel bekende liederen van de vorige avonden bij.

Toen ik onopvallend binnenkwam, zong men *het Zeemansgraf*. "Dobberend op de woeste baren, stuurde hij zijn scheepje voort, maar opeens wat daar gebeurde, een ontploffing werd gehoord..." Terwijl het schip volgens alle kwelende kelen in de diepte verdween, nestelde ik me op hetzelfde plaatsje tussen de stalrepen, waar ik een paar avonden tevoren ook had zitten genieten.

Volks- en schoolliedjes passeerden de revue en de onvermijdelijke meezingers van de radio kwamen langs. Van de woeste golven ging het naar "het zwarte goud van onze mijnen". *Hertog Jan* kwam met zijn mysterieuze *Harba lorifa* binnen varen.

Het aloude *Hermenieke van Bergeijk* speelde zo 'schoon' en kwam volgens het lied niet van het gerstebier van kyrië los. Toen de 'zevensprong' begon met de bijpassende flauwe gebaartjes, vond ik de zang lang niet zo mooi als de vorige avonden die ik beleefd had. Misschien vonden mijn oudere neven de tekst van: 'en ze zeggen, dat ik niet dansen kan' wel toepasselijk.

"*Wie in januari geboren is staat op*" volgde. Toen iedereen opgestaan was, zong men nog maar eens het "Lang zal hij leven". Grootvader kon voorlopig niet dood.

Bij het '*driemaal drie is negen, ieder zingt zijn eigen lied*' zong neef Cor het Jordaanlied van het wiegje, dat een '*stijfselkissie*' geweest zou zijn. Opeens was alleman 'in de Willemstraat' geboren en volgden er nog meer Jordaanliederen, die de meesten van de radio kenden.

Toen onze Harrie aan de beurt kwam, bracht hij 'zijn' *Toen ik nog 'n jungske waar*. Daarop had hij sinds moeders laatste verjaardag patent.

Nadat de hele tafel aan bod was geweest, werd ik pas ontdekt en kreeg alsnog de beurt. Ik wist niet wat er allemaal al geweest was en in de gauwigheid wou me niets anders te binnen schieten dan *de torenspits van Bommel*. Ik zette onzeker in met: "*In die grote stad Zaltbommel..*" De ellende van het lied was, dat het zo'n lange litanie werd en dat de meesten het niet schenen te kennen. Pas toen men het refrein: "*En te midden van die rommel, rommel, .. dreef de torenspits in 't rond*" uit volle borst mee galmde, begon ik me plezieriger te voelen.

De zangbeurten begonnen van voren af aan en toen ik ook nog een flesje bier kreeg, begon ik me best thuis te voelen tussen de groteren. Ik zong voortaan alles mee en vond het jammer, dat het feestje zo gauw afgelopen was. Op het eind deden sommige neven en nichten geheimzinnig over afspraken met de oudere feestelingen uit de buurt. Gniffelend verwezen ze naar ontluikende vrijages. Op het laatst ontstond er consternatie onder het vrouwvolk toen bleek dat iemand de pleedeksel op de

poepdoos had vastgetimmerd. Het gevolg was dat alle meisjes buiten in de bosjes gingen zitten en daarom was het de onverlaat zeker te doen geweest. Het manvolk had het grootste plezier om het ongemak van de dames. Ook de heren moesten buiten hun behoefte doen, maar dat was niets bijzonders.

Op weg naar huis speelden me alle mogelijke rare refreintjes door het hoofd. "*Van je bimmele, bammele, bom*" en "*Jaaa, troelalaa, troelalaa*", "*Van je liederom-falderaldera*."

Thuis was ik nog uitgelaten en kweelde: "*O, Suzanna, wat is 't leven wonderschoon*" en in de donkerte van de opkamer herhaalde de liederenbrij zich. Voor ik eindelijk sliep, raakte ik dat melodietje van Suzanna niet meer kwijt.

GROOTVADERS DOOD

Jaren later leefden al de feestherinneringen nog eens op, toen grootvader tachtig werd. Er was wel wat veranderd. Bert-oom was er niet meer en Drika, zijn krenterige huishoudster, was terug naar de Kets. Mrienus Mondmeziek was met de vrachtwagen op weg naar zijn werk onder Nisseroi verongelukt. Het feest ging niet meer over drie dagen maar besloeg één avond voor de hele reutemeteut. Dat hield ook in, dat er duidelijk minder genodigden waren. Op grootvaders tachtigste verjaardag was het veel anders dan vijf jaar eerder. Men zong minder en de avond werd vooral gemaakt door de drie muzikanten met hun geluidsversterkende microfoons. Omen Bert trad op met eigen maak-sels en opa liet zich ook nog een keer horen, maar de rest liet het afwe-ten. Daarom misten we Mrienus ook hard; hij was immers op feestjes zo'n gezellige druif, die met zijn mondharmonica de liedjes zo lekker had opgevrolijkjt. Ik had gedurende het lustrum tussen de twee feesten van grootvader vaak aan de liederenvloed van die vroegere avonden moeten terugdenken.

Temeer daar de witte tafels van de eigen feesten thuis op vaders en moe-ders verjaardagen als prettige geheugenopfrissing werkten door hun ei-gen muzikale opluistering. Misschien viel opa's verjaardag mij daarom die laatste keer zo tegen. Grootvader haalde helaas de volgende vijf niet meer; hij was betrokken bij een aanrijding door een van de auto's, die hij altijd vervloekt had, omdat die volgens hem allemaal veel te hard joe-gen. Hij werd gegrepen, toen hij op zondag met zijn fiets de 'grote weg' overstak naar de kerk.

Het was een van die toen nog schaarse zondagse auto's geweest op de gevaarlijke dubbelbaanse weg. Grootvader had naar zijn vaste mis van elf uur gewild, maar was in plaats daarvan in het ziekenhuis terechtge-komen. Hij was een *aauwe tèje* zei hij zelf. Hij had nog een heel tijdje gesukkeld, maar was door zijn suikerziekte nooit meer helemaal de

oude geworden. Op het laatst ging hij hard achteruit en stierf op de nacht dat vader de beurt had om bij hem te waken.

We moesten allemaal mee naar de kerk, want het was rozenhoedje voor de gestorvene. Drie avonden na zijn dood baden we met de familie en de buurt voor grootvader de rozenkrans. In de Maliskampse kerk zag ik telkens alle vroegere feestgangers terug met ernstige gezichten. Klaas Heijmans had een hele leeftijd gehaald, maar zo verongelukken op het laatst van zijn leven was hem door niemand gegund.

De koster raffelde in een hoog ritme het lange treurige gebed af en ik was elke avond weer blij, als we moesten knielen en het 'bid voor ons' en 'ontferm u over ons' na moesten zeggen. Het verschil tussen die twee had ik nooit begrepen, ik wist alleen dat na die antwoorden het bidden niet lang meer duurde.

We moesten allemaal op begrafenis. 's Morgens mochten we in het 'sterfhuis' opa eerst nog in zijn kist zien liggen. Ik kon het niet nalaten vooral op de vingers van opa te letten. De vergroeide hand was even bleek als de andere. Daar zat een grote paternoster doorheen gevlochten. Ook op zijn neus, die eigenaardig paarsblauw van kleur was, moest ik extra letten. Voor mij was grootvader nog dezelfde als de oude gemoeidelijke vriend, die me vanuit zijn luie stoel verteld had van heel vroeger. Alleen had hij niet het afgesabbelde stompje van zijn dikke sigaar in de bruine mondhoek en ook zijn boerenpet miste ik eigenlijk. "*Ouwe taaie, jippie, jippiejeehee, ouwe taaie, jippie, jippiejee...*" bleef me door het hoofd spelen, hoe bedroefd ik ook wilde zijn. Het kwam waarschijnlijk, omdat grootvader zichzelf vaak een oude taaie genoemd had, toen ik hem voor de laatste keer levend gezien had. Toen had ik nog een gulden en een pepermuntje van hem gekregen.

Er ging een lange donkere stoet door het akelig gure weer naar de verre kerk. Grootvader lag in een luxe wagen, die donker glom en voorop zwarte vlaggetjes bij de koplampen had. De hele familie volgde te voet de trage wagen. Het was een heel eind en het leek alsof iedereen langzaam voort schuifelde om de droeve weg nog langer te laten lijken. Waarom hadden ze opa eigenlijk nog naar het stervhuis gebracht. Op die weg uit het Bossche ziekenhuis was hij langs de parochiekerk gekomen!

Nou moest alles weer terug. Ik vroeg me af, of opa al wel eens ooit zo lang in een auto gelegen had. Het stuk in de ziekenauto was destijds zeker vlugger en korter geweest.

Na de lange mis met veel droevige muziek liepen we in een donkere rij schoorvoetend door de druilregen het kerkhof op. Het zien van snikkende vrouwen en treurige gezichten bij het afscheid van grootvader bracht ook bij mij warme tranen. Terwijl die over mijn wangen biggelden, moest ik eraan denken, dat ik nou nooit meer met hem zou kaarten en nooit meer guldens van hem kon krijgen. Hij zou nooit meer vertellen van de spoken en de lelijke mannekes. En hij zou nooit meer woedend worden.

Cor van tante Mrie, de naaste neef, waarmee ik destijds het meeste op-trok, vond mijn tranen maar gek. Dat was alleen voor vrouwen en meisjes. Toen ik me wilde schamen, zag ik al mijn tantes en moeder hartstochtelijk huilen. Zij geneerden zich ook niet, bedacht ik. Ik vond het vriendelijk, dat Gerrit van tante Mrie zei, dat gejangk op begrafenissen gewoon was en er eigenlijk echt bij hoorde. Het zakken van grootvaders kist bracht bij de snikkende zwarte vrouwen vooral veel nieuwe waterlanders teweeg.

De koffietafel met hete dranken, broodjes kaas en vele soorten vlees op het Brabants bont, fleurde iedereen al gauw op. De armoedige weersomstandigheden hadden bij de nuchtere kerkgangers kleumerigheid en fikse honger teweeggebracht. Met de maaltijd ging men zich aangamer voelen en geleidelijk aan verdween de droefheid.

Het werd gezellig en de familieleden buurtten honderd uit. Het deed me weer een beetje aan de feesten denken en ik vond het jammer, dat grootvader zelf de gezelligheid niet mee kon maken. Het enige verschil met de feesten op grootvaders verjaardagen was, dat men er niet zong.

Op het eind van de lange koffietafel, toen eindelijk iedereen genoeg had, kwam er zelfs nog een borrel aan te pas. Wij kregen limonade. *"Ja, Klaas waar toch mooi een heel eind oud geworren. Veul zo 'n d'rvur willen teekenen! In de tachentig blief 'ne schónnen aauwer! Daor konde-d'r grust inne op vatten!"*

"As d'r iets bestò," zei moeder, "dan zit vòdder nou al in d'n hìmmel bij moeders en dan waar ie toch goed af!"

In mijn dromen zag ik opa rustig kaarten, roken en buurten met een borreltje, hij zat in een wolk van een ligstoel. Ik wist dat moeder gelijk gekregen had, want er was een vrouw in mijn gedroomd kaartclubje die ik niet kende, omdat ze veel te vroeg gestorven was. Dat moest moeders moeder en dus onze grootmoeder wel zijn.

DE ROEP VAN DE KOEHORT

Nu de oude Klaas er niet meer was, moesten we er vaak aan denken, hoe nadrukkelijk hij de kleine Duinse Hoef mede bewoond had. Grootvader was vooral de laatste jaren, geplaagd door zijn verergerde suikerziekte, zeer humeurig geweest. Naar het oude mannen tehuis had hij nooit geweld. *"Nee, daor schrobben ze oew zó hard af, da ge zoo achter de buukeheg ligt,"* placht hij daarover te zeggen. Sikkeneurig zat of lag grootvader zijn laatste levensjaren bij de kachel en speelde met zijn sigaar en zijn sacherientjesdoosje. Zijn vroegere vriendelijkheid was ver te zoeken. Tante Trui die de hele dag met hem moest zien te huizen en dat met oneindig veel geduld en schijnbare gelatenheid deed, had daarmee in onze ogen de hemel verdiend.

Opvallend was het dat hij de laatste tijd vaak met dezelfde vertelsels op de proppen kwam. Tot vervelens toe verhaalde hij van de zware karweien die hij in zijn leven verricht had. De koeien liepen toen nog los op en rond de hei onder toezicht van een koehoedster en gingen elke avond op stal. Hij zelf moest de sloten krabben en de hei plaggen om genoeg mest in de potstal te krijgen. Dat was al rotwerk, maar het latere uitrijden van zo'n potstal was nog veel erger...

Op het einde van zijn leven vertelde opa niet veel meer. Wat hij ons voor die tijd op gezellige momenten verhaalde, bleef diep in ons geheugen gegrift. Grootvader vertelde bij voorkeur over vroeger en dat alleen al maakte zijn vertelsel extra interessant; enerzijds kreeg het verhaalde iets werkelijks, het was immers waar gebeurd, anderzijds leek het of dat vroegere tijdperk waarover hij dan praatte, zo ver weg was, dat het de romantiek van sprookjesland nabij kwam.

Toen hij gestorven was, stond er een tijdlang een bidprentje tussen de rand van de grote spiegel. Telkens als ik in de spiegel keek (en dat gebeurde steeds vaker), moest ik aan zijn verhalen denken. Het mooiste van zijn vertellingen bleef voor mij 'de roep van de koehort'.

Het handelde over de tijd dat de opgeschoten jeugd dagelijks de koeien moest gaan hoeden. De kinderen gingen dan met het rundvee de wallen op en liepen de wegkanten af, tot de koeien dik waren. Van de meisjes verwachtte men dan ook nog dat ze ondertussen het breiwerk hanteerden, als de vliegen tenminste niet te lastig waren.

Soms mocht de jeugd de koeien op het nagras keren, maar dat kon pas, nadat er gehooïd was. Bovendien stond er geen afrastering om de wei en bleef het dus opletten geblazen. Het was geen zwaar, maar wel een saai werk. Grootvaders verhaal speelde zich af in Nulands Vinkel, ergens ter hoogte van de Aauw Kooi, een gebied met veel begroeiing en enkele kleine akkers en weideveldjes daartussen. Enige schamele boerderijtjes schenen er willekeurig neergezet langs slechte zandweggetjes met diepe karrensporen. 's Winters was hier alles slijk en in de zomer werd het *zofte* zand tot stof. Goed begaanbaar waren de zandweggetjes nooit.

Pirke, een Nulandse boerenjongen, was daar aan het *hujen*.

Hij vond het een vervelend baantje met de twee koeien tussen de hete elzen- en eikenheggen. Het ongedierte was lastig. Pirke, een jaar of zestien, floot een deuntje. Op andere dagen ving hij wel eens sprinkhanen of kikvorsen en soms sneed hij een wandelstok of een houten fluitje.

Om de tijd te doden was er een simpele zang om met lotgenoten op afstand in contact te komen. Dit noemde men *de roep van de koehort*. Deze koehoeders traditie bestond uit een soort jodelend vraag- en antwoordgezang, dat ver voorbij de alles omringende heggen gehoord kon worden. De roep had steeds dezelfde wijs en begon steevast met '*jo-hee-hiep, jo-hee-hiep, jo-hooo-o!*' Als antwoord kwam er dan van verre meestal een herhaling, uitgestoten door een andere eenzame koehoedersziel. En dan begon het!

De roep van de koehort die over Brabants velden galmde had dezelfde functie als de tamtam in de oerwouden, alleen was de eerste meestal meer individueel gericht.

Pirke had al hoedende de wetering bereikt en had meer uit verveling dan uit werkelijke hoop op conversatie de kreet '*jo-hee-hiep*' verklankt.

Meestal had op dit punt geen mens geantwoord en dat was logisch, omdat hier een heel stuk onontgonnen moerasgebied begon. Aanvankelijk

twijfelde de jongen dan ook of het zijn eigen echo was of niet. Nogmaals klonk het over het water van de wetering en onmiskenbaar kwam het terug uit de verre Vinkelse hoek: *"Jo-hee-hiep, jo-hee-hiep, jo-hoo-o!"* Hij wist dat ergens aan de oostkant een meisje de koe hoedde en hem antwoordde. *"Jo-ro-raotist; hoew laot ist? Jo-ro-roo,"* luidde Pirkes volgende stap. Over het water klonk hem tegen: *"Jo-ro-resse, bij zesse, jo-ro-rooo."* *"Jororaustoe! Gòdde al nor haustoew?"* probeerde Pirke en hij aanhoorde een lachend en helder: *"Jo-ro-rutske, over 'n lutske!"* *"Joro-relleke, blefnog 'n welleke,"* zong Peer vragend. Maar de meisjesstem antwoordde: *"Jororikke, men koei zen al dikke!"*

Daarna riep Pirke nog vergeefs.

Tamelijk laat ging hij met zijn koeien huiswaarts. Vanaf die tijd hoedde hij voortaan dagelijks helemaal tot aan de wetering, hoewel dat veel verder was dan hij eigenlijk gewoon was. Iets was er in hem gewekt en het dreef hem dagelijks naar de plek waar hij de heldere meisjesstem hoopte te horen. Er waren droeve dagen, waarop Peer geen enkele respons kreeg, maar er waren ook tijden, dat de van nature stille en verlegen jongen allerhande dagelijkse dingetjes toezong aan het meisje ergens achter de verre heggen langs het water. Eenzaam tussen het dichte zomerse groen schepte de opgeschoten boerenzoon moed. Kwam er van de Vinkelse kant antwoord via de hemelse meisjesstem, dan groeide zijn zelfvertrouwen. Van het meisje wist hij nog slechts dat haar antwoorden meestal gevat en vrolijk waren. Een keer had Pirke gevraagd: *"Jo-ro-redde-gé, wie zedde gé?"* maar zij had plagend teruggezongen: *"Jo-rorijgiknie, da zijg ik nie!"* Dat was hem tegengevallen en teleurgesteld had Peer geroepen: *"Jo-ro-roest mar, dan verroest mar!"* Daarop had het giechelend zacht geklonken: *"Jo-ro-rende rie, da mende nie, jo-ro-roo!"*

Daarna was het stil geworden. De laatste roep bleef voor Pirke nagalmen als een eindeloze echo. Hoe vaker hij het meende te horen, hoe zekerder hij wist, dat het waar was. Peer was smoorverliefd geworden op de stem die over het water van de wetering naar hem toe gezweefd kwam. In zijn verbeelding zag hij het meisje dat daarbij hoorde. Kwam zij maar eens naar hem toe...! Hij kon slechts gissen en toch wist hij zeker

dat hij niet teleurgesteld zou zijn als hij haar in werkelijkheid zag... Hij had er zijn koeien voor over, als hij haar eens zien kon. Maar door het dichte hout en het drassige land kon hij niet en omlopen was veel te ver. De koeien liepen nooit zo ver weg...

Het werd allengs najaar en Peer zag met vrees de lange winter tegemoet, waarin niet gehoed zou worden. Het hoeden was een van zijn liefste bezigheden geworden. Hij zou het maandenlang moeten missen.

In Pirkes verbeelding bleef de roep van het hoedstertje rondwaren. Zijn dromen begonnen en eindigden met *'jo-ro-ro-ro.'*

In het vroege voorjaar zat hij verlangend uit te zien naar de eerste dag dat de dieren weer naar buiten moesten. Op die dag ging hij meteen weer naar de aloude plek en zong vol verwachting: *"Jo-ro-rennikwir, hier ben ik wir!"* Stilte... Peer bleef het de eerste dagen herhalen en riep soms wanhopig *"Jo-ro-rende gé, waor bende gé?"* Maar niets klonk er ten antwoord over het water. Pirke liet geleidelijk de moed zakken, nu zijn romance scheen in te storten. En toen op een dag klonk het na zijn roep opeens helder en klaar: *"Jo-ro-redderok, ik zedder ok!"* Peer was in de wolken en wilde weten wie zijn verloren gewaande lotgenote was. Hij riep daarom *"Jo-ro-redderoch, wie zedde toch!"* Weer kwam er niets uit, behalve plagerij. Maar Peer probeerde: *"Jo-ro-rennikoe, hoe ken ik oe?"* Toen had zij geroepen: *"Jo-ro-reevert, kom op de beevert!"* Dat was hoopvol genoeg voor de jongeman. Hij zou op de eerste zondag in de meimaand naar Den Bosch stappen en zij ook. In alle vroegte zou hij gaan en zo gebeurde het.

Hij had lang bij de kathedraal rondgehangen en er waren zoveel lachende en giechelende meisjes geweest, dat hij er urenlang van geworden was. Hoe kon hij nu te weten komen wie de ware was? Hij kon toch moeilijk onder de mis roepen: *"Jo-ro-reddegé, waor zedde gé?"* Hij kon alleen maar bidden, dat hij ze ooit kennen zou en dat deed hij dan ook. In al zijn gebeden dacht hij enkel maar aan haar. Hij dacht alleen aan zijn durske, het koehoedstertje van zijn dromen, het meisje van Vinkelel.

De dag daarna kon Peer niet nalaten zijn teleurstelling te spuien. Hij kon het niet hebben dat zij zich niet bekend had gemaakt. Zij had daarop

schamper laten weten, dat zij toch ook niet wist, wie hij wel was! Dat had ze echter pas geroepen, toen ze treiterend "*Jo-ro-réijne, koste 't nie véijne?*" gezongen had. Peer had de '*joro's*' achterwege gelaten en gewoon geroepen, wat hij op het hart had. Zij had hem daarop laten weten dat het geen zin had verder te vragen, omdat zij zou moeten gaan dienen en elders de koeien zou moeten gaan melken. Voor het eerst had ook bij haar iets triests in haar stem doorgeklonken.

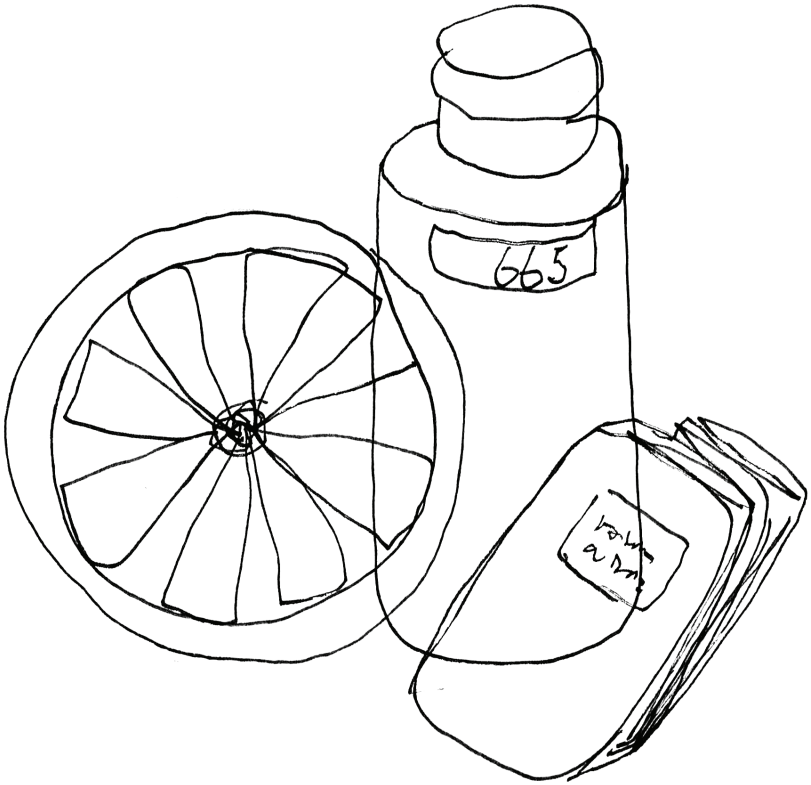
Die zomer was er bij de wetering geen meisjesstem meer in de lucht. Maar Peer bewaarde het geluid van die zuivere stem nog in zijn herinnering. Hij dacht met weemoed aan de mooie dagen dat ze beiden mekaar allerlei toezongen. Hij verweet zich ondertussen wel, dat hij niet méér ondernomen had om haar werkelijk te kennen.

Na een jaar leek de eindeloos doorklinkende stem alleen nog mooier te zijn geworden in zijn dromen. Wat had hij er veel voor over gehad te weten, wie daarbij hoorde!

Toen op een zondag in de nazomer was hij op Nuland kermis verzeild. Of het de verloren liefde was, of de kermisroes, Peer wist het zelf niet. In elk geval was hij niet zuinig geweest met zijn spaarcentjes. Hij had gedronken. Met nog een paar jongelui was hij in de mallemolen gestapt en zat op een schommelpaard. Was hij nuchter geweest, dan zou hij zich diep geschaamd hebben. Nu was zijn verlegenheid volledig zoek. Schommelend op het paard had hij ineens geroepen: "*Jo-ro-redderoch, waor zedde toch!?*" en vlakbij klonk een klare stem: "*Jo-ro-rennik, hier ben ik!*"

Peer was zo verbouwereerd en ontuchtterd, dat hij zijn oren en ogen niet geloven kon. Daar was ze, 'zijn' *koeihuuysterke!* Ze was mooier dan hij zich in zijn dromen had voorgesteld. Lippen als klaprozen, ogen als rijpe bramen, glanzend zwart en haren in diezelfde tint. Een pronte boerendochter, fraai van lijf en leden.

Peer en zijn Janske zijn samen met een buil olieballen richting Vinkel gegaan, want zij moest voor het donker binnen zijn. Maar sinds die dag zijn zij voortaan altijd samen in de mei naar de *Bossche beevert* en in oktober naar de Nulandse kermis gegaan.

VERDER VAN HUIS

Onrust beheerste mijn leven. Daar was de eeuwige tweestrijd van mijn gekozen beroep en de onbetaalbaarheid van de studie. Ik moest en zou elk jaar opnieuw mijn studiebeurs verdienen. Ondertussen was er de nimmer aflatende haast om op te groeien.

Geleidelijk aan werd ik ouder en groter. Ik was van de dorpschool en moest naar het vervolgonderwijs in Oss. Na de grote vakantie was ik getest door ene Zwetsloot.

Ik had de hele dag danig in mijn rats gezeten, want testen was iets nieuws en belangrijks. Daarvan zou afhangen of ik zou mogen doorleren. Zwetsloot was een jonge meneer gebleken die zijn best deed mij op mijn gemak te stellen, voor hij zijn vragen op mij afvuurde.

Later kregen we de uitslag, waarin stond wat ik hem op zijn vragen gezegd had met enkele aanvullingen zijnerzijds. Ik wilde nog steeds meester worden en had daarom de dag van mijn test mijn uiterste best gedaan.

Het was voor die laatste lagere schoolvakantie een zenuwachtige tijd voor mij geweest. Ik had ook nog toelatingsexamen moeten doen.

Met spanning wachtten we de uitslagen af. Ik was aangenomen op het Titus Brandsma-lyceum en op de Mulo van de fraters in Oss, maar toen de boekenlijst voor het eerste jaar binnenkwam, vonden mijn ouders dat die eerste school toch veel te veel zou gaan kosten en ik moest maar blij zijn, als ik naar de Mulo mocht en niet zoals mijn broers zonder omwegen naar de ambachtschool gestuurd zou worden.

De meeste jongens van de Nulandse lagere school moesten meteen op de boerderij werken of op een andere manier zo snel mogelijk mee geld verdienen. *Durleeren* kostte alleen maar geld en dat zat er voor de meesten niet aan, ook al haalde je goeie punten op school.

Voor ons thuis zou het al iets apart zijn, als er iemand naar de Mulo ging, dat was immers in de hele familie nog niet voorgevallen. Wel zou-

den misschien twee Kruisstraatse neefjes met mij tegelijk naar de Mulo gaan, maar die gingen dan naar Den Bosch, omdat alles van Rosmalen en de Kruisstraat daarop gericht was. Nuland was van oudsher op Oss aangewezen en daarheen zou ik moeten. Na veel dubben besloot men bij ons thuis, dat ik zou mogen *durleren*. Mijn toekomstige Mulo was een ouderwetse en strenge fratersschool, die in een bedenkelijk buurtje van de Osse stad lag. Er lagen logementjes vlakbij, die we op onze zeldzame tochten naar het Macharensse zwembad grondig opnamen, omdat we er dan vlak langs moesten. Daar zou de zonde zo welig tieren. De weg langs die drukke logementjes liep naar de voetbalvelden en het eenzame zwembad, dat in de blakke polder lag.

De school was voor ons ver weg. Ik fietste wel eens door de polder in plaats van langs de lijn en over de dorpen, maar dat was zo saai.

Als je eenmaal van de gewone school af was, beschouwde men je automatisch ook als volwaardige arbeidskracht. Het was dan niet meer zoals vroeger op de zaterdagen de misse harken en wat boodschappen doen voor thuis, wat bestond uit de nodige dingen halen bij tante Roos of in het winkeltje van Mientje Fleskes op de Kruisstraat. Ons jongste zusje zorgde voortaan voor de plezierige berichten met de bijbehorende centen en snoepjes; zij mocht de mensen *verzuken* voor het kaarten en voor de verjaardagen.

Het echte boerenwerk voor mij was eigenlijk begonnen door mijn eigen schuld. Op een keer had ik moeder mee geholpen om een volle mand aardappels te dragen. Dat was me zwaar gevallen, maar de trots zo sterk al te zijn en moeders lovende woorden hadden gewonnen, ook al hadden we om de twintig passen van arm moeten verwisselen. Ik kon sinds die tijd ook voortaan best zelf water putten, ook al schoot de lege emmer me wel eens uit de handen en zwiepte die dan met veel geraas de *kruinagelboom* in. Omdat ik dat allemaal kon, had ik de laatste keer ook de koeien naar de polder 'mógen' leiden in plaats van er als drijver achter te lopen zoals altijd voorheen. Zo werd *bocht* plukken: schoffelen, en aardappels rapen: rooien. Ik moest voortaan mest breken, ploegen en eggen en het ergste: het dagelijks terugkerende koeien melken.

Daar was bij ons niemand niks te goed voor, of hij nou doorleerde of niet. Mijn oudere broers en zuster wisten allemaal al wat het melken betekende. Zij hadden hun melkbeurten gehad. Mijn zus Nellie ging nou al het tweede jaar naar de huishoudschool, hoewel ze als een der beste leerlingen van haar klas van school was gegaan.

Durleeren was een heel grote *apartigheid* en voor meisjes was dat niet of nauwelijks weggelegd, hoe goed ze in de klas ook waren.

Nu moest ik meestal samen met Nellie gaan melken. Het ellendige was, dat de *romme* voor half zeven aan de weg moest staan. De boer die onze melk naar de zuivelfabriek bracht, begon vlak voor ons zijn route. Dus moest ik voortaan om een uur of vijf 's morgens met de *tuit* op de vrachtfiets de polder in. Meestal liepen onze koeien op een van de *kempkes* bij de wetering. Maar later in het jaar mocht die mooie *èimend* op het afgehooiden weijtje aan de Achterdijk ook niet te hoog worden. Dan moesten we er nog vroeger uit, want die kamp was ver en moeilijk te bereiken. We namen meestal de lange *vaorweg* die niets met varende schepen maar alles met de voerman en zijn paard te maken had. Het waren karrensporen, die vanaf de wetering door vele weiden liepen. Als die weiden bezet waren met vee, werd het ons met al die *slagen*, die telkens open en dicht gemaakt moesten worden, te moeilijk. Dan namen we wel de oude weg naar de Achterdijk, waar we alleen met de schapenslag te maken hadden. Het beroerde was de smalle plank over de brede sloot en het ontbreken van elk paaltje op die Achterdijk om de zware vrachtfiets tegenaan te zetten voor het laden van de melkbus.

Ik was 's morgens niet de vlugste; meestal was ik later dan mijn zus die mede daarom dan niet van vriendelijkheid overliep.

Het eerlijk verdelen van drie koeien viel niet mee. Het kwam er op neer, dat Nellie er een meer deed dan ik. Dat viel natuurlijk niet goed te pruiemen. Het voordeel voor mij was, dat ze zo vroeg niet veel zei.

TUSSEN DE KOEIEN

Meestal begon de dag bij ons op dezelfde manier. Ik reed door de grauwe dauwmorgen achter mijn zus aan, ik had haast. Ik moest proberen haar in te halen, al was het maar voor het oog van het kerkvolk. Niet dat er al veel ogen waren zo vroeg, maar mijn zus zo vooruit laten rijden, maakte, dat ik een hekel aan mezelf kreeg.

De zware vrachtfiets met zijn kleine versnelling stampte ik zo snel mogelijk langs de spoordijk. Het enige huisje hier was het grijsgrauwe boerderijtje van het Stikske, dat half verscholen tussen zijn linden, iets van de *Prelweg* af, tegen het sparrenbos van het Heerke lag. Daar waren ze allang op. Anna van het Stikske was zeker ook al onderweg naar de wei. De olielamp brandde op de geut, Anna liet die altijd aan, als ze de enige koe in de polder ging melken.

Jan Hoed zijn huis en ook het lage hutje van Mina Vlee waren helemaal donker. Ik kwam langs Bert-oom en de Pruis. Tontje tegenover was waarschijnlijk weg, alleen de stallamp had hij aangelaten. Tontje had het makkelijk, die hoefde maar tegenover in de Vlietjes naar zijn koeien. Wel moest hij er zeven melken en daar stond hij meestal alleen voor. De Kruisstraat met zijn rij gemeentewoningen, waar mijn verhuisde neven woonden, was in diepe rust. Gret Vlee met zijn eenzame benzinepomp was nog niet wakker. Has Skars, Gret en Piet Koek, alles lag hier in een grijzig diepe rust verzonken. Ik benijdde mijn neefjes, die nog lagen te pitten, terwijl ik met de vrachtfiets langs gezeuld kwam.

Op het kruispunt naar de polder was de Kawe waarschijnlijk net wakker geworden; er brandde een wankel lichtje en wij wisten, dat de kroegbaas voor zijn koeien aan de late kant was.

Tegenover bij Van Haren en bij Van Zuylen-Fleskens waren ze in bedrijf. Daar bakten ze al in een zee van licht. Een dikke warme geur sloeg me tegen, terwijl ik voorbijreed.

Ik ging de dijk af de polder in. Ik kreeg meer vaart, wat vooral aan de dynamo te horen was, die meteen aanzienlijk hoger ging janken.

Ik probeerde de snellere gang er in te houden en snelde voorbij aan Anna van het Stikske, die me langzaam trappend nariet: "*Wa hedde toch hòst!*" Ik passeerde de altijd opgewekte Frans van Dorruske van Téijne, die het rustig aan deed.

Ik snelde langs Kees met zijn drie melkbussen voorop. Kobus en Van Zèggem die met de *tuit* op de stang van zijn herenfiets wijdbeens voort kroop. Ik had nauwelijks nog adem om iedereen *goeie morgen* toe te roepen. Pas over de wetering toen ik inzag dat ik mijn zus op haar fiets met grote versnelling toch niet helemaal meer zou inhalen, ging ik rustiger aan fietsen. Links achter me lag de Rumpert, daarachter de Blùk en de Bimd. Al die polderdelen waren tot het verre Empels-Veld nog in grauwdonker gehuld. Ik had geen tijd meer om bang te zijn in het donker, bovendien waren er boeren genoeg onderweg. Als ik omkeek kon ik precies de lange weg terug naar de Kruisstraat speuren. De kleine lage lampen onder aan de voorwielen van de vrachtfietsen vormden een onderbroken gelig lint van licht.

Vroeger was ik hier ooit alleen geweest. Ik had toen bij uitzondering eens tijd genoeg om van de prille zomermorgen te genieten. Dat was sindsdien niet meer voorgekomen, hoewel ik me toen voorgenomen had het vaker op die manier te doen. Eigenlijk was het stom, dat ik zo slecht uit bed kon, want toen had ik echt genoten.

Ver weg rechts was de lucht langzaam lichter geworden, daar zou de zon zo boven de donkere vlakte uitstijgen. Een mooie rode zomerzon, die zich de hele weg voor me in een welig waas zou hullen. Ik had rustig op mijn dooie gemak gefietst en was niemand op de polderweg voorbijgegaan. Er hing nevel boven de sloten. De spinnenwebben lichtten op als waren ze van kant, het gras en riet parelde aan alle kanten. Toen had ik gedacht, dat ik die schitterende prille zon nooit meer zou vergeten. Ik zou op mijn volgende morgens voortaan altijd op dit licht letten. Maar nooit meer was de zon precies zo geweest en daarom had ik er al gauw geen aandacht meer voor.

Zo ging het meestal. Er waren op de boerderij veel mooie dingen, maar door de sleur van het dagelijks terugkerende zware werk hadden wij geen aandacht meer voor de schoonheid.

Ook het beeld van de weerspiegelde lichten van de eerste tractor van Huub van Hellevert in het water van de wetering, meende ik altijd bij me te zullen houden. Vooral de achterlichten waren zo onnatuurlijk diep rood geweest in het donkere water van de lichtende morgen.

Ik had de zon gezien achter de doorgezakte hoogspanningskabels, waar ik elke morgen, tot dan toe onbewust, onderdoor reed. Terwijl ik voort rolde, had ik me heerlijk eenzaam gevoeld en ik had me zelfs voorgesteld, dat ik met een mooie meid met loshangend haar eindeloos verder naar de zon toereed.

Toen was ik de ingang van onze wei bijna voorbijgereden en had er geen benul van gehad hoeveel tijd ik onderweg verloren had. De tuit moest er snel af en de handdoek erop, die nu als melkzeef dienst deed. Ik parkeerde de vrachtfiets zorgvuldig; daar had ik straks alleen gemak van, als de volle tuit op de zware fiets moest.

Het zou de eerste keer niet zijn, dat ik met de fiets tegen de vlakte ging en met de hele zaak de sloot in donderde. Dan hielp er geen vloeken aan. Als de melk er niet uitliep, had ik veel geluk. Meestal kwam er wel water bij de melk en dan was er naderhand heisa om de kwaliteit, die de fabriek van elke oplevering opgaf. Dat stond dan tot mijn schande keurig op een strookje vermeld. Bovendien kon ik door het geduvel met de gekantelde fiets nog te laat komen en dan moest ik de *romréijer* met zijn tractor en melkwagen nog achterna ook om ze thuis niet teleur te stellen. Als de melk mee naar huis moest, zou hij veel kans zuur worden en karnen deden ze bij ons nauwelijks nog.

Onze koeien kwamen gelukkig meestal snel op het geluid van de rammelende melkbus af, omdat ik veekoeken voor ze had. Die koeken hadden net als de koeien een eigen geur. De koeien roken fris naar gras, maar hadden ook een zoetige lijflucht. Ze kwamen dampend op me af met volle uiers.

Als je het melken niet gewend was, was het voor jou en de koe meestal een lijdensweg. Je kreeg moeheid in je handen van al de knijptrek bewe-

gingen aan de koeienspenen en het duurde zo lang, dat de koe na een tijdje vaak mismoeedig wegwandelde.

Wanneer het melken voor mij lang duurde, herhaalde ik in gedachten "strip, strap, strol, ... is de emmer nog niet vol" of ik telde tot honderd.

De emmer moest zo gauw mogelijk gevuld met warme witte melk, afgedekt door een groeiende wolk schuim. Het geluid raakte dan gedempt en klonk bezadigd aangenamer dan het striemende lawaai van de eerste krachtige melkstralen, die de lege emmer volspoten. Met de emmer werd vanzelf ook het geluid voller en dat gaf voldoening.

Doorgaans was de dagelijkse bezigheid van melken iets van niks. Het werd een sleur, die bij het dagprogramma hoorde. Je rook de zoetig warme melk en de gewillige koeien en je was met het hele gedoe zo klaar. Nog even kijken in de drinkkuil of alles goed was en dan rap naar huis. Het was aanvankelijk nog een geduvel om de volle *melktuit* op de hoge vrachtfiets te krijgen, maar als de leren riem er omheen zat en ik naar huis reed, was ik blij. Ik had me zo vroeg al nuttig gemaakt. Ik fietste voldaan over de met kuilen bezaaide grindweg. Als ik er de gang maar inhield, bleef de zware fiets goed bestuurbaar. Ging ik eenmaal aan het zwaaien met een volle tuit voorop, dan was er geen houden meer aan. Meestal lukte alles wonderwel.

Aan de driesprong voor de overweg zette ik de melk aan de weg. De melkrijder zou die daar ophalen en naar de fabriek brengen.

Het laatste stukje was voor mij heel verraderlijk. Het fietspaadje was door het vele gebruik uitgehold en als ik daar geen vaart hield en ging *schriekelen*, zou ik gauw de holle kant raken en dan was ik verkocht. Ik moest dan onherroepelijk tegen de vlakke gaan, omdat ik niet met mijn benen aan de grond kon. Ik had daarvoor meermaals leergeld betaald. Ik was al eens met een smak onderuitgegaan en de deksel was toen door de klap van de *romtuit* geschoten. De dampende melk stroomde het dorre gras in. Wat had het me droevig gestemd; mijn hele onderneming was op het allerlaatste moment nog de mist in gegaan. Verzwijgen was onmogelijk. Wat een blamage was het geweest!

Het bleef uitkijken tot thuis toe, ook met de lichtere vrachtfiets na de driesprong. Als het fietspad van de spoorlijn afboog, kronkelde het zich

door ons mastenbosje. Daar staken boomwortels boven het losse, rulle zand uit. Het zou verstandig geweest zijn daar af te stappen en verder de bakfiets te voet te leiden, maar zoals altijd won het mijn gemak- en eerzucht. Ik móést dat immers kunnen!

Thuis wachtten de gebakken eieren met spek. Die at ik met smaak op. Daarna moest ik me al weer op de fiets naar Oss haasten. In de herfst, als zwarte zwermen spreeuwen de kille polder bevolkten en als de laatste kievit allang vertrokken was, wist ik, dat het verre melken niet lang meer zou duren. Het telde dan lekker hard af naar de winter. De koeien kregen het dek op en zouden al gauw binnengehaald worden. Op de warme stal melken was toch veel prettiger. Bovendien deed moeder dat meestal zelf.

Vaak hoopte ik dat ik snel groter zou worden. Dan zou ik niet meer te hoeven melken en ook het andere boerenwerk zou niet meer op mij wachten.

Ik moest maar gauw meester zien te worden. Dat die opleiding zo lang moest duren...

Wij hadden thuis geen paard. *"Op onze lochte grond kunde gin perd haauwe,"* klaagden ze wel eens. Toch konden wij zo'n viervoetige zwoeger goed gebruiken en daarom leenden we het paard van omen Bert op zaterdag. Wij moesten bij hem dikwijls 'terug' gaan werken voor het paardgebruik.

Dat betekende weinig vrolijke vooruitzichten voor ons. We moesten dan vaak en veel meehelpen op de boerderij. In de zomer betekende dat hele dagen hooien. Dan moest het gemaaide gras gekeerd en later met de rijf in banen geharkt om vervolgens aan oppers te worden gezet. Bleef het weer meewerken dan was een hooikamp binnen een week rijp om 'gehaald' te worden. Het grootste karwei was achter de rug, maar het zware 'opsteken' moest nog komen. Gelukkig was er na het laden van de kar de gerieflijke rijpauze voordat het moeilijke afladen op de *balken* boven de achterstal begon.

In de polder waren de schaftperiodes bij het hooien de gezelligste ogenblikken. We kropen dan in de schaduw van de hooiopper en aten met

veel smaak de boterhammen met spek en kaas. Daarbij dronken we koude thee, want dat was het allerbeste voor de dorst. Dan buurtte men er gezellig en mocht er ook nog wel eens wat gerust worden na het eten. Pas tegen de avond gingen we huiswaarts en verborgen onze gaffels en rijven onder het hooi of in de slootkant.

Na het hooien kwamen de dagen van rog en haver binden. Op vele plaatsen deed men bij de kleine keuterboertjes het maaiwerk nog met de korte zeis, *de zicht*. Grotere boeren hadden al een maaimachine en sommige loonwerkers al zelfbinders.

Omen Bert had een maaimachine en daarom hoefde vader de laatste jaren niet alles met de sikkkel te doen. Alleen het aanmaaïen moest nog met de hand gebeuren. Op zaterdagmiddagen kwam omen Bert met zijn goedge vaalbruine paard en zorgde voor handenvol werk. Ondanks het feit dat ik voor de meeste boerenkarweitjes geen hart had, moest ook ik hele vakanties dagenlang het boerenwerk mee verrichten. Tegenstribbelen werd bot afgedaan met "*Ge frit er toch ok af!*" Het hardste zwoegden we in vaders ene vakantie-week. Immers dan hadden wij de hele week het paard. Dan gingen we 's morgens aan de slag om de hele hete dag tussen de heggen op de akkers te ploeteren. We moesten proberen de maaier met zijn paard voor te blijven. Al was het om af te pikken onder de felle zon tussen de eikenwallen, die de broeierige hitte vasthielden. We werkten of er ons leven van af hing. Het was immers een schande als de maaier voor iemand moest wachten. Vooral als men 'rond'-maaïde, schoot het hard op, maar dan was het ook bijna niet bij te benen. Toch moesten alle garven gebonden en verplaatst zijn voor het sjouwende paard er weer was. Niemand kreeg de kans er de kantjes af te lopen, want ieder had zijn eigen stuk toebedeeld gekregen. Het zou opvallen als er telkens bij dezelfde binder gestopt moest worden.

Soms liep ik op een draf om ook de laatste bos nog voor het paard weg te kunnen graaien. Het zweet liep tappelings langs mijn gezicht en maakte de vliegen nog lastiger dan ze al waren.

Grauwe steekvliegen zaten bloed te zuigen voor je ze voelde. Die vervelende insecten voelden zich vooral thuis tussen het koren dat in de schaduw van de hoge eikenheggen altijd licht vochtig bleef. De onaange-

name temperatuur droeg nog tot meer ellende bij als het paard, door blende dazen en steekvliegen geplaagd, onregelmatig trok en de maaier daardoor lastig bindbare *krombossen* liet afleveren.

Wanneer we zo tussen de bossen van het sanatorium op het land van omen Bert liepen te zweten, moest ik vaak denken aan mijn klasgenoten die dan voetbalden, rondfietsten, gingen zwemmen of vissen. Ik zou heel wat liever over de hei gezworven hebben zoals vroeger. Daar zou ik van alles gezocht en gezien hebben en daar vloog de tijd, terwijl die bij de boerenarbeid eeuwig scheen te duren.

De morgen ging tergend langzaam voorbij. Ik telde al zo lang op de onderbreking van de etenstijd. Ik dacht nog ooit terug aan de tijd dat grootvader nog leefde. Hij kwam ons dan roepen voor de maaltijd en zou 's middags voorbidden met zijn ouderwetse versie van het Weesgegroet, die eindigde met "Gezegend is de vrucht Uws lichaams, Jezus.."

Daarna moesten wij invallen met "heilige Maria, Moeder van God..."

Ik was onder grootvaders Engel des Heren altijd geneigd verder te gaan met "bid voor ons ploeteraars," want 'zondaars' vond ik niet op zijn plaats. We hadden met ons gedwongen werk amper tijd en kans zonden te doen, hoewel, verwensingen zouden ook zondig kunnen zijn.

's Middags zwoegden we onverdroten verder om de hele akker rog af te krijgen. Als dan eindelijk het hele veld er gemaaid bij lag, waren we blij, dat er weer een reuzenkarwei afgeteld kon worden. Opeens kon je nu veel verder kijken en na het opzetten was het weer een andere aanblik. Het paard moest uitgespannen en naar de wei gebracht worden, en ook al werd het al schemerig, alle roggegarven moesten nog in gaasten gezet worden. De rijen schoven werden op hopen gedragen en in hokken van tien geplaatst. De kleinste kinderen raaptten de losse roggespieren, die nog waren blijven liggen. Die konden altijd nog als extra stroband gebruikt worden.

Stond eindelijk alle rog overeind, dan hadden we een verfrissende dronk voor het afscheid wel verdiend.

Soms maaide men een jong konijn of een nest patrijzen overhoop. Als de diertjes niet verminkt waren, wist omen Bert er wel raad mee. Hij had veel hart voor dieren en in de kooien rond zijn huis waren altijd wilde

bewoners te vinden. Soms had hij een jonge lijster of merel, maar ook *morkolven*, *kerkkaauwen*, *knentjes* en *inkhorres* probeerde hij te temmen.

Onze oom kon het dikwijls niet laten 's winters een zeef te zetten, waaronder hij vogeltjes ving. Hij hield die diertjes voor zijn plezier en verzorgde ze goed zodat ze steeds tammer werden. Dat men vogels vangen tot stropen rekende, deerde hem nauwelijks. De verboden vogels, vooral vinken, zaten achter de stal in een grote kooi met veel struikgewas en het was vaak een lust ze te horen zingen. Onze oom was ooit *getrappeerd* door Plisie Brok en dat had hem een hoge boete gekost. Daarom kon omen Bert politieagenten niet meer luchten of zien. "*Die dooie dienders*" was een uitlating, die het gebrek aan achting voor het plichtsbef van de agenten illustreerde. Onze oom beschouwde het vogelvangen en temmen als een soort sport, waarmee hij niemand kwaad deed.

Wilde hij ooit praten over zijn verzameling wild, dan was dat een aangename afwisseling tijdens het werk. Ook was het ons zeer welkom als hij zijn inventaris wilde tonen, hetgeen hij vaak met geestdrift deed. Meestal gebeurde dit na de middagmaaltijd of het vier-urense *koffiedrinken*, waarbij tante Trui voor de koffie en de boterhammen en voor droge, grappige opmerkingen zorgde.

Was de rog eindelijk van het land, dan begon men aan de uitgestrekte aardappelvelden. De aardappeloogst bracht voor ons een heel gekruip met zich mee. Het was om moedeloos van te worden als je je indacht dat de hele onafzienbare akker geraapt moest worden. Wekenlang lagen wij op onze knieën in het stof en deden niets anders dan rapen en sorteren. De kleine krielaardappeltjes gingen in een aparte mand voor de varkens. We schudden de volle manden leeg in zakken die we onder het loof verborgen. Dat gebeurde niet zo zeer uit vrees voor diefstal als wel om de aardappels aan het felle zonlicht te onttrekken. Aardappels in het licht werden immers groen en groenkleurig waren ze enkel nog geschikt als varkensvoer. Het zand van het aardappelveld was warm en stoffig en zo droog dat het aan as deed denken. Na een dag aardappelrapen was je helemaal zwart, het zand drong door tot in je poriën. Je handen werden hard en ruw en voelden schraal aan. Alles rook naar aardappels.

Was de oogst bijeengeraapt, dan gingen de volle zakken huiswaarts. Het vuur ging in het droge loof op het land. In de wijde omtrek was dat te ruiken.

In de vakantie bleef onze werkindeling zo, dat we door de week bij omen Bert werkten en op de zomerse zaterdagen thuis sjouwden om daar het volle profijt van die ene dag met het paard te hebben.

Tegelijkertijd met de aardappeloogst begon het najaarsploegen. Ook daarbij moest ik voortaan mijn steentje bijdragen. Het was natuurlijk ook makkelijk met het goedge paard van omen Bert, dat wij weinig vleiend wel eens voor *bonk* of *knol* uitmaakten. Het beest bezat geen kwalijke kwaliteiten, enkel de doofheid was vervelend. Het reageerde voorbeeldig op de rukjes aan de leidsels. Was de grond eindelijk omgelegd, dan zaaide vader het fijne, ronde zaad van het knolgroen uit. Een goed omgeploegde akker gold als een soort getuigschrift voor de ploeger. Rechte voren waren gewenst en was dat eens uit de hand gelopen, dan vergeleek men de kromme spottend met het spoor van *'nen os die over 't laand gezeikt had*. Was het knolgroen aan het omgeploegde stoppeland toevertrouwd, dan moest de maïs onderhand geplukt worden. We laadden de kolven met manden op de wagen, die we later losten in een gazen drooghok. Het maïsland ploegen was een zware taak, omdat het niet meeviel om het weerbarstige maïsstro eronder te krijgen en tevens de voor recht te houden.

In de herfst begon de bietenoogst. Dan stonden we met gevaarlijk grote messen de oranje rode bieten van hun loof te ontdoen. Achter ons kwamen het loof en de bieten in lange rijen te liggen. Dat was straks gemakkelijk bij het opladen. Thuis kuilden we de bieten.

's Morgens in alle vroegte op de nuchtere maag gaan melken in de polder, dan na de gebakken eieren met spek naar omen Bert voor de drukbezette dag, dat was de zomerse dagindeling.

Onze schoolvakantie vloog om en meestal waren we er niet rouwig om dat het al weer september was. Nee, ik ging graag naar school en daarbij speelde het ontlopen van het boerenwerk wel een belangrijke rol.

Tussen alle bedrijvigheid door liepen allerhande andere verplichte karweitjes, zoals het vee *verschoren*, wat inhield dat de runderen naar ande-

re weiden 'verhuisd' moesten worden. Dan was er ook nog de geregelde reiniging van de kippenkooi en het varkenshok.

In de late herfst, als de koeien op stal stonden, moesten we het knolgroen plukken. Het was dan vaak al *akkrementies* koud en de wind blies dun door onze overalls.

Was het knolgroen eindelijk van het land, dan ging gelukkig de rustige winter weer gauw beginnen. De dagelijkse dingen waren dan alleen nog het *voeieren*, *witteren*, melken en het uitrijden van de mest, met het bijbehorende verversen van het ligstro, het *strauwen*.

In de winter moesten we dorsen. Omen Bert had een ouderwetse dorsmanege. Het paard liep buiten op de dorsberg in de rondte en zeulde een zware boom mee, die via grote kamwielen en een lange stang de oude dorsmachine aandreef. Binnen was het een stofbeweging van jewelste. Men stak de schoven rog in, nadat de wis gesneden was en aan de andere kant van de machine werd het dekstro opgebonden in gave garven. Omen Bert liep op de vollopende zakken te letten die straks nog door de wanmolen zouden moeten. Ik moest buiten op het paard passen en had het voordeel van de frisse buitenlucht. Het paard had nauwelijks oppas nodig en hield het binnenwerk als automatisch in beweging. Het maakte dat ik mij onbelangrijk voelde en het slome geslof de hele godganselijke dag in hetzelfde kringetje stond me erg tegen.

Het leek op rondlopen tot je er tureluurs van werd. Toch merkte ik hoe bevoordeeld ik was als ik de binnenwerkers voor de middagschaft zag niezen en snuiven bij de pomp op de voorstal. Veel rode zakdoeken werden steeds zwarter.

Bij ons thuis kwam lange Gret met zijn dorskast, die zijn trekker met leren riemen aandreef. Voor deze manier van dorsen was veel volk nodig. Horen en zien verging in de herrie en het stof. Het was wel prettig dat het dorsen bij ons in één dag bekeken was.

Als de winter plaats ging maken voor de lente, kwamen de nieuwe kuikens. De oude hennen werden geselecteerd en de goedgekeurde verhuisden naar de oude schuur. Dan kwamen de eendagskuikentjes onder de 'kunstmoeder', een kolenkacheltje met een grote zinken kap, die als enorme Chinese hoed er overheen hing en de warmte moest vasthouden.

Met de lente werd het tijd om te *heiningen* dat men soms ook *vreejen* noemde. Vader ging de weideafrasteringen vernieuwen en verstevigen met de palen uit de pas geschildre sparren, want weldra zou het vee van stal gaan. Hadden de dieren in de winter de meeste aandacht gevraagd, met de lente verplaatste zich de drukte weer naar het bouwland. Oh wee, als de potstal bij omen Bert uitgereden moest worden! De hele dag stonden we met grote laarzen te baggeren in de zuigende, donkere mest. Alles moest op de hoge kantelkar geklotst worden. Het was beulswerk. Eenmaal op de akker trokken we met de mesthaak hoopjes van de kar. En dat moest allemaal weer gebroken en verspreid worden!

Met de lente kwam het *peejen zetten* en aardappels poten er weer aan. Dan werd er volop geschoffeld en gewied. De bieten moesten we dunnen. Voor dat op één zetten lagen we dagen achtereen over de akker te kruipen. Daarna moest er weer hooi onder de paraplu en rog aan de mijt. Hetzelfde werk kwam jaarlijks terug en bovendien waren de taken en hun verdeling weinig afwisselend. We herhaalden jaar op jaar dezelfde handelingen en sommige wel duizenden keren per dag en dat maakte me willoos. Ik telde vaak de keren dat ik hetzelfde deed en maakte mezelf wijs dat het aftellen de zaak zou versnellen. Toch schoot het nog altijd slecht op en ik haalde onwaarschijnlijk hoge getallen voor ik de tel kwijtraakte.

Hoe ouder ik werd, hoe groter de hekel aan al het boerenwerk. Mijn ambitie in dat opzicht was zo gedaald dat iedereen in mijn omgeving wist te vertellen dat ik het werken niet had uitgevonden. Ik had een hekel aan de lange zomervakanties en probeerde me te overtuigen dat mijn inzet nodig was. Iedereen bij ons thuis moest zijn deel doen in het arbeidsproces op de boerderij. Elk gezinslid verwachtte niet anders dan dat ook bij mij de werkwil aanwezig was. Dat maakte de zaak alleen maar moeilijker. Zelden verscheen er een schoolvriend, ook al, omdat wij ver uit de richting woonden, maar vooral omdat ik toch nooit tijd had voor iets anders dan het boerenwerk. Meestal hadden de schoolmakers het na één keer al bekeken, zelfs al hadden ze het in het begin even leuk gevonden. Er was op de boerderijen zoveel werk en er waren zoveel kinderen van beide geslachten die mee moesten werken dat ik een tijdlang dacht, dat er

daarom in onze streken van 'gemengd bedrijf' sprake was. Meestal begon ik naarmate ik ouder werd met steeds meer tegenzin aan mijn dagtaak. Vaak werd die wrevel groter met het vorderen van de dag. Het waren heidens lange dagen! Toch zou ik nooit de durf hebben het opgedragen werk te weigeren, immers dat kón niet. Ik leerde bij de gratie Gods en kostte alleen maar geld! Ieder ander gezinslid werkte harder dan ik! Nee, ik was toch al bevoorrecht! '*Ge frit 'r toch ok af!*' spookte het na zo'n overweging door mijn hoofd.

Ik wist niet waaraan ik de grootste hekel had. Aan melken in miezerweer in de vroege polder, het dagelijkse uitkruien van de mestgroep, het mest breken op het land of het groen plukken in de voorwinter. Misschien was het de wekelijkse schoonmaak van de kippenkooi. Ik wenste vaak dat we minder kippen hadden. Eigenlijk een onmogelijke gedachte, die ik ook nooit zou hebben durven verwoorden.

Het liefst werkte ik, als ik toch iets buiten moest doen, op mijn gemak in den hof, bij voorkeur in de bloemenhof van ons moeder tussen de *snuffelkes* en de *lievermennekes*.

Vanwege de dood van grootvader moesten wij soms op de drie kleine kinderen van omen Bert passen, als hij en tante Trui ergens naar een feestje toe wilden. Ze vroegen mijn oudste zus en mij als babysit.

Omen Bert kon de meeste feesten onmogelijk missen, omdat hij de levensloper van buurtgenoten maakte, die zo en zolang getrouwd waren, of *Abram zagen*. Later schreef hij zijn levensliederen op rijm ook voor nieuwe echtpaartjes. Volgens tante Trui was onze oom '*ne plekkert*', iets wat wij wel moesten onderschrijven, omdat hij meestal pas laat huiswaarts keerde.

En wat duurden die uren na twaalfen lang! We hoorden het suizen van de gaslamp. De vlammen knetterden in de kachel, die we zelf aan moesten zien te houden. Door de akelig lange stilte hoorden we enkel het ruisen van de hoge eiken en beukenbomen en soms een nachtvogel, die krijste in het donkere bos, dat achter de boerderij lag.

Daar zaten we dan, een halve kilometer van het dichtstbijzijnde huis. We hoopten maar, dat het stil zou blijven. Als een van de kleintjes wak-

ker werd en opschreeuwde, zaten we er lelijk mee. Meestal maakte het gehuil de andere twee ook wakker en dan was de ellende niet te overzien, omdat we ze met geen mogelijkheid meer stil kregen.

De feestgangers kwamen nog maar steeds niet en ik ging onderuit in de grote stoel liggen. Ik las de strip van Pauke Pruimedant in het Sint Jansklokje voor de zoveelste keer. Ik telde de bruine balken van het plafond. Het bleven er altijd zeven. Het werd erg laat. De klok had allang twaalf geslagen, we verveelden ons stierlijk en we barstten van de slaap. Na middernacht leken de minuten nog langzamer voorbij te schuiven. Het was alsof de rustige tik van de staartklok slomer werd.

De koeien stonden op stal. We zaten ons aan weerszijde van de snorrende kachel 'oppassend' te vervelen. In de stille nacht viel elk geluid op. Plotseling kwam er een schrill gepiep uit de richting van de oude potstal. Ik had daar eigenlijk al heen gemoeten. De limonade, die tante Trui voor ons had ingeschonken, was de oorzaak, maar ik had het steeds uitgesteld, omdat de tocht naar de donkere stal me weinig aantrok. Al was ik intussen wat *stranter* in het donker geworden, holle duisternis trok me zeker niet aan en een held in het donker was ik nog altijd niet. Ik wist dat het kleine olielampje vanuit de schouw akelig vervormde schaduwkoeien op de donkergrauwe muren maakte en er waren ritselgeluiden naast het zeurderige kreunen van de dieren tussen de stalpalen. Het doordringend hoge gepiep hield nu al lang aan en we besloten samen toch maar te gaan kijken. Op de stal van een ander waren we nog onzekerder dan we thuis in het donker al zouden zijn geweest. Natuurlijk werd het nou opeens stil. Het spookachtige gejang was weg en we verwachtten dat elk moment iets ons de stuipen op het lijf zou jagen. Het viel ons na het angstvallige rond speuren alleen op, dat de oudste roodbonte stond, terwijl al het verdere vee lag. De koeien neurieden wat meewarig naar ons.

We wilden net terug gaan naar de warme kamer, toen er opeens een ijl hoog gilstootje klonk. Het geluid was veel zachter dan daarvoor. Het kwam uit de buurt van de staande roodbonte. We pakten de stallamp uit de schouwmuur en lichtten onszelf bij. Er móést iets bijzonders zijn. En dat was er ook. Vlak bij de zwarte achterpoot van de oude koe lag een

stuiptrekkende vleermuis. We konden duidelijk de verlamde vlerken zien, die er slordig bij lagen. Boven de korte klauwtjes het bruinige lijfje daarboven het beoorde kopje met de doffe oogjes en onder de neusgaatjes de vlijmscherpe tandjes. Het diertje was voor een vleermuis niet eens klein. Het was zo goed als dood. Toen ik de moed had het griezeltje op te pakken, kon ik ook de nagelhaken aan zijn vlerken zien.

De mensen hier vertelden allerlei lugubere verhalen over deze diertjes. Als ze je in de haren vlogen, kreeg je een vleermuis er nooit meer uit, of je moest je kaal laten scheren. Als je een pet omhoog gooide, vlogen ze er zo maar in en namen het hoofddeksel mee. Het ergste was, dat ze bloedzuigers, vampiers zouden zijn. Ze zouden ook gek op melk zijn. Van al die verhalen geloofden wij niet veel. We hadden vaak genoeg vleermuizen zien vliegen en ons hadden ze nog nooit iets gedaan. Ze waren in hun avondvlucht makkelijk te kennen aan hun hoekige vlerkjes en hun grillige manier van vliegen. Ze staken vaak een beetje spookachtig af tegen de door de ondergaande zon verlichte gloedlucht. Ze vlogen dan met korte snelle wendingen rond ons huis om tenslotte achter de sparrenbomen uit het oog te verdwijnen.

Sinds het voorval in omen Bert zijn stal, geloofden we voortaan wel, dat vleermuizen het op melk begrepen hadden, vooral als het aan insecten ging ontbreken en ze nog niet aan hun winterslaap waren begonnen.

Het was makkelijk te raden hoe het deze vleermuis vergaan moest zijn. De koe had de scherpe tandjes aan haar uier niet kunnen uitstaan en had geslagen. De achterpoot moest de dorstige vleermuis getroffen hebben. De muis had alleen nog benarde doodskreten kunnen slaken.

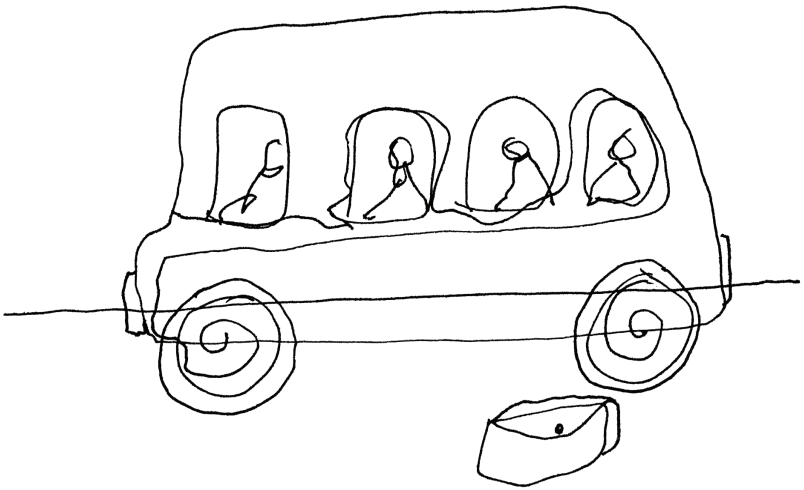
Ondertussen waren de ouders nog steeds niet terug.

Naar bed gaan deed ik liever niet. Opstaan voor het morgense melken was voor mij al zo moeilijk. En drie keer op moeten staan in één nacht was wat veel van het goeie. Na het melken ging ik immers meestal nog even naar bed tot ongeveer acht uur. Ik kon dan nog een tukje doen voor ik op de fiets naar de Osse school vertrok.

Mijn zus had zich behaaglijk opgerold in de ligstoel, die ik na het voorval met de vleermuis toch kwijt was geraakt, en ik dacht dat zij sliep. Ik had al vier keer dezelfde illustratie en Sint Jansklokken doorgekeken,

toen eindelijk het verlossende gestommel op de stoep klonk. We waren snel klaar om naar huis te fietsen. We hadden nauwelijks nog de tijd om van de vleermuis te vertellen; het leek ook al zo lang geleden en we hadden slaap. We zouden nog een paar kwartjes krijgen, maar tante Trui had nou geen klein geld. We haastten ons naar huis door de akelig duistere nacht. Iedereen sliep allang. Alle ritselgeluiden onderweg kwamen extra spookachtig over.

Thuis kwamen we door de voorstal binnen. Het leek daar nog donkerder, maar onze ogen waren wel wat gewend. Snel onze fietsen op stal. We moesten de grendel op de staldeur doen, die anders altijd open bleef. Nu was er in Ballekum pas ingebroken op afgelegen boerderijen en er was heel wat weggehaald. Een tijdlang ging daarom bij ons ook alles weer op slot. We gingen de aardedonkere, warme stal over, de geut in en de opkamertrap op. Vlug doken we samen onder de vertrouwde wol en vonden het akelig koud onder het kille laken. Ook al wist ik wel van wanten, ik sliep nog altijd naast mijn oudste zus, omdat er geen andere ruimte in ons huis was. Nu met die huiverkou vond ik het trouwens lekker naast mijn warme zus te liggen, want dat scheelde toch een deken. Moeder riep nog: "*Zijde gellie da?*" en wij waren het.

OSS

Na mijn twaalfde ging ik dagelijks op de fiets naar school in Oss. Tienduizenden kilometers moet ik afgereden hebben in die schooljaren.

Soms stond me dat eeuwige trappen duchtig tegen. 's Morgens bij het van huis gaan, vroeg ik me dan wel eens af, of ik nog ooit bij ons vertrouwde huis terug zou komen. Het leek dan allemaal ineens zo gruwelijk *wijd weg!*

Meestal had ik voor zulke weemoedige overwegingen geen tijd en bovendien bleken ze telkens weer overbodig, want ik kwam toch altijd weer thuis terug.

De weg naar school was in tegenstelling tot de school zelf vaak een bron van ergernis. Hij was vooral veel te lang. Ik verdeelde daarom altijd mijn afstand in etappes door de ene kerktoren na de andere als tussendoel te stellen.

Als ik op zondag met het kaartspel gemazzeld had, had ik nog wat geld over van mijn schamel traktementje. Dat was heel prettig. Bovendien kreeg ik van moeder altijd ook geld mee, want je wist nooit, waar je onderweg onverwachts voor kwam te staan; je fiets kon best eens kapot gaan. Dat laatste geld mocht ik nooit gebruiken, als ik het niet héél hard nodig had.

Maandag was een ellendige dag voor mij. 's Morgens was het al heel moeilijk geweest, maar dan was ik nog gedwongen op tijd te zijn. Dat gold voor het melken zowel als voor de school. 's Avonds was niet zo tijdgebonden en dan deed ik er heel wat langer over. Moe en lusteloos laverde ik dan mijn fiets over het smalle grindpad, dat langs de spoordijk naar ons dorp liep, waarachter ons verre buurtje ergens lag. Als ik gindse boerderij maar vast voorbij was... Ik ging even op de trappers staan om al gauw weer terug te zakken in mijn zere zadel.

Het werd een lange willoos afgelegde weg. Pas bij de Singel kwam er een lichtpuntje. Dan kon ik de laatste toren voor thuis zien. Vlakbij die Nulandse toren was een bakkerswinkeltje, waar ze heerlijke snoep verkochten.

Voor een dubbeltje kon ik daar een half ons gemengde snoepjes kopen, hoewel die eigenlijk elf cent kostten. Kauwend begon ik dan aan de laatste etappe. Het fietste lichter. Wat was ik vaak blij, als mijn banden eindelijk in het zachte zand van de karrensporen wegzakten. Ik was van de harde weg af en dat betekende vlak bij huis. Het snoep was op en ik had niet zo'n honger meer, ook al wachtte mij de warme maaltijd.

Gelukkig leek de lange weg naar school dikwijls veel korter. Ik kon de kleine twintig kilometer makkelijk in minder dan een uur afleggen. Dan moest ook wel, want anders zou ik 's morgens vaak te laat zijn gekomen! Wakker worden was meestal mijn grootste probleem. Na het melken met zijn onchristelijk vroege opstaan, leek het opkomen voor acht uur voor school dikwijls nog moeilijker dan uren tevoren. Door het luieren werd het over achten voor ik eruit was en dat hield in, dat ik me rot moest haasten. Alles ging dan op een draf. Snel de tas onder de *stiek* en in volle vaart over de verboden kortste weg langs de lijn richting Oss. Ik kwam langs de hei, voorbij het wachthuisje van Dorus van Hoek en nog enkele lage arbeiderswoninkjes bij de Karrenputten, maar ik had nergens tijd voor.

Sinds ik onder de pannen geraakt was bij de fraters van Oss, moest ik zesmaal per week de weg naar de Koornstraat, vlakbij de Grote Kerk af-fietsen. Oss had in mijn jeugd jaren weinig aantrekkingskracht, ook al sprak de stad in zeker opzicht tot onze verbeelding. Oss was immers berucht om zijn messenstekers, zijn *Vierhuukske* en zijn Osse bende. Bovendien zouden daar fabrieken zijn waar ze pillen maakten uit paardenpis! In onze omgeving ging zelfs het verhaal dat boeren brieven opstuurden aan de *Zeikfabriek* in Oss. De mensen wisten met zekerheid te melden dat die nog goed aan waren gekomen ook!

Voorals in het begin reed ik onzeker binnen in het domein van Toon de Soep, die men vanwege zijn onverschrokken daden min of meer als hoofdman van een beruchte bende beschouwde. Toon was voor ons een

soort Arendsoog met boeventronie en als zodanig was hij de grondlegger van veel sterke verhalen, die zich voornamelijk voor de laatste oorlog afspeelden. Of de soepfabrieken langs het spoor iets met Toon te maken hadden, wist ik toen nog niet. Ze deden mij wel aan Toon denken. Op school viel het mee. Er waren veel 'buitenlanders' in die tijd. Uit Megen, Macharen, Oyen, Lithoyen, Teeffelen, Berghem, Geffen, uit Heesch, Nistelrode, Uden, Schayk, Haren, Ravenstein, Batenburg en zelfs uit Maasbommel en Appeltern.

Het opvallendst in de eerste dagen was voor mij dat de Osse tongval duidelijk anders klonk dan ons dialect. De eerste zin die ik in het Osse taaleigen vernam, kwam van een grote jongen, die achteraf Vos bleek te heten. Tegen een kleine voorganger in onze rij, die ik later als Hendrix leerde kennen, zei hij: "*Loewpe of ik skup oew onder oew kloewte..!*" Het was een duidelijke zin en de kleine haastte zich naar binnen. Ondanks die onvriendelijke zin bij de allereerste kennismaking verliep de overgang naar de nieuwe school voor mij gesmeerd. Ik had goed *d'n aard* en voelde mij tussen de Ossenaren en de vele buitendorpse jongens thuis.

Op dinsdagen frommelde ons moeder het verdomde briefke voor de *butjes* altijd nog gauw in mijn broekzak. Ik kreeg een steeds grotere hekel aan die boodschappen. Ik moest er dan aan denken, dat ik 's avonds langs de winkel van de vleesfabriek ging. Dat betekende, dat ik helemaal moederziel alleen het lange stuk zou moeten fietsen. In die winkel zou ik ook zeker weer lang in de rij moeten staan om de goedkope *butjes en ribkes* te bemachtigen. De stadswijven zouden voor kruipen en ik zou me ergeren en wachten tot ik een ons woog, voor ik eindelijk aan de beurt kwam.

Ik vond dat wachten voor enkele kilo's van die schamel beklede botten veel te veel moeite. Wij konden thuis niet elk jaar een varken slachten en daarom was de hoeveelheid kluiven voor het zevenkoppige gezin aan de andere kant wel broodnodig. Toch noemden we dit vleesgerecht ook spottend *lik af, leg neer*. Veel vlees zat er niet aan, maar smaken deed het wel.

Vanuit ons gehucht via de weg langs de spoorlijn of over D'Aauwbaan fietste ik naar Nuland. Als ik geluk had trof ik voorbij de Singel dicht bij

Geffen mijn enige Nulandse klasgenoot, Frans uit de Lage Kant. Vaak moest ik proberen hem in te halen. Dan zou ik tenminste niet alléén te laat komen. Het viel meestal niet mee die Frans met zijn grote versnelling te bereiken, omdat ook hij wist, dat hij aan de late kant was en er stevig de sokken inzette. Langzaam kroop ik dichterbij. Ik waagde een kreet, ... geen reactie van Frans, wel van een boer, die grappig wilde zijn en vanaf zijn knollenland riep: "Ze he 'n 'm allang!" Heel de Ossepad lang hield de achtervolging aan. Bij het begin van de stad was een overweg. Daar had ik Frans bijna ingehaald. Natuurlijk moest uitgerend ik daar wachten voor een naderende trein.

Ik jakkerde het laatste stuk naar school af. Nog voor mijn *trapsjees* in de schoolkelder stond, ging de bel die later een knorrende zoemer werd. Nat bezweet sjouwde ik de klas binnen om achterin tijdens het eerste godsdienstuur uit te hijgen. Ik had het wéér gehaald! Hoefde ik tenminste geen aftands smoesje te verzinnen voor mijn te laat komen. Ik zat naast Frans, die me niet had willen horen.

Als er sneeuw lag, gingen wij toch met de fiets, omdat de busverbinding naar school nóg langer duurde. Die Zuid-Ooster-bus kronkelde over alle dorpjes en scheen als een jonge hond bij elke boom te moeten stoppen. Wij konden bij De Kawe op de Kruisstraat of bij Slachter van Aggelen in Nuland op de bus en dat hield in dat we voor beide bushaltes toch al zo'n tien minuten door het weerbarstige winterse landschap moesten trappen. Dan konden we de rest van de dagelijkse afstand ook wel met de fiets.

Op school was een frater Frans, die dat fietsen van ons met respect vermeldde, vooral als leerlingen uit dichterbij gelegen dorpen later kwamen dan wij. Die goeie frater moest mijn ellende om op tijd te komen eens gekend hebben!

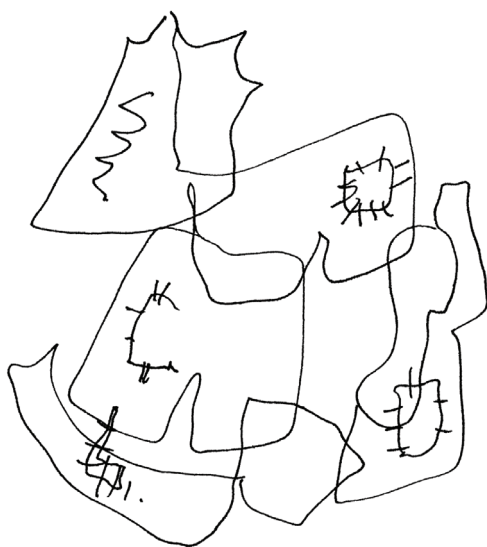
Wel mochten wij in een harde winter bij hem gerust wat te laat komen. Terecht, de wielen van de fiets slipten door de aangekoekte sneeuw, de dynamo werd een remmende ijsklomp en het achterwiel maakte een schurend geluid door de met sneeuw gevulde jasbeschermers. Wij douwden ons de pleuris. Frater Frans kon dan wel het gezonde van zo'n fietstocht onderstrepen, maar wij hadden ons door de snijdend gure

wind, die onze gezichten bijna gevoelloos maakte en zeer deed aan de ogen, een ongeluk kunnen stampen op de trappers. We hadden niet veel oog meer voor de gezondheid van het winterse fietsen. Daartegenover stond, dat de wisselende warmte van een overvolle stinkbus ook niet alles was en dat kostte bovendien geld.

Een keer was ik met moeder in de Kerstvakantie per Zuid-Ooster door de sneeuw naar Oss getrokken. Ze wou de hoofdfrater eens spreken in verband met de toekomstige studiekosten die voor mij in het verschiep lagen. Als ik *mister* wilde worden, zou dat toch veel te veel gaan kosten en dat zou de bruine nooit kunnen trekken. Misschien kon een studiebeurs uitkomst brengen, maar hoe kwam je daaraan? Een studietoelage zou er moeten komen. De reis ginds, over Nuland en Geffen had lang geduurd, maar terug was de ellende veel groter geworden, omdat we een bus troffen die over Heesch naar Uden ging. We zouden in Heesch dus overstappen op de boemelbus naar Den Bosch, maar die bleek net weg. Na een drankje in een Heesch cafeetje gingen we al bijtijds in de sneeuw bij de halte staan, want de volgende bus mochten we zeker niet missen. Ik had mijn tas met aanvraagformulieren en paperassen voor het Ministerie van O.K.& W. op het droogste plaatsje gezet dat ik vinden kon, want ik kreeg koude handen en had mijn handschoenen vergeten. We stonden te trappelen van kou en ongeduld.

Eindelijk stapten we in de volle bus, die flink over tijd was. Toen moeder betaald had en we achterin een staanplaatsje wilden zoeken, zag ik door de beslagen ruiten mijn tas eenzaam bij de verlaten bushalte staan. Gelukkig wilde de chauffeur, die een fooitje gekregen had, nog stoppen. Hij was al zoveel te laat, dat die paar minuten er ook niet meer toe deden. Zodoende kon ik hard hollend nog gauw mijn tas ophalen. Toen ik in de volle wagen stond uit te hijgen, meende mam, dat ik toch maar *unne gof-fergimmese gaperd* bleef.

Wellicht droeg het voorval bij tot mijn afkeer van bussen. In ieder geval bleven wij alle afstanden met de fiets afleggen. Oss bleef daarbij een van de verste bestemmingen.

SKAVIEREGHEID!

Als de kersen, aardbeien, appels, perziken, noten of kastanjes rijp waren, zaten wij er gewoonlijk onder als een haan onder de *kroeselen*. De wrange morellen van de Liebus gingen bij ons voor kersen door en al waren ze zo zuur als brem ze waren erg in trek. We liepen risico bij het weghalen, want we vermoedden dat de oude Liebus ergens op de loer lag met de riek.

De aardbeien haalden we bij Beekmans in de Heikamp en de appels bij Harrie van Hagen in de polderboomgaard. Voor perziken was buurvrouw Merie goed genoeg en voor die *spirskes* gold net als voor de appels, dat we nooit wachten konden tot die vruchten helemaal rijp en lekker waren. Als kleine groene bollekes gristen we ze al van de takken en dan verdwenen ze in onze opbollende broekzakken, terwijl we in onze haast vaak takken braken. De noten kwamen van De Mònnius uit Nuland en kastanjes stonden er zoveel in de bossen achter ons huis en bij Grèt van Kobuzze, de paters, het sanatorium en de waterleiding, dat we er meerdere keren hele dagen op uit trokken om die herfstvruchten te bemachtigen.

Het weghalen van fruit beschouwden wij, net zoals dat bij volwassenen vaak het geval was met stropen, als een sport. Het kattenkwaad was een traditie die bij onze hele dorpsjeugd leefde. Hoe stoerder de verhalen en hoe groter de bewijzende buit, des te hoger stegen we in aanzien bij onze klasgenoten.

Wij waren op de kwaadste leeftijd, wat dat aanging. Het vermaak kwam bij ons vaak voort uit verveling. In onze schaarse zondagse vrije tijd mochten we niet als grote mensen naar de kroeg om te biljarten bij een pot bier, maar als er gewerkt moest worden, waren we wel krek groten. De lange zondagen waren dan de tijd voor ondeugendheid en daarvan bestond een grote verscheidenheid. Wij waren op een leeftijd die er tussen hing en ons *tusse twee stuul in de aassen liet vallen*, wat betekende

dat we het plezier van de leeftijdsgroepen boven én onder ons moesten missen. Het kwajongenswerk moest daarom veel goed maken. Het meiden plagen lag goed in de markt. Meisjes van de lagere en huishoudschool kregen klitten in hun haren gewreven en we joegen hen met kikkers, spinnen, dode muizen, *mulders* en grote sabelsprinkhanen de stuipen op het lijf. Hoe harder de *durskes* gilden, hoe mooier wij het vonden.

Wel konden we ons met het *kreiten* van de meiden onvoorziene moeilijkheden op de hals halen. De geplaagde grietjes bleken soms grote broers te hebben die maar al te graag bereid waren namens zus wraak te nemen. Het kon ontaarden in complete familievetes waarbij hele groepen ons een week lang uit school opwachtten. Gewapend met bonenstaken stonden die knapen dan langs de weg. Wij zagen ons wel eens genoodzaakt onze schoolweg te verleggen; we moesten dan over het Heeseind of langs de spoorlijn naar huis omrijden om de wachtende wraakzuchtige horde te ontlopen.

Zelden liep het zo zeer uit de hand dat men de schoolmeester inschakelde. Dan werden onze angst en straf zo groot, dat we wensten nooit aan de meidenplagerij deelgenomen te hebben. Een eenvoudig scheldwoord kon ooit een gelijksoortige situatie veroorzaken.

Een andere vorm van *skavieregheid* bestond in het laten leeglopen van banden. We deden dat met het kleine autootje van de bakker. We kropen stilletjes naar de bruine Morris van onze broodbezorger en duwden met een lucifer het pinneke in het ventiel omlaag zodat het begon te sissen. De bakker had vaak nog tijd om wat te buurten, maar natuurlijk bleef hij net geen *bekske vatten* als wij onze kwajongensstreek uithaalden. Gelukkig waarschuwde het geluid van de staldeur ons op tijd, zodat we in paniek konden wegvlugten. Het was niet helemaal gelukt. Het enige wat opviel, was dat de banden van het bakkerswagentje een wat breder spoor in het zachte zand achterlieten.

Meestal dachten we over onze streken en de gevolgen daarvan niet na. Alleen zouden we trouwens zelden rottigheid uitgehaald hebben, maar als we met een stelletje bij elkaar waren, juttten we mekaar zo op, dat ons lef snel groeide. Met meer man was de lol ook veel groter. Het gezamen-

lijk ingehouden gegiechel en de spanning die toenamen, terwijl we verscholen achter een heg op de eigenaar wachtten, vormden dan het hoogtepunt.

Dat gold ook voor het plagerige kloppen op vensters en deuren bij mensen in de buurt. Gret Hoed moest het wel eens ontgelden. Hij sliep overdag vaak, omdat hij nachtwaker was op het sanatorium. Hij woonde als een kluizenaar moederziel alleen in een wit hutje aan de rand van de hei. Om zijn huisje stonden veel grote bomen.

Als Gret ons geplaagd eindelijk beu was en dreigde zijn honden los te laten, wisten we niet hoe gauw we weg moesten komen. Toch wisten we eigenlijk wel dat die jachthonden behalve blaffen niet veel deden.

De honden trokken echter teveel aandacht en blaften heel Tenblakke bij mekaar en dat bedierf ons leedvermaak. Eigenlijk mochten we de goeie Gret ook best en daarom was het maar raar dat we hem toch moesten pesten. Misschien durfden we daardoor alleen juist wel.

Bij Jan Hoed gooiden we stiekem bladeren en takken in de put. We liepen daar ook wel ooit over de schone was die op het gras van de schuine wal langs het fietspad te bleken lag. We verstopten ons dan achter het gunstig gelegen washok met ruige *kroeselbossen* ernaast. Wat hadden we een ingehouden plezier als we de arme Jaan jankerig hoorden uitroepen: "*Sjizzus merante, wa is d'r nou mi de was gebeurd?*" Jaan was niet zo vlug en zag ons nooit zitten.

We durfden zulke dingen alleen in de vakantie of op woensdagmiddag als de grote kinderen van Jan Hoed niet thuis waren.

In de herfst gooiden we de 'buik'-paddestoelen uit de mastenbossen tegen de muur van de schuur tot de 'rook' eruit plofte. Zo'n wolk van sporen deed ons denken aan het gevaarlijk *vuurke stoken*. Wij verafschuwden vuur als het gevaarlijkste element. Alles in onze omgeving was ontzettend brandbaar. Ik moest bij vuur altijd meteen denken aan de houtmijtbranden in de buurt en aan Bukskes' heidebrand die waarschijnlijk ook ontstaan waren doordat *de jong* met vuur speelden. Vuur was voor mij ook verbonden met de gevaarlijke bliksem en de eeuwige hel.

”’t *Kwaad straft z’n eigen*,” heette het bij ons vaak en ik geloofde daar heilig in. De meeste rotstreken hadden nare gevolgen voor ons zelf. Thuis waarschuwde men voor van alles en nog wat. We deden het meestal stiekem toch en prompt liep het dan mis.

Dat was van vroeger af al zo, maar wij schenen onverbeterlijk eigenwijs te blijven. In de knikkertijd waarschuwde moeder om niet met de hele inventaris te gaan sjouwen. Toch moest ik alles meenemen naar school en mijn broekzakken sneuvelden onder de zware lading. Mijn mooie kleine kogellagertjes was ik bij het eerste kleine gaatje al kwijt geraakt, maar het pijnlijkst was, dat mijn broekzak het uitgerekend op het onmogelijkste moment, onder het bidden in de klas, helemaal had begeven. De inhoud schoot langs mijn benen en ging met veel bombarie door de klas dansen. De meester werd door het bulderend gelach zo boos, dat hij mij meteen van opzet verdacht en beschuldigde. Het gevolg bestond uit rake klappen en strafwerk na school.

Veel spelletjes hadden vervelende gevolgen. Van slootje springen kregen we narigheid vanwege de onvermijdelijke natte voeten. Ondanks vermaningen vooraf zwiepten we onze tol wel een keer door de ruiten. We peerden de voetbal door het vensterglas bij het onschuldige doel schieten, dat vlak bij huis verboden was. Het weghalen van fruit leverde vaak pijnlijke schrammen op en kapotte kleren, die moeder mopperend verstelde.

Later liepen we nog lang met *verstukte boks en bazzeloen*, omdat het onze eigen stomme schuld was geweest. We kregen dan altijd de vraag, waarom we onze overall ook niet aangedaan hadden. Maar ik had zo’n gloeiende hekel aan dat ruime, blauwe werkpak!

Het meest ellendige was, als er iets aan onze zondagse kleren kapot ging. Daar dienden we extra zuinig op te zijn, ook al omdat er voorlopig niets nieuws te verwachten viel en zondagse kleren met lappen erop waren geen zondagse kleren meer.

Je zou ook altijd zien, dat er net zoiets ongelukkigs met je hagelnieuwe kleren moest gebeuren. Zelfs het *”tikkie, gij de leste*,” wat lang leuk bleef en waarvoor we ons bij vlagen nog niets te groot voelden, vooral

niet als we het 's avonds in het donker met spanning speelden, leverde nogal eens materiaalpech op.

Van werken in het hooi kwam automatisch stoeien met hooi, tot pap of mam er iets van zei. Dan moesten we verder werken, terwijl ons hele lijf jeukte van het droge gras vol klein ongedierte. Hetzelfde gebeurde bij het dorsen met het kaf. Het kaf was afschuwelijk aan het blote lijf en daar kwam het altijd terecht. Dat merkten we 's avonds als we ons uitkleedden en er een hele laag blezen tussen ons hemd en onze blote navel gezeten bleek te hebben. De kleine kriebelende beestjes ertussen leefden soms nog en gaven het griezelige gevoel, dat ik ook kreeg als ik per ongeluk in een mierennest getrapt had.

Het doen van dingen die we niet mochten, gaf een eigenaardig prettig gevoel, tot het faliekant misliep, zoals dat meestal het geval was.

Moeder waarschuwde mij vaak met: *"Ben toch niet zo'n droomerd"* of *"kijk toch uit, gaperd!"* Die vermaningen waren terecht, omdat er op ons boerenbedrijfje nogal wat dingen waren, waarbij ik niet met hart en ziel betrokken was. Een van die dingen die ik met grote tegenzin deed, was het schoonmaken van de schilften. Ik voerde mijn taak niet al te precies uit en daaraan was men bij ons gauw gewend. Al deed ik het met de Franse slag, ik maakte me toch nuttig. Het ontmesten van de slaapplaats voor de kippen gebeurde min of meer tot ieders tevredenheid.

Toen ik echter eens bij het schoonmaken van de lage *kuikenschilft* door onoplettendheid met mijn lompe klompen een kuikentje doodtrapte, ging ik me daarom zo rot voelen, dat ik het nooit durfde vertellen. Het was een duidelijke natuurlijke straf voor mij; dan had ik maar beter op moeten letten. Gelukkig voor mij kregen de ratten later de schuld. Bij het aardappelrapen en het knolgroen plukken gingen we voor de afwisseling wel eens met de oogst gooien. Soms vochten we hele oorlogen uit met aardappels en pisknollen als schietmateriaal.

Als we het geveegd konden krijgen, speelden we verstoppertje in de huisjes van opgezette korenschoven op het veld. Dan gingen er allicht ook garven vallen van die gaasten en dan vielen er vaak ook klappen en vloeken. De ouderen grepen hardhandig in en de vreugde was verleden tijd.

Het kwaad strafte z'n eigen en het kwaad had daarvoor veel werktuigen. Dat het merendeel van onze skavieregheid uit verveling geboren werd, was een vaststaand feit.

Omdat we steeds meer mee moesten werken, gingen we geleidelijk aan ook beseffen, wat het betekende als iemand zich niet volledig wilde inzetten bij zijn taak op het boerenbedrijf. Vanuit dat oogpunt bezien kon ik er steeds meer begrip voor opbrengen dat men mij in dat opzicht meestal maar matig waardeerde.

VERVLOGEN ZOMERS VOL VERVELING EN VIERVOETERS

In het afgelegen gebied waar wij woonden, was voor ons, prille pubers, het weekeinde vaak een lange, saaie periode. Zelfs het tijdvullende kaarten was op die momenten uit den boze, omdat alom de gewoonte nog heerste, dat ouders na het middagmaal gingen rusten. Bij het kaartspel hoorde immers ook enige herrie. Het gevolg hiervan was meestal dat wij doelloos rondfietsten in het naburige gehucht, dat toepasselijk De Kruisstraat heette. Het Heeseind en de Grind doorsneden hier elkaar.

Aan de polderzijde stond een enorm houten kruis als herdenkingsmonument voor oorlogsslachtoffers.

In lang vervlogen tijden had hier ooit een kruiskapelletje gestaan en waarschijnlijk had De Kruisstraat toen meer betekend. Nú was het zo, dat op geen enkele landkaart die wij op school onder ogen kregen, de plaatsnaam De Kruisstraat voorkwam. De meester had met een potloodstipje op het gele zand Nuland aangegeven langs de spoorlijn van Den Bosch naar Oss. De Kruisstraat en wij bestonden eenvoudig niet volgens de schoolkaart. Bovendien gingen we naar de kerk in een toegevoegd plaatsje dat amper de grootte had van een vliegenpoepje.

Elke aardrijkskundeles met die kaart benadrukte onze onbeduidendheid. Behalve een overdaad aan rust had De Kruisstraat zijn bevolking niet bijster veel te bieden en voor de jeugd uit de hogere klassen van de lagere school was dat helemaal niemendal.

Buiten onze schaarse bezoeken aan de plaatselijke voetbalvereniging RKKSv, die haar thuiswedstrijden op een weiland van de hengstenboer speelde, was er 's zondags niets te beleven, nog afgezien van het feit dat we voor het voetbal toch liever naar OJC in Rosmalen gingen.

Eens in de zomer verscheen er aan de polderkant bij het café van De Kawe een kiosk, waarin harmonie Sint Cecilia geheel in bruin en goud gestoken, een zondagsvoorstelling kwam geven.

Het kopergeschetter en tromgedender bezorgden menigeen koude rillingen. Na de zomer verscheen er achter de boomgaard van Van Zuylen, kastelein van de Roskam, schuin tegenover De Kawe, een danstent en een viskraam, hetgeen Kruisstraatse kermis moest betekenen.

De meeste zondagen zochten wij vertier op of rond De Kruisstraat. We fietsten de polder in en bedachten een wielervedstrijd. We besteedden tussendoor onze traktamentcentjes bij Van Haren, waar de klant ook op zondag koning was, al had hij slechts enkele stuivers op zak. Vrouw Van Haren was niet te beroerd een dubbeltjesijsco te halveren voor haar weinig draagkrachtige jonge klantjes, als ze maar vijf cent hadden!

Wij zwierven via het Heeseind nogal eens uit naar ons kerkdorp Nuland. Niet dat daar veel meer mogelijkheden tot amusement waren, maar Nuland was anders en groter en wellicht gebeurde er wel iets.

De Nulandse ruitelij, De Paardenvriend, trainde op de hei achter ons huis. Het was in de vijftiger jaren nog zo dat de meeste viervoeters zware *Belze* knollen waren. De ruiters zaten op de brede ruggen bijna in spa-gaatzit. De paarden moesten draven door het rulle zand. De stofwolken waren niet van de lucht! De commandant, Jan van Hein Put, die in het midden de bevelen gaf, was al gauw volledig aan het oog onttrokken.

De inspanningen van de paarden kostten zo veel energie dat het te zien en te horen was. Je zag schuim op de bekken en zweet onder de zadels en je hoorde steeds meer luide, kruidige scheten.

Voor ons, jonge bewonderaars, was het een sport de scheten te tellen. Elke paardenwind begroetten wij met luid gejuich en voegden we toe aan de scorelijst.

Al waren wij van huis uit niet zo'n paardenvolk, toch waren we blij, als we ergens heen konden waar iets gebeurde en daarvoor was de ruitelij voor ons zeker ook goed genoeg.

In de zomermaanden, als het voetbal stil lag, hielden de Nulandse Paardenvrienden hun jaarlijkse sportfestijn. Dat gebeurde op de weilanden bij de pastoorshof, achter de jongensschool. Het was een feestelijk

schouwspel als de paardenclub haar wedstrijden organiseerde. De oude, hoge bomen van de pastoorshof aan de noordzijde vervolmaakten dan mede de fraaie coulisse. Op 'n zondagmorgen kwamen van heinde en ver de huifkarren en wagens met alle mogelijke paarden ervoor en erachter naar de kom van het dorp. Er waren hele groepen ruiters in beige en bruin, groen en zwart, wit en blauw en geel met rood. Soms waren er ruiters op leeftijd bij, maar het merendeel bestond uit stevige boerenjongens met jeugdige, blozend gezonde koppen. Zware Belgische paarden met opgedraaide stompstaartjes vol raffia en touw, met siertuig en sjerp en met opgevluchten manen trokken sierlijke sjezen en rijtuigen. De meeste waren *luukse* paarden. De dorpsstraat was vol vrolijk hoefgekletter, nu de jonge boerenstand zich liet zien.

Spoedig zouden de luidsprekers over de weiden schallen.

Van de dressuur der lichte paarden en de draverijen van de dikke knollen snapten wij niet al te veel. Wat ons het meest aansprak, was het springconcours, waarbij heel wat balken van de hindernissen vlogen. Wij hoopten dat de Korsten of de Putten zouden winnen, omdat die het dichtst bij ons woonden en wij hen het beste kenden. We waren ook een beetje voor Gretje van Jan-oom, die lid was van de Rosmalense Cowboys. Hij was immers familie, ook al was dat wijd weg, hem was toch eerder de winst gegund dan al die onbekende ruiters. Ons chauvinisme zou niet beloond worden.

Vele zondagen brachten wij zoek op De Kruisstraat en we zagen verlangend uit naar het tijdstip dat we zestien zouden zijn en in de Roskam met leeftijdsgenoten zouden kunnen leren biljarten. Daarvoor moesten we jaren wachten.

In andere opzichten werden we soms al wel als volwassenen behandeld, ook al gebeurde dat uit nood. Zo moest ik eens als jonge vervanger van vader, die natuurlijk weer werken moest, naar de fokveedag, die men elk jaar op de dijkwei achter het café van De Kawe in de zomervakantie hield. Omen Bert, onze enige oom van moeders kant die een boerenbestaan trachtte te leiden, zou mij helpen om de twee beste kalveren naar de dijk te krijgen.

De Kruisstraatse fokveedag was waarschijnlijk de meest feestelijke aangelegenheid die de plaatselijke boerenbevolking er kende. Er was een ongekende bedrijvigheid rond het polderkruispunt. Zelfs Koele-Jentje kwam met zijn ijskarretje van de Rosmalense Nieuwendijk getrapt om met Van Harens pakijts te concurreren. Terwijl het bij Van Harens ijshoek stil bleef, waren de glimmende deksels van Jentjes ijswagentje constant in beweging. Schepijts was toch lekkerder.

Meester Verhoeven, hoofd van de Kruisstraatse tweemansschool, zwaaide ook hier, bij het veefeest, de scepter. De meester in zijn onafscheidelijke streepjespak wekte de indruk een gesoigneerd heertje te zijn. Zijn buikje en grote sigaar maakten hem tot een toonbeeld van welstand. Hij was vriendelijk en vrolijk. Hij verborg zijn priemende pretoegen achter een zware bril. Zijn haren met een scheiding strak achterover deden denken aan brillantine en parfum. Zijn volle, gladgeschoren gezicht boven de brede stropdas verried een levensgenieter. Stevige lippen van een brede mond omsloten zijn sigaar. Hij had de enige notabele figuur van het gehucht kunnen zijn. De *bovemister* was echter zo'n goede klant van De Kawe, dat men hem die eer nauwelijks vergunde. De bovenmeester had hier lak aan. Hij trad met enig bravoure rond en bleek iedereen te kennen. Zelfs de boeren van ver buiten De Kruisstraat buurtten graag met hem. De meester had humor en stond dicht bij de mensen. Daarom respecteerde men hem zeer. Hij kende zich niet te groot en was goed gezelschap voor Jan en alleman. Van de andere kant wreven sommigen hem aan, dat hij niet zo goed weg kon leren en dat hij het vaak wel geloofde. Nu was dat weglernen ook niet bepaald eenvoudig, als je drie klassen tegelijk moest onderwijzen. Toch probeerde hij er het beste van te maken en dat hij zelf van gunstige resultaten overtuigd was, moest het feit dat zijn eigen kinderen ook op zijn school zaten, bewijzen.

Dat de meester er niet vies van was en hem nogal graag lustte, was zijn zaak. Trouwens hij moest in die liefhebberij en ondeugd duidelijk het onderspit delven tegenover de dikke pastoor van ons kerkdorp. Over het algemeen waardeerde de bevolking de meester om zijn joviale optreden. Hij geneerde zich in het geheel niet om aan te stoten met de plaatse-

lijke hennenpriesters, en die versmaadden hun dagelijkse kwantum pinten nooit ofte nimmer. "*Mister, vat 'r nog inne!*" was hun uitnodigende kreet en dat was niet aan dovemans oren gezegd. Het waren zeer boze tongen die beweerden dat hij de koeien beter kende dan de kinderen.

De meester ging vaak naar De Kawe om zijn bijenstal te inspecteren en te verzorgen. Samen met Jan de Kawe hield hij die biestal. De bijen trokken vooral hun honing op de bloeiende linden voor de twee cafés die De Kruisstraat rijk was.

Verhoeven was voor de fokveedag onmisbaar, hetgeen zijn opvallende aanwezigheid duidelijk onderstreepte. Zijn welgedane, korte gestalte stapte voortdurend met zwier tussen het vee rond.

De beesten stonden in naar leeftijd gegroepeerde vakken opgesteld en keurmeesters handelden de beoordelingen af. Ik had mijn plaats bij de pinken en omen Bert bij de vaarzen. Het duurde lang.

We vielen in de prijzen, maar er waren dan ook zeer veel onderscheidingen en eervolle vermeldingen te verdienen. Het zou haast een unieke zaak geweest zijn buiten de prijzen te blijven. Overal hingen de kaartjes van uitverkiezing aan halsters van jonge koeienkoppen. Bij stamboekvee kwamen bovendien kleurige linten om de hals.

's Avonds was het bij De Kawe in het café prijsuitreiking. Ook daarbij moest ik vader vertegenwoordigen. Het ging er heel anders toe dan ik verwacht had. De prijzen stonden uitgestald op het biljart. Men gebruikte dubbele kaartjes, waar 'Rijwielstalling' op stond als lotjes. Iedereen kreeg een half kaartje. Ik had nummer drieëndertig. De trekking verliep vlot. Degene die het afgelezen nummer had, mocht naar het biljart komen, waar Meester Verhoeven de helften vergeleek, waarna de gelukkige iets uit mocht zoeken.

Hoewel het een vrolijke boel was, voelde ik me niet thuis. Ik kende lang niet alle mensen en het café was me zo vreemd. Er hing een zware lucht van rook en drank. Weinig op mijn gemak zat ik naast omen Bert onwennig achter een potje bier tussen de keuterboertjes uit onze omgeving. Mijn nummer kwam al gauw voor den dag na het schudden met de andere lothelften en ik kreeg de kans een prijs te kiezen. Om er gauw

vanaf te zijn pakte ik de dichtstbijzijnde fles. Het bleek een goedkoop vruchtenwijnkje. Om de vreemde boerenblikken kwijt te raken had ik niet de fietspomp, de ouwe klare of de bon voor de doos veekoek gezocht.

De boeren glimlachten, toen ik met mijn fles terugliep naar ons tafeltje. Ten langen leste waren ook de mesthaak en de roskam van het biljart verdwenen en iedereen kreeg enkele consumptiebonnen. Er werd vrolijk en luidruchtig voort gebuurt. Ik kocht voor mijn bonnen een half pakje sigaretten en enkele gevulde kwatta's en was gelukkig dat omen Bert vrij snel met mij naar huis ging. Veel andere boeren waren dat geenszins van plan, ook al zou het voor hen vanwege het melken 's anderendaags vroeg dag zijn.

Merkwaardig vond ik het, dat ik met mijn vrienden al zovele zondagen gehoopt had, gauw naar de kroeg te mogen. Het was me op de fokveedag tegengevallen..., het bier was helemaal niet lekker geweest..., maar natuurlijk was het heel anders als je er met je vrienden kon biljarten... en als er niet zo'n hoop vreemd volk was.

Naar de fokveedag zou ik nooit meer hoeven; zou omen Bert ze thuis dan toch over mijn slechte keus ingelicht hebben? Hoe dan ook, ik was er niet rouwig om.

VISSEN VANGEN, DUIVEN MELKEN

Er bleven veel zondagen waarop ik buiten mijn huiswerk niets te doen had. Ik had steeds minder zin om alleen de hei op te gaan en naar de vlinders, vogels en bloemen te kijken. Voor kaarten en voetballen had je meer mensen nodig. Pap en mam wilden 's zondags in stilte rusten. Daarom konden we beter niet rond huis spelen. Gelukkig was er het vissen nog.

Het vissen herleefde bij vlagen als belangrijkste zondagse tijdverdrijf. Op weg naar de polder ging ik mijn neefjes aanroepen, die soms al weg waren. 's Zomers gingen we zo vaak naar de waterkant, dat we er op het laatst ook 'tabak' van kregen. Het vissen was slechts de vervanging voor de verveling en vangen deden we zelden wat.

Een voorval voor een van mijn laatste visserijveldtochten zou me lang bijblijven. Vroeger was ik altijd met wat klef in elkaar gedrukt brood, dat *deeg* heette, tevreden geweest, maar die keer ging ik 's morgens pieren zoeken voor het geval dat de voorn of de blik niet wilde bijten. De pier was in gebruik voor baars en paling. Met de riek wiggelde ik onder de ingedroogde koemest in de wei tot de roze regenwormen naar boven gekronkeld kwamen. Er waren hengelaars die met miereneitjes en gekookte aardappels visten, maar ik had het alleen bij deeg en pieren gelaten.

Paling en baars waren met geluk en een pier te verschalken. Ik hoopte, dat het me die zondag zou lukken. Ik had heel wat pieren in een roestig Buismanblikje die onder een kluitje grond als een kluwen in elkaar zaten. De staak, die als hengel dienst moest doen, was aan mijn fietsstang gebonden en de dobber met zijn nyloonsnoer en de loodjes zat al in mijn zak. Nog even brood uit de kelder kneden met wat melk voor de mogelijke voorn en ik zou na het middageten meteen gereed zijn om te vertrekken. In mijn haast voor het eten alles klaar te krijgen, nam ik mijn

pieren busje mee de kelder in. Het brood lag op de plank boven de keldertrap, waar ik maar net bij kon. Uitgerekend nu moest ik mijn evenwicht verliezen, met brood en bus en al.

Onder op en bij de trap stonden de pannen met het zondagse middagmaal al gereed. Ik kukelde omlaag en kwam met veel herrie tussen de pannen terecht. In mijn val liet ik mijn busje los, dat met een fraaie boog precies op de soeppan terecht kwam. De donkere grond sprong over de keldervloer en mijn pieren kropen over de losse deksel. Ik bezeerde mijn elleboog flink, maar had geen tijd me daarover zorgen te maken. Snel ving ik mijn pieren bos bijeen, die ondertussen uiteengekronkeld was. In mijn onhandige haast kantelde de deksel en zodoende moest ik sommige van mijn pieren uit de vermicelli van de zondagse soep vissen. Ik hoefde die middag geen soep.

Gelukkig had ik geen weckflessen in mijn val meegesleurd en niemand was op het lawaai in de kelder afgekomen, zodat ik het gebeurde stil kon houden. Het zou ook zonde van de soep geweest zijn, als niemand ze gelust had.

Onvergetelijk was de sensatie toen ik bij de polderwetering met mijn hengel zat en beet kreeg. Ik haalde warempel een vingerdikke aal uit het water en fietste in de kortste keren vol trots naar huis om het blijde nieuws te verkondigen.

Maar na de zomer luwde de lust om te vissen, omdat er geen vangsten meer te melden waren. Zo keerden de saaie zondagen terug, waarop we ons afvroegen, wat toch in Gods naam te doen.

De vroege middagmaaltijd op zondag bood bij ons vaak volop duivenvlees. Als onze postduiven na vele vluchten steeds gefaald hadden, werden ze eerst voor *soepjan* uitgemaakt, waarna ze in de pan verdwenen. Het vaste, donkere vlees was erg gewild en misschien was vader daarom zo resoluut en wilde hij het onwillige beestje, nadat de duivenkop onder het brede slagmes gevallen was.

Dat het duiven melken bij ons plotseling opleefde, was eigenlijk mijn schuld. Op mijn tiende verjaardag had ik om postduiven gevraagd. Dat deed bij vader de vroegere liefhebberij ontwaken. Hij timmerde een mooie duiventil in de nok van de kippenkooi. Zoals het met de meeste

nieuwigheden ging, was er de lol bij mij al gauw af. Het postduivenplezier was snel over en ik *zocht* het al gauw niet meer mijn nieuwe aanwinst te voeren, laat staan de kooi schoon te maken.

Zo was het eerder met mijn konijntjes gegaan. Eerst zag je die beestjes niet van het voer en daarna zagen de konijnen geen voer meer. Onze laaiende geestdrift begon altijd te tanen als je de dieren dagelijks meermaals moest blijven verzorgen. Aan schoonmaken had ik altijd een hekel en voor mij kwam dat vooral omdat ik zo vaak met tegenzin de kippenkooi had moeten uitmesten. De stoffige verenmest onder de schilft uitharken, op de kruiwagen doen en naar de mestvaalt kruien en dan weer nieuw wit zand onder het kippenbed verspreiden, had ik vervelend werk gevonden. Nog erger werd dat, als ik de hele schuur met rijshouten berken- of brembezems moest zuiveren. Na zo'n schoonmaak moest er in de uitgemeste schuur met zwavel gestookt worden om ook de laatste luizen in het hout te doden. Meestal moesten de kippen dan ook meteen maar tegen allerlei ziektes ingeënt, omdat we ze toch moesten vangen overhuizen.

Mijn vader bleef duiven houden, ook al taalde ik er allang niet meer naar. Het werd zijn enige vaste vermaak. Wij moesten de jonge duiven elk voorjaar voor oefenvluchtjes naar Vught of Helvoirt fietsen. Die duifkes waren allang thuis, als wij eindelijk moe aangestampt kwamen door het mulle zand van onze thuisweg..., of niet natuurlijk.

Oh wee, als die jonge dingen het op zo'n eerste vlucht al af lieten weten. Ze kregen vaak niet eens een tweede kans meer en waren als soepjan geen lang leven beschoren.

Vader had ondertussen al een echte nieuwe duivenkooi op hoge poten met een trap tegen de kippenkooi aangebouwd. Via eieren gekregen van bevriende duivenmelkers kweekte hij nieuw bloed.

Het was 's zondags vaak een zenuwachtig gedoe als de duiven moesten komen. Ze kwamen wel, maar wilden slecht naar binnen. Het was ergelij, als zo'n vogel, die goed gevlogen had, zich tergend langzaam in de zon op het duivendak ging zitten vlooien. We kregen allemaal medelijden met vader, die met zijn duivenfluitje en zijn kom maar-geroep druk doende bleef.

Ten einde raad stuurde hij wel eens een oude vaste doffer naar buiten, die vlot naar binnen ging. Soms hielp het. Dan rende pap alsof zijn leven ervan afhing. De gummiring moest zo snel mogelijk geklokt, vooral als de duiven goed gepould waren, maar wij hadden geen duivenklok. Het hele gezin stond ingeschakeld. Ieder nam een stuk van de afstand voor zijn rekening met het misschien wel kostbare kleinood, dat helemaal bij Marienus van Liempt geklokt moest worden.

We liepen en fietsten ons uit de naad en toch bleek achteraf meestal dat de duif het poule-geld allang op het dak had zitten verdoen. Vader kreeg fietstijd op, maar die tijd was zo kort, dat hij er ondanks ons aller inspanning nadelig vanaf moest komen ten opzichte van klokbezitters. Daarom moest er bij ons ook al gauw een echte duivenklok komen, zodat pap de gummiring in een eigen uurwerk kon draaien.

Het inmanden op vrijdagavond voor de vlucht was een belangrijke ceremonie. Dan kon ik zien, dat vader een kenner was. Hij nam de postduiven een voor een in de hand en bekeek de ogen, neuswratten, staart- en vleugelpennen nauwkeurig. Als een duif net *een pen gegooid had*, of ze zag er verdacht snotterig uit, dan bleef ze thuis. Zelfs de veertjes bij het borstbeen blies hij opzij. Daar mocht de huid niet schilferig zijn, maar moest gezond doorschijnen. Zo onderzocht hij de blauwbanders en geschulpten elke week zorgvuldig en als vader iets vermoedde, waarom de duif niet fit zou zijn, werd het dier gespaard. Het was alsof de duiven precies in zijn grote handen pasten. Vader had een vaste greep; de pootjes tussen ring- en middelvinger, het knappe kopje heel natuurlijk tussen de grote duim en wijsvinger. De oudere dieren zaten heel rustig in zijn grote handen alsof ze er thuishoorden. De nummers van de vaste voering noteerde hij en van de conditie van de vogel hing af of hij de *speciale, de koningspoule, heeft wie heeft en de scheerweg* al dan niet invulde. Als het schrijfwerk achter de rug was, moest de duivenmand door onze Harrie naar het café van Jo Versteegen, het clubhuis van de duivensportvereniging *'De Zwaluw'*, gefietst worden. Bestelde hij bij het binnenkomen meteen een drankje dan zei Jo vaak: *"Ge zult zo'n dorst niet hebben want ge komt net van huis af!"* Men moest wel weten dat Jo de hele dag door al als slager in zijn eigen vleeswinkel gewerkt

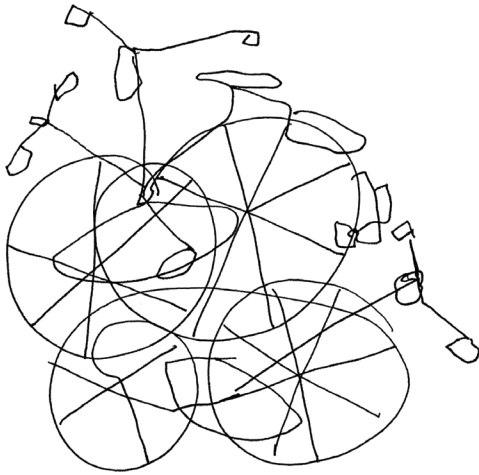
had. Drong men daarna aan bij de onwillige kastelein, dan kon het gebeuren dat hij snauwde: "*Hedde gullie thuis gin pomp?*"

In ons geval zouden wij op die vraag negatief hebben moeten antwoorden, maar het was verstandiger verder te zwijgen.

Op de uitslaglijsten kwam vaders naam nooit voor, omdat hij ingeschreven stond op de naam van zoon Harrie. Ook Harries naam was zelden in de lijst met prijzen terug te vinden, maar ondanks dat bleef vader het met volharding proberen. Hij beleefde veel plezier aan zijn duiven ondanks de matige prestaties.

Evenals bij het vissen door de jeugd was het resultaat niet beslissend voor het aanhouden van de sport.

Maar wij jongeren lieten ons veel eerder ontmoedigen dan vader.

TWEEWIELERS

De fiets was voor ons het vervoermiddel bij uitstek. Vanaf ons vijfde jaar al was dat rijwiel onmisbaar geworden. Wij merkten dat vooral als onze fiets eens kapot was. Doordat we op Tenblakke overal ver vanaf zaten, waren we zonder onze tweewieler meteen zeer ontriefd. We leerden van vader om zuinig te zijn op onze fietsen. Ze mochten nooit buiten overnachten.

Onze boodschappen kwamen meestal van Van Zuylen-Fleskens, die ook ons brood bezorgde. De voornaamste reden voor onze klandizie was volgens ons moeder dat men daar de meeste kinderen had en dus ook het geld het beste kon gebruiken.

Vaak fietsten we met volle tassen aan het stuur weg bij de winkel van Mientje Fleskens. We hadden van haar een *snuupke* voor onderweg meegekregen. Voor school en kerk moesten we altijd veel verder dan De Kruisstraat en daar was onze fiets helemaal onontbeerlijk.

Toch kwam het nogal eens voor dat mijn fiets kapot was. Dit was vooral te wijten aan het feit dat ik nooit een echte nieuwe fiets kreeg. Ik had er al twee 'versleten'.

Mijn allereerste was een oude 'doortrapper' geweest, die in de derde klas al te klein was geworden. Vervolgens had ik de afgejakkerde kar van mijn broer Harrie mogen overnemen. Die had blokken aan de trappers gekregen, omdat ik nog te klein was. Ze was opgeknapt door Gret Vlee; de vork was al twee keer gelast!

Ik had weer een 'nieuwe' fiets in gebruik sinds ik van de 'gewone' school af was en het was wederom geen echte nieuwe, maar een opgekalefaterd en als nieuw gelakt exemplaar, ditmaal afkomstig van mijn oudste broer, Gerrit. Een stevig uitziende Gazelle met handremmen. Ik had er een grote hekel aan om al die oude opgeknapte zaken van mijn broers over te krijgen. En al maakte Gret ze nog zo 'spiksplinternieuw' met zijn plakplaatjes en goudbiesjes, het was niet echt. Vooral als de

gloednieuwe sportfietsen van Harrie en Gerrit naast de mijne stonden, deed het pijn. Alle mankementen die mijn rijwiel vertoonde, schreef ik toe aan het gebruik van mijn voorganger. Die had nu een fonkelnieuw sportmodel waarop hij heel zuinig was. Ik was afgunstig op alle bezitters van nieuwe fietsen. Dat waren er veel, want de meeste leerlingen op mijn Osse school hadden hagelnieuwe exemplaren tot hun beschikking, waaronder zelfs racefietsen.

Wellicht droeg de fietsgebondenheid in onze jeugd bij tot de interesse in de wielrennerij. Zeker is dat in ons leefmilieu de Tour de France en andere wielerevenementen tot vaste gespreksstof behoorden.

Toen we eens met vader mee mochten naar de Ronde van Den Bosch, werd wielrennen zelfs onze meest favoriete sport. Verschillende vedettes uit de laatste Tour zouden aan de start komen en wij mochten daarbij zijn! Het plantsoen aan de Pettelaar was helemaal afgesloten voor de snelle jongens op hun glimmerfietsjes. Zij waren beroemdheden, over wie de kranten hadden vol gestaan. De Nederlanders: Woutje Wagtmans, de Van Esten met vooral IJzeren Willem, de gebroeders Voorting, Faanhof, Suikerbuik, Nolten en Van Dongen, ze waren er allemaal. Ook verschillende buitenlanders, zoals De Santi uit Italië, Hassenforder uit Frankrijk, Stanneke Ockers uit België en zelfs Kebaïlle helemaal uit Afrika!

Zoals gebruikelijk hoopten wij op een triomf van een van de plaatselijke favorieten, de Bossche renners: Vos of de Rooie Steenbakkers, maar vooral de oude Schulte. Gerrit Schulte was een begrip; als wij zelf hard fietsten, waren onze gevleugelde woorden "Schulte in de bocht!"

Gerrit deed zijn best, maar natuurlijk moest uitgerekend hij bij deze gelegenheid met een lekke band uitvallen.

De saaie sleur op zondagen werd sinds de Bossche ronde ook wel eens doorbroken door amateur wielervedstrijden, zoals de Nulandse Ronde. Bij Duinendaal was daarvoor zelfs een speciaal sintelbaantje aangelegd. Het was geen succes. De dunne bandjes sneden veel te diep door het losse sintelvlak en daardoor werd het fietsen te zwaar. De fietswedstrijden zouden zich daar ook nooit meer herhalen.

Geleidelijk aan luwde ons enthousiasme voor de wielersport en maakte plaats voor motorgeweld. Dat was veel spectaculairder dan een peloton fietsers!

Elk jaar in de zomer organiseerde Les Vites in onze omgeving een motorcross. Een welkome afwisseling voor ons in die dagen. Soms was het circuit aan de Rosmalense kant van de Grind, maar meestal lag het crosssterrein aan de fraaiere Nulandse zijde.

Het cross-circuit rond Heintje-Toonen-Berg vlakbij het nonnenklooster Sint Jozefoord was veruit het mooiste. Dat men de natuur geweld aandeed, deerde ons destijds nauwelijks, omdat we de eeuwige rust zo beu waren. 's Zondags vroeg bij de training slopen wij al naar binnen en na de middag bij het begin van de echte wedstrijden probeerden wij het weer om zonder kaartjes binnen te komen. Ondanks de leden van de hondenclub met hun vervaarlijk uitziende bouviërs en herdershonden en de vele politiemensen lukte ons dat wonderwel. Wij kenden hier de kleinste hazenpaadjes. Wel klopte ons het hart in de keel en we hielden een schichtig, naar gevoel. Naarmate de wedstrijden vorderden, maakte dat plaats voor de voldane sensatie van wat te kunnen kopen voor de 'uitgespaarde' kwartjes.

Ondertussen leefden we intens mee met het motorgebeuren en volgden we de hele manche lang onze favoriet, in de hoop dat die zou gaan winnen. Door onderlinge weddenschapjes voerden we de spanning nog extra op en dat maakte dat we vervelend vaak naar het toilet moesten. We durfden niet te plassen aan de kant van de nonnen, anderzijds waagden we ons niet ver van het overvolle crossveld, omdat we daar nog altijd zonder kaartje door een bouvierbeheerder betrappt konden worden. Na het lozen van het lastige vocht renden we terug naar de zandheuvel, waar we bij voorkeur vertoefden, omdat de motors daar zo hoog sprongen.

De groteren uit de buurt waren een tijdlang zo bezeten van motorcross, dat ze met hele families naar *Sint Tunnes*, Gemert, Boekel en Schijndel fietsten om daar hun favoriet te zien verliezen; meestal won een buitenlander, zoals de Engelsen Lesly of Allen, de Zweden Bill of Ake of de Belgen René of Sjef. Zelden kwam het voor dat een geprefereerde land-

genoot als Thé Abe, Jan Clynk en later Hennie Rietman, Frans Baudoin of Joop van Heukelum met de zege ging strijken. 's Nachts droomden we van snelle, ronkende motoren, die door het rulle zand raasden. We volgden de coureurs zo fanatiek, dat we 's zondagsmorgens in de kerk zelfs voor onze favoriete landgenoot baden, ook al zouden wij de wedstrijd niet van nabij kunnen volgen vanwege het feit, dat wij te klein waren om helemaal naar Sint Anthonis te fietsen. Bovendien konden wij van ons dubbeltjes traktament geen kwartjes entree betalen.

Motoren en brommers speelden nog lang, ook 's nachts een belangrijke rol. Vooral nadat onze Harrie zijn eerste brommer had overgekocht van omen Driek. Het was een damesfietsmodel, merk Zündapp. Omen Driek had er nooit mee overweg gekund. Hij was altijd bang geweest dat hij met die 'automatische stoomfiets' nog eens hals, nek en nieren zou breken. Hoogst zelden en dan nog héél voorzichtigjes reed hij ermee. Omen Driek vond terecht dat een fiets veel beter bij zijn bedachtzame aard paste en daarom stond zijn nieuwe vehikel meestal in de *goei kamer* onder een deken tegen het stof. Ook al was de brommer van mijn broer door het weinige, voorzichtige gebruik maar een 'lui beest' geworden, ik benijdde broer Harrie zeer om zijn nieuwe aanwinst. Niet meer hoeven trappen leek na al die jaren van eigen aandrijving iets geweldigs. Maar ik was nog geen zestien en mocht daarom niet op een bromfiets rijden.

In mijn dromen viel die hinderlijk jeugdige leeftijd weg. Dan mocht ik wel in de zondagse kroeg komen en reed ik volmaakt gelukkig op brommers rond. Soms was het de Zündapp van Harrie, maar vaak ook de afstandse stoomfiets van ome Ninus waarmee ik in onwaarschijnlijk volle vaart over de heuvels joeg. Het was belachelijk, maar op een van deze twee opgevoerde bromfietsen won ik menige manche in de motorcross. En zelfs de onooglijke Berini met voorwielaandrijving werd een ongebreideld strijdros waarvoor menig zware 500 cc'er onderdeed.

Alleen in nachtelijke visioenen met luxe uitvoering bestuurde ik soms een echte motor. Dan was het zijspan van Zwitserloot mijn vehikel of de Jawa van Sluijs' vertegenwoordiger Hoefnagels, die bij ons de kippen keurde. Vaak maakte ik ernstige valpartijen mee in mijn gemotoriseerde

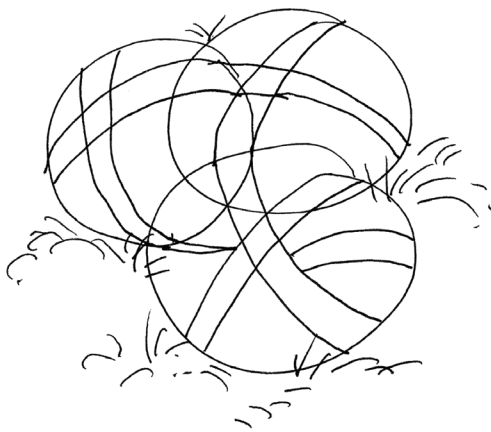
beleving, maar dikwijls vergoedde het zoet van de eindzege achteraf veel. De ereronde verkreeg extra glans omdat ik een thuiswedstrijd gewonnen had.

Ik was nog geen zestien toen ik in werkelijkheid voor 't eerst op Harries brommer mocht rijden. Er moest een boodschap gedaan worden die niemand 'zocht' te doen. Als ik met de nieuwe machine mocht, wilde ik wel, had ik laten weten en wat ik nooit verwacht had, gebeurde.

Ik moest, omdat ik te jong was, verduveld goed uitkijken en ik mocht alleen naar het pakhuis van de Boerenbond en nergens anders heen en ik moest uitdrukkelijk beloven direct recht naar huis te komen. Net als bij de allereerste verboden sigaretten had ik er alles voor over de sensatie van het nieuwe te proeven. De wind blies door mijn haren bij een vaart van wel dertig kilometer per uur! Het gaf mij het gevoel van sensatie dat bij het brommen hoorde. Ik voelde dat ik hard ging. De herrie die de motor maakte verhoogde die illusie.

Fietsen en brommers waren enerzijds noodzakelijk vervoermiddel maar ook brachten zij dikwijls veel onvrede teweeg. Er mankeerde nogal eens iets aan. Je wenste jezelf altijd een beter (nieuwer) exemplaar toe dan je had. Na het zien van wedstrijden zou je zelfs zo'n glanzend sportmodel willen, maar dat was voor ons helemaal nooit weggelegd.

Dagelijkse degelijkheid was bij ons de enige maatgevende eigenschap en de snelheid stond op het achterplan.

VOETBAL

We kaartten veel, maar dat gebeurde vooral in de avonden. 's Zondagsmiddags gingen wij, neefjes, gedrieën vaak naar voetbalwedstrijden van KSV, Nulandia of OJC. Ik moest dan denken aan die eerste grote wedstrijd, die ik met vader, mijn broers en Toon de Jager gezien had. Dat was bij de opening van het Bossche stadion geweest. Vader was 's zondags meestal bezet met zijn duiven en hoewel ik me een actievere sport voor kon stellen, vond ik hem een sportman. Dat kwam door de renverhalen op de fiets van vroeger, maar ook omdat vader over voetbal en wielrennen mee wist te praten, alsof hij er dagelijks mee te doen had. Jammer genoeg was hij op die ene Dag des Heren vaak veel te moe om ergens mee naar toe te gaan. Bovendien bleef er dan altijd het probleem van wie de koeien melken moest. De behoefte aan zijn middagdutje doofde ook veelvuldig vaders sportaspiraties.

Die zondag zat de hele mannelijke familie op de fiets om het nieuwe stadion *De Vliert* mee in te wijden. Het was een drukte van jewelste. De fietsenstalling was één stalen woud en voor we in de buurt van de betonnen feestkuip met al zijn vrolijke vlaggen kwamen, waren we met de dichte drommen al vier bedelende straatmuzikanten gepasseerd. Men ventte er druk met petjes en programma's.

De organisatie was pet. De kassa's met voorgebouwde stalen relingen, die mij aan de hekken van de fokveedag deden denken, konden de stroom volk bij lange niet aan en leken te gaan bezwijken onder het voetbalenthousiasme. Ik kreeg angst in de dringende massa de anderen kwijt te raken. Dan zou ik er niet in kunnen. Ik moest ondertussen hoognodig en stond zenuwachtig te knijpen. Iets, wat nou ellendig was, omdat ik wist, dat ik toch niet zou kunnen, als zo'n hele rij grote mensen om me heen stonden te plenzen, terwijl er achter me ongeduldig wachtten, tot ik eindelijk klaar was.

Toon, die in de deinende massa de kaartjes moest zien te veroveren, liet tot sint juttemis op zich wachten. Het gejuich in de kuip maakte ons ondertussen duidelijk, dat we veel gingen missen. Tegen de rust van de wedstrijd konden we dan eindelijk toch de betonnen trap tussen het harmonicagaas beklimmen. Boven in het jeugdvlak J waar wij uiteindelijk toegelaten werden, stonden de mensen rijen dik, zodat ik nauwelijks het groen van het veld te zien kreeg. Toen ik in mijn onnozelheid ook nog keeper Saris voor Landsman versleet, lachte mijn omgeving mij terecht uit. Ik diende te weten, dat we bij BVV waren en niet bij het Nederlands elftal! Ik schaamde me diep en de hele zondag was voor mij grondig naar de mallemoer.

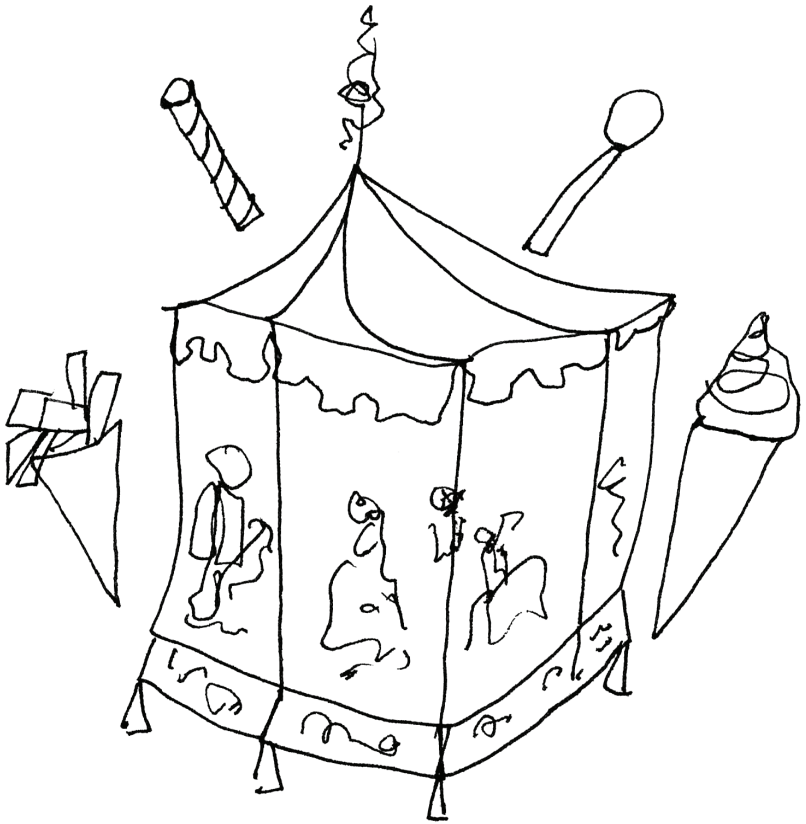
Het favoriete BVV verloor de openingswedstrijd van NAC. De vrolijke voetbalmars, die na de wedstrijd door de luidsprekers galmde, kon daaraan niks veranderen. Ik was zo teleurgesteld, dat ik niet begreep, dat ze nog zo'n opgewekte muziek konden laten horen. Ik snapte er ook niets van, hoe de witte venters even zo vrolijk doorgingen met hun uitgerekte kreet van: "choooocolade, sigaretten, pepermint en kauwgòm!" Er waren mopperige supporters, die vonden dat ze het rood van de vlag van de club af moesten halen. Dan bleef er alleen zwart over. Er waren er die al lang wisten, dat hun club zou verliezen. Dit was een veel te laag en diep veld na het oude gezellige Heike. Zo'n zwaar veld waren die spelers niet gewend. Ik zocht naar geen uitvluchten waarom de 'onzen' verloren hadden. Nee, ze hadden verloren, de krukken! Daarvoor hadden wij alle ellende van die middag moeten doormaken. Dan kon ik voortaan toch beter thuis blijven en zelf spelen!

Voetbal bleef wel dé sport bij ons. We leefden zo mee met de interlandwedstrijden tussen Nederland en België via de oude radio, dat we het bijna niet aan konden horen, als de rode Duivels een doelpunt maakten. De zeven-zes voor België zouden we geen van allen gauw vergeten. Onze Harrie had op het einde de spanning niet meer kunnen verdragen en was op de opkamer gaan liggen. Als hij meeluisterde, zouden we wel verliezen en dat mocht niet gebeuren, als het kon. Het kon toen niet.

Vaak fietsten we 's zondags op goed geluk maar ergens heen, omdat er nergens iets te doen was. Dat gold zeker niet voor de zondag van de finale om het wereldkampioenschap voetbal. Het was een van de allereerste keren, dat ik televisie kon zien. Met alle neefjes uit de buurt, die iets om voetballen gaven, togen wij naar de enige zaakdrijvende oom in de familie die een televisie rijk was. Ome Gret met zijn ijstentje in Nuland had behalve alle soorten ijs en frisdrank ook een televisietoestel en dat kon bijna niemand zich in die dagen veroorloven.

Die van tante Sien en van tante Mrie trokken met mij naar ome Gret en tante Anna om de finale Zweden-Brazilië te zien. Daar zat al veel volk voor de glazige beeldenkast. Er werd gewed. Iedereen deed mee, hoewel sommigen onder ons de inzet van een kwartje niet weinig vonden. Er stond zes gulden in de pot! Toen iedereen gegist had naar de uitslag, was ik eindelijk aan de beurt gekomen. Dat was een groot nadeel, omdat niemand hetzelfde mocht raden. Doordat ik zo ongunstig laat aan de beurt kwam, had ik uit armoë vier-twee geraden. Zoals verwacht waren de Brazilianen beter en het viel ons niet tegen dat ook de Zweden scoorden. Het werd vier-twee! Tot enkele minuten voor het einde duurde mijn droomfortuin. Men wilde 'mijn' pot al overkopen voor vijf gulden.

Ik deed het niet, maar moest van de spanning wel weg. Helaas verbrijzelde Garincha vlak voor tijd mijn luchtkastelen door het vijfde doelpunt voor de Brazilianen te maken. Ik was achteraf blij, dat ik het geld nog niet gepakt had, toen ome Gret het alvast vlak voor mijn neus neergezet had. Nu kreeg ome Gret al het geld, niet omdat hij gewonnen had, maar omdat niemand het had en wij allemaal een dikke ijsco wilden.

KERMIS

Elk jaar gingen ze bij ons op kermisbezoek bij familie. Dat was bij ome Toon met Rosmalense kermis en ome Gret van moeders kant was gastheer bij Nuland-kermis. Heel de grote familie werd buitendien door het jaar heen 'bijgehouden'. Overal kwam men minstens een keer per jaar, maar naar ome Toon gingen we altijd in de zomervakantie. Daar zetten wij dan onze fietsen neer en na wat feestelijk buurten ging het gezamenlijk de kermis over. Hetzelfde gebeurde bij ome Gret in Nuland. Maar daar konden we moeilijk onze fietsen wegzetten, omdat die aan de Grote Baan veel te ver van het feestterrein afwoonde.

Tegen de tijd dat de kermisbezoeken voor de deur stonden, wilde moeder nog wel eens van vroeger vertellen. Dat hing dan meestal ook samen met een kermis in de buurt. Vader had ons moeder bijvoorbeeld op Dungenese kermis leren kennen. Zij had toen gediend bij Hellings en had er vlees rond moeten brengen naar de verre huizen op *de Poeling* en andere afgelegen gehuchten.

Als vader toevallig meeluisterde terwijl moeder van die allereerste ontmoeting vertelde, zei hij wel ooit quasi plagend, dat wij maar blij moesten zijn met die Dungenese kermis van toen, want anders hadden wij waarschijnlijk een heel andere vader gekregen.

Er waren voor de oorlog veel kleine kermissen in de buurt en dat waren, ondanks het verplicht vroege uur van thuiskomst voor moeder grote gebeurtenissen geweest, waar ze naar toe leefde. Vooral die volksfeesten in Den Dungen, Gestel, Berlicum, Rosmalen, De Kruisstraat en Nuland had ze als meisje bezocht. Als wij, kinderen, dat nou veel vonden, moesten we bedenken, dat er indertijd helemaal geen ander vertier was voor opgeschoten durskes als zij toen. Daarom was de lente en de zomer veel aantrekkelijker geweest dan de andere jaargetijden. In de zomer was het altijd wel ergens kermis in de buurt. Alleen was grootvader nogal streng

en mochten ze lang niet overal heen. Den Dungen was duidelijk overgebleven uit de tijd, dat moeder daar bij rijke, zuinige heren diende. Toen woonde ze daar ook en hoefde ze niks te vragen. Dat ging vroeger nou eenmaal zo.

Grootvader had overigens wel eens gelijk, dat hij zijn dochters liever thuis hield, want er waren veel kermissen waar het feest in slaande ruzie ontaardde. Daar kon je bij betrokken raken, zonder dat je er erg in had en dat bracht alleen maar ellende en rotzooi met zich mee. Zo kregen in Rosmalen, waar heel wat afgeknokt werd, de *Mòskantsen* altijd de schuld.

Vader zat te meesmuilen, als moeder over haar knappe vrijers in de weinige dansgelegenheden van die tijd moest vertellen. Kermis was voor haar dansen.

Hadden wij misschien verschillende kermisbloemen in onze hof, omdat moeder zoveel kermissen in de buurt meegemaakt had? Of was het gewoon gemakzucht geweest, zo 'n bloem, waarvan de juiste benaming niet bekend was, maar gauw kermisbloem te noemen, omdat die toevalig net bloeide, als het ergens in de buurt kermis was? Wij hadden hoge gele sterren, die bloeiden met Rosmalense kermis en fijne blauwe bloemen, die open waren met Nulandse kermis. De laatste heetten eigenlijk herfstasters, maar de naam van de eerste was ons onbekend. Er waren ook paarse kermisbloemen, maar voor welke kermis die bedoeld waren, wist ik niet eens. Pinksterbloemen waren de Dungense kermisbloemen.

Ik kende de kermis heel anders dan moeder. Danstenten zeiden mij nog niks. Kermis was een heerlijk feestgedruis van allerlei door elkaar spelende muziek en een mengelmoes van kreten uit kraampjes. Het was een kleurig ratjetoe van mallemolen, schommels, zweefmolen, schiet- en ballententen, rad van avontuur, poppenkast, snoep-, oliebol-, vis- en speelgoedkraampjes. Natuurlijk hoorden er de harige piassen, draaimolentjes, vlaggetjes, ballonnen en ijsco's bij. Kermisnoep was voor ons een verzameling van noga, kaneel- en zuurstokken.

Ik was nog maar één keer naar de grote Bossche kermis geweest, die veel langer dan drie dagen duurde en die op de markt én de oude

veemarkt plaats vond. Het meeste van de grote kermis was op de markt te vinden, maar op *de aauw veemert* stond vlakbij het beeld van Kardinaal van Rossum de steile wand en de enveloppenkraam. In het straatje van het ziekgasthuis krioelde het van de vistentjes. Alles bij elkaar was er zoveel, dat ik niet uitgekeken kwam. De waarzegster en de walgelijk vette, dikste dames ter wereld, de bokstent, het spookhol, de vliegtuigjes, de achtbaan, het reuzenrad, de poffertjestent, het vlooientheater en het kalf met de twee koppen. Dat was er allemaal buiten de gebruikelijke dingen van de dorpskermis, die hier meestal meerdere malen voorkwamen.

Volgens vriendjes was het kalf met twee koppen er gekomen, omdat de moederkoe door twee stieren tegelijk gedekt was. Hoe dat precies mogelijk was geweest, liet men gemakshalve in het midden. Later deed het verhaal de ronde, dat er ergens ooit een kalf met een paardenkop geboren zou zijn. Dat maakte de wildste fantasieën los. Volgens het merendeel van mijn Kruisstraatse kameraden, moest de moeder van dat ongelukkige kalf, dat meteen gestorven was, logischerwijs wel door een paard gedekt zijn.

Moeder moest op de meeste kermissen een paar lotjes kopen bij het grote rad van avontuur. Ze haalde vaak een troostprijs. Dan kreeg ze koekjes, vaasjes, fluitjes, pieppopjes en reukflesjes vol kleurige *onjeklonje*. Veel glinster zat er altijd op die onnutte dingen. Daardoor leken de prijzen heel wat. Wij mochten wel eens touwtje trekken en haalden dan een paar kleurige filmsterren op die bij een kauwgom zaten. Na de kermisomzwervingen kocht moeder oliebollen en paling voor thuis. We verlieten de kermis vaak pas als hij kleurig verlicht was.

In de *griebelgrauw* van de eerste schemering verliet moeder het feestgedruis, met ons als een klucht kuikens achter haar aan.

Eigenlijk vond ik de wervelende wereld met zijn feestelijke mensenmassa iets heel aantrekkelijks, hoewel ik aan de herrie moest wennen.

Kermis en circus bleven mij bij als krioelende kleurenparadijzen, waarbij je je intens gelukkig kon voelen. Ik droomde dat ik met de kermis meetrok, maar dan merkte ik al gauw dat ik toch niet buiten mijn ouders en ons thuis met al zijn geborgenheid kon.

Daarom was het dan maar gelukkig, dat dromen geen werkelijkheid waren, hoewel ze mij ook de heerlijke kans boden aan het eindeloos vervellende werk te ontsnappen. Maar het zou overal wel wat zijn, ook bij de kermis en het circus.

Ik werd weemoedig als we op de fiets naar huis de feestklanken in de verte hoorden wegsterven. Dat wegsterven duurde heel lang. Zelfs in Hintum hoorden we bij vlagen de muziek en de sprekers nog de mensen naar zich toe lokken. Dan werd het geleidelijk aan stiller, tot we in de rustige omgeving van ons huis kwamen.

Eens had de late Nulandse kermis mij zo sterk aangetrokken toen ik uit school al de draaiende molens zag en de muziek op de lange thuisweg maar niet los wilde laten, dat ik terug móést. Dat was niet eenvoudig geweest. Er was eigenlijk niet op gerekend. Thuis had ik lang moeten zeuren om weg te mogen en een paar kwartjes mee te krijgen.

Het geld groeide niet op moeders rug en de anderen mochten toch ook niet, nou er net zoveel te doen was thuis. We moesten op het land werken. De aardappels waren nog niet uit en de maïs moest nog geplukt worden. De oudere kinderen waren aan het werken en die konden niet naar de kermis, hoewel die ook wilden. Het was toch geen stijl, als ik wel mocht! Toen ik maar bleef aanhouden, had moeder alleen kortaf gezegd: *"Doe toch krek wa ge wilt!"* Wat ik wilde had ik *'krek'* nog geweten, maar nu zij zo onvriendelijk tegen mij werd, wist ik het zelf niet zo goed meer. Als moeder zo deed, vond ze het eigenlijk niet goed en dan was het ook niet fijn meer om te doen. De toestemming was zeker niet van harte. Om dat te onderstrepen smet ze boos een paar kwartjes op de tafel met de mededeling: *"Der dan!"* Ze liep nijdig de kamer uit en liet mij alleen met mijn probleem. Als ik ging, zou ik niet voluit genieten, omdat mijn geweten me zou blijven plagen.

Toch was de kermisklank, die uit de oostelijke verte over de sparrenbomen aanzweefde te verlokkelijk. Met enige wroeging en een knagend geweten was ik uiteindelijk op mijn fiets gesprongen en had de boeren laten dorsen. Moeder zou, als ze straks van het land thuiskwam, hopen, dat ik niet gegaan was. Ik zou haar zeker tegenvallen.

Ik kon niet in de steile wand, die hier bijna nooit kwam. Te duur. Na een zuurstok en een steel kaneel waren mijn centen al voor de helft op. De rups en de cakewalk zaten er voor mij niet in.

Ik keek vooral naar de vrolijke mensen en vergaapte me ook een tijdje aan de poppenkast, waarvoor ik al te groot was. Ik keek naar de jongens, die bussen omgooiden in de ballentent en naar de mannen met de buksen bij de schiettent. Op de krachtpatsers bij de kop van Jut was ik door de herrie gauw uitgekeken. Bij het grabbelen en het touwtrekken moest je maar afwachten wat voor waardeloze dingen je kreeg. Je had altijd prijs...

Ik zag de mensen, die aan de trekkasten probeerden prijzen te bemachtigen. Het was altijd weer spannend waar de stalen knikker het langst zou blijven tikken. Het kwam me voor dat het dikwijls dezelfde kast was, waar de prijzen vielen.

Ik had veel prijzen weg zien gaan, toen uiteindelijk ineens een winstgevende kast vrijkwam en hoewel het mijn halve kapitaal kostte, kon ik het niet laten een keer toe te geven aan de kreet van de man achter de trek-kasten. "Komt er even bij en speelt U even mee! Trrrekken maarrr..., doet Uw best en de ballen doen de rrrrest!" Ik deed mijn best, het zweet stond in mijn handen. De scheut bleef lang boven hangen. Het tikken hield aan het getal liep op tot boven de zevenhonderd. Ik won! Ik kreeg een klein groen gevlamd vaasje, waar ik de koning te rijk mee was. Dit moesten ze thuis weten! Ik haalde snel mijn fiets op bij de winkel van Zwòntjes. Daarmee had ik een dubbeltje voor de fietsenstalling uitgespaard. Met mijn snoep op zak en het vaasje voor moeder voelde ik me veel gelukkiger dan ik me op de heenweg had durven voorstellen. Ik was trots, toen mijn moeder ondanks het vervelende voorspel mijn trofeeën van de kermis zeer waardeerde. De zuurstok ging naar Nellie en de kaneelsteel kwam in de kast. Ik had zelf niets van al die dingen, maar was allang beloond, door de herstelde vriendelijkheid, waarmee ik ontvangen werd. Moeder was kennelijk verbaasd, dat het allemaal voor die paar centen mogelijk was geweest. Ze was al lang blij, dat ik zo netjes opgepast had en voor *den donkere* thuis was. Ze wist immers dat ik een dromer was, die vlot de tijd kon vergeten.

Het voordeel van zo ver achteraf op de hei wonen, was in ons geval, dat we minstens 's zondags de kermis van ons kerk- en schooldorp Nuland evenals die van onze gemeente Rosmalen mee mochten maken. We woonden er precies tussenin. De Kruisstraat had geen echte kermis meer, alleen een jaarlijkse danstent. Misschien mochten we ook wel naar beide dorpsfeesten, omdat moeder vroeger graag kermissen bezocht had, ook al was ze toen veel ouder geweest dan wij nu.

Behalve de fleurige kermistijd waren er gelukkig nogal wat zon- en feestdagen door het jaar.

We gingen op die vrije dagen voortaan steeds verder van huis. Er werd maar weinig gevoetbald op zondag en onze zakcenten konden we in onze buurt niet meer kwijt, omdat tante Roos ophield met haar winkeltje.

Van de andere kant zouden we het merendeel van ons geld toch niet bij onze oude tante besteed hebben, omdat we stiekem samen onze eerste sigaretten kochten en dat mocht eigenlijk niemand weten, zeker niet iemand van de familie! Met mijn familiekameraadjes samen kocht ik een pakje Gold Flake, Miss Blanche of Three Castles van tien. Al werden we in het begin wat draaierig van het onwennig rokertje, toch voelden we ons wel wat. Doordat Cor van tante Mrie en Gerrit van tante Sien, mijn vaste maten van die tijd, rookten als schoorstenen, kon ik niet achterblijven en werd al gauw even verslaafd aan de nicotine. Ik miste het extra zakgeld, maar deed van alles om de sigaretten te verdienen.

Uit moeders verhalen wisten we dat de kermis vroeger voor haar vooral bestaan had uit het bezoek aan de danstenten die dan achter de dorpscafés verschenen. Maar toen was zij al een opgeschoten meid.

Op het kermispleintje stonden destijds enkel wat kleine kraampjes en een mallemolen. Soms kwamen er ook schommels. Een van de hoogtepunten voor de kleine kinderen was in moeders jeugd het koek slaan geweest. Daar vertoefde de hele schooljeugd omdat de stukken koek in het rond vlogen. In de kraampjes waren snoepgoed, peperkoek en haring of oliebolletjes te koop. Heel zelden verscheen er een circusachtige attractie, waartoe ik de vent met de beer en de aapjes, de vuurvreters, de goochelaars en de pseudo-Houdini's rekende. Altijd was er de Sjang met zijn

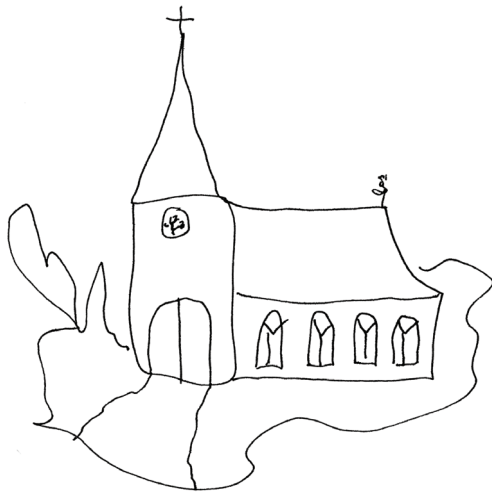
trekharmonica en zijn centenbakje, soms zelfs in gezelschap van de Langen Daan, die zich accordeonist noemde.

Moeder kreeg een dubbeltje of drie stuivers mee en daarvan kon ze heel wat doen. Je kon je geluk beproeven bij het touwtje trekken of het ballengooien. Dat kostte 2½ cent. Je kon zelfs mee *loteren* om de prijskoek, een fraai versierde speciale kermislekkernij.

In onze dagen was de kermis uitgebreid met allerlei attracties die er met hun entreprijzen voor zorgden dat wij snel ons kermisgeld kwijt waren. Veel gokmogelijkheden en machinaal vertier zoals de steile wand, bots-auto's, zweefmolens, rups en cakewalk verslonden ons traktement.

Bovendien had elke attractie voortaan zijn eigen muziek die tegen die van de concurrentie op moest denderen. De kermis werd een enorm ge-roezemoes waar zelfs de kop van Jut nog maar met moeite bovenuit kwam.

Evenals vroeger kon je bijna alle dorpelingen in dit feestgedruis ontmoeten, maar je kon mekaar nauwelijks meer verstaan.

VAN KATHOLIEKE TUK

De doorsnee mensen van ons dorp waren met weinig tevreden, die van ons buurtje waren arm. Voor het merendeel gold wel, dat ze rijk waren in het geloof. In zo goed als alle woonkamers keek Onze Lieve Heer op je neer, was dat niet van boven de schouw tussen de rijen borden dan wel vanaf het kruis boven de deur. De hele bevolking uit onze omgeving was rooms-katholiek, en was er eens een andersdenkende, dan werd die door ons kinderen bijna beschouwd als iemand met een besmettelijke ziekte.

De katholieken kenden er ook allemaal het spottend gegeven dat de pastoor en de burgemeester met elkaar afgesproken zouden hebben, dat de eerste hen maar 'stom' moest zien te houden, dan zou de ander er voor zorgen dat zijn onderdanen arm bleven. Wat die opdracht betrof, schenen beide bestuurders te slagen. En ondanks alles zou je haast gaan denken dat de dorpsleiders daarmee ook het beste voor hadden met hun gemeente en parochie. Immers er heerste tevredenheid alom, ook bij de allerarmsten. Arm en onmondig, maar content! En werd de situatie ondraaglijk, dan bad men Onze Lieve Heer van het kruis. Men was gelovig tot in vele vormen van bijgeloof toe. Een zwarte kat of een kraai die je weg overstak, kon de gehele verdere dag ongunstig beïnvloeden.

Ze waren dun gezaaid die de Dag des Heren niet heiligden en als er al waren die 's zondags niet naar de kerk gingen, dan hielden die 'ongelovige kettters' toch minstens nog hun Pasen, want Pasen werd beschouwd als beslissende gebeurtenis om te bewijzen, dat je nog katholiek wilde zijn. Als je op dat hoogfeest niet in je allerbeste pak naar de lange Mis ging en daar niet aan de communie deelnam, dan mocht je jezelf eigenlijk niet rooms noemen. Nee, dan was je volslagen heiden geworden en alleen maar de hel voorbestemd. Er waren mensen die alleen met Kerstmis, Pasen en Pinksteren ter kerke gingen, maar die moesten dan ook uitgebreid over de tong.

Voor de meesten was de zondagsplicht een vanzelfsprekende zaak, ingeworteld sinds *de klein Communie* of zelfs al iets daarvoor. Met de hoogfeesten moest je eigenlijk te communie en het gevolg daarvan was dat je op de dagen voor die grote kerkfeesten ontzettend lang op je biechtbeurt moest wachten. Ondanks de drukte zat iedereen schijnbaar geduldig te prevelen tot ook hij weer in staat van genade was. Bij ons vergaf men alle vergrijpen tegen inwisseling van een aantal Onze Vaders en Weesgegroeitjes.

Dat alles gebeurde op gezag van de kerk en die alleen maakte uit wat goed katholiek was. De vele gebedsoefeningen waren lastig. Wij moesten altijd in onze beste *dingen* verschijnen, onze zondags kleren, waarin we niet mochten spelen of werken. Als we dat ooit toch deden, dan ging het altijd fout. Je zou zien dat je iets scheurde of bezoedelde. Het kwaad strafte zichzelf.

Vanaf *Vastelaovend* leefden we al naar het paasfeest toe. Die carnavalsdinsdag aten we nog lekkere struif met stroop en dan mochten we ook de lekkernijen nog verteren die we *doetelend* met de rommelpot opgehaald hadden. De volgende dag begon echter het snoepverbod, want met de sombere Aswoensdag ging de vasten in en dan moest alle zoete lekkernij voortaan in het trommeltje op de schouw, het verstervingsvat dat alle lekkers de hele veertigdaagse vastentijd moest bewaren.

Na het aswoensdagse zwarte kruisje viel het vaak niet mee de verzoeking te weerstaan. Dikwijls peuzelden we toch stiekem een koekje of snoepje op. Je ervoer dat later als een afgang, ook al had niemand je betrap. Je engelbewaarder had het wel gezien en het ging niet aan, hem de schuld te geven. Je kreeg wroeging vanwege het schromelijk verzaken van de gestelde verstervingsplicht. Was het gestolen snoepgoed uitgerend de bron voor een fikse tandpijn, dan overtuigde het ons in de gedachte, dat God wel degelijk overal achter zat en strafte.

Grote mensen zoals vader, die niets om snoepjes gaven, probeerden vaak het roken te laten of minstens wat minder tabak in de brand te steken. Dat was hun versterving, waarnaast zij ook echt nog vastten, hetgeen betekende dat zij niet zoveel aten als ze werkelijk wilden.

Wij waren nog in de groei en hoefden aan die versterving niet mee te doen. Toch hadden we soms het gevoel ook daarbij betrokken te worden, omdat het eten in de vasten met zijn kale eieren en ingelegde haringen de behoefte aan eten aanzienlijk verkleinde. Er waren nogal wat dagen dat er enkel aardappelen met *gebakken juin in mülkesaus* op tafel kwamen. In de tijd buiten de vasten was dat onaantrekkelijke gerecht alleen voor de vrijdag gereserveerd gebleven.

Ook een schamel schijfje gebakken spek gaf toch veel smaak aan ons aardappelmaal, merkten we dan. We misten het node op de onthoudingsdagen.

In de vasten kreeg het wijwatersvaatje met het kruisbeeld een vers palmtakje en dat betekende dat het al palmpasen was en men volop naar de komende Pasen toeleefde. Was eindelijk de goede week met zijn vleesloze onthoudingsdagen en zijn verplichte zonden belijden voorbij, dan was het op Goede Vrijdag rond drie uur zo stil, dat we de duiven in de hoge kerktoren konden horen koeren, terwijl we met vele somber zwart geklede mensen in de kerk baden. De straten van het dorp lagen er uitgestorven bij. Iedereen stond stil bij de herdenking van de dood van Christus.

Met paaszaterdag luidden de beierende klokken de teruggekeerde overvloed vrolijk en langdurig in. Het paasfeest begon voor ons met het openen van het trommeltje. Met al de gespaarde overvloed haalden we de schade van de voorgaande veertig dagen rap in. Zelfs al waren we wel eens door de knieën gegaan, we hadden een hele verzameling die uitgebreide tandpijn teweeg moest kunnen brengen. Jammer was het als veel van het snoepgoed op de schouwlijst ineens gesmolten was, maar allee... Op paaszaterdag mochten ook de eieren gekleurd worden, een vrolijke afwisseling waarvoor bij ons weinig tijd was.

Eerste paasdag bracht veel verplichtingen, teveel om ons al te zeer te verheugen over de afloop van de vasten. De lange hoogmis met drie heren en het lof 's middags braken de hele dag. Hoe mooi het weer ook was, we moesten naar het lof. In de kerk was het altijd kil en donker, ook al deden de warme tinten van de bescheiden glas in lood ramen anders

vermoeden. Het vervelendste van alles was dat er ook onder het lof gepreekt moest worden. *Lof mi lul* noemden wij dat geïrriteerd. Op zo'n paasdag mochten we verder niets, we moesten alleen maar.

Men veronderstelde dat we de dag thuis netjes oppassend doorbrachten. Je kon ook niet veel anders; alle winkels en cafés in de buurt waren gesloten. Tweede paasdag was pas weer een gewone zondag waarop we van huis mochten.

In de meimaand kwam Maria rijkelijk in de bloemen te staan, zoals dat in maart op bescheidener wijze ook voor het Jozefbeeld gebeurd was. Maria en Jozef hoorden met het kruisbeeld tot de standaardheiligenbeelden in de woonkamer. Vaak stond er bovendien nog een Heilig Hart beeld en een zoete Antonius op de kast. In sommige huiskamers namen ook Gerardus en Sint Cornelius een opvallende plaats in naast meerdere Lieven Heers.

Pinksteren had ongeveer dezelfde verplichtingen voor ons als Pasen en toch ervoeren we dat als een aanzienlijk minder belangrijk feest. Op eerste pinksterdag bijvoorbeeld fietsten wij traditiegetrouw naar ons poldervee in de malse, veelkleurige wei. We mochten dan wel van huis af.

Met Allerheiligen naderde het trieste Allerzielen met zijn meestal sombere weer. Wij moesten naar het kerkhof. We waren dan droevige zwarte figuurtjes die langs de graven liepen om er bloemen te brengen en te bidden voor overleden familieleden en bekenden.

Bij een dode in de naaste familie was het nog gebruik om een jaar en zes weken een rouwlapje te dragen en ofschoon grootvader nog niet zo lang dood was, deden wij aan die kerkmode niet meer mee. De dodenherdenking in de herfst maakte ons ook zonder dat zwarte lapje op onze mouw droevig en het druilweer scheen daartoe bijna elk jaar bij te willen dragen.

We leefden naar Sinterklaas toe en daarna ging het via de Advent verder naar het stemmige Kerstfeest met hopelijk sneeuw en ijs. De kerstdagen vroegen om veel zang en daarom repeteerden we er druk. Mijn stem was

nog altijd ongebroken en ik werd verlegen als de warme donkere stemmen van de oudere koorleden onze jeugdstemmen nauwelijks hoorbaar schenen te maken. Ook al spotten wij onder mekaar dat verschillende ouderen wel zo laag als tot het wit zand konden zingen, eigenlijk hadden we er een hekel aan dat we zelf zo schel klonken.

Op school werkte men met de kerk samen. Via de catechismus was de kennis der sacramenten ingestampt. Dat was begonnen met de biecht. De oefening van berouw moesten we extra stevig inpompen, omdat iedereen, ook de allerstomste dat gebed moest kunnen dromen voor de onvermijdelijke en noodzakelijke biecht. De andere oefeningen van geloof, hoop en liefde, die in de catechismus met de akte van berouw bijeen geplaatst waren, veronderstelde men in de hogere klassen bekend. De catechismus bleef verder met zijn twaalf artikelen, zijn tien geboden en de vijf van de kerk en zijn lange morgen- en korte avondgebed en al zijn eindeloze vragen een bron van ellende.

Het verplichte biechten voor grote kerkfeesten verliep via school. We gingen per klas in de rij voor het schoonwassen van onze verdorven ziel-tjes. Steeds schoven we een plaatsje op tot we eindelijk aan de beurt waren. Terwijl we alsmear dichter bij de gordijntjes van de biechtstoel kwamen, overwogen we wat we toch allemaal te belijden hadden. Daarvoor hadden we een vast lijstje dat van thuis naar straat, school en kerk liep. Ruzie gemaakt, ongehoorzaam geweest, gescholden, gevochten, gelogen, gesuft onder het rozenhoedje en de mis, oneerlijk geweest bij het kaarten, *gegreenzen*, enz. Het was geen lichte zaak al je zonden te kunnen spuien. Zoals de meeste kinderen sukkelden ook wij het meest met de zonde van begeerte. Aanvankelijk beperkte zich dat nog tot onschuldige hebzuchtigheid, maar naarmate we ouder werden, nam de onkuisheid door begeerte die plaats volledig in.

De geringste aanleiding zette soms al een zondige gedachtenfilm vol ontucht in werking. Het moeilijkste was het om dromen vol van dergelijke fantasie uit te bannen.

Alle bloot, behalve barrevoets en blootskops was zonde, wisten wij reeds sinds de bewaarschool. Bovendien kon blootshoofds voor vrouwvolk nog onbetamelijk zijn. Zij moesten altijd zedig onder hoed of doek

of muts in de kerk zitten, en wij, mansvolk, moesten in diezelfde kerk juist niet vergeten onze pet of muts af te zetten.

Onkuisheid werd zo rond ons twaalfde levensjaar het interessantste en dat leverde heel wat grond voor de biecht.

Het spuien van onze zware onzedige zonden bezorgde veel verlichting. Het was alsof we na het lozen van onze zware zondenlast zelfs lichter liepen. Het was een fijn gevoel, zo'n onbeschreven kerfstok. We beloofden het nooit meer te doen en vervielen ongewild weer in onze oude fout. Maar wat konden we ertegen beginnen? Onze ongebreidelde fantasie voerde ons de ontucht in, voor we er erg in hadden. Toch heette het ook: "een onwetende zondigt niet!"

De strikt werkeloze zondagen met hun morgenmissen deden ons behalve door hun langdurige verveling soms ook wel eens wat in positieve zin. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat er door de jeugd veel verveeld en geginnegapt werd, maar daar was dan ook vaak de sleur en het gezeur van de oude pastoor debet aan. We konden hem nauwelijks verstaan en kregen onwillekeurig slaap. Als echter de vurige missionarissen kwamen preken over de ellende van de verre landen met al hun ongelukkige kinderen die de ware God niet eens kenden, luisterden we vol bewondering. In de schaal kwamen minder koperen centen en meer zilvergeld dan anders. We kregen het gevoel dat we de koning te rijk moesten zijn, omdat wij toevallig katholiek waren en die enige goeie God wel kenden! Van alles gebeurde er om ons enthousiast te maken voor de missie. Men vertoonde zelfs een echte film in het patronaatsgebouwtje. Daarin konden we de idealist Schweitzer zien werken in zijn Lambarene, gelegen in aardedonkere wouden. Hij vocht tegen de ziekten en het bijgeloof. Er was veel spanning. Gelukkig won het goede altijd.

Bij vlagen werd onze verzamelwoede flink aangewakkerd. Zilverpapier, capsules, postzegels, papier, oud ijzer, kleding en geld spaarden wij voor de zwartjes met rieten rokjes in de verre missie.

Zeker, de kerkgang was veelal een sleur, maar ook alleen al de versterking om er toch heen te gaan, moest volgens veler opvatting gunstig op God werken. We knielden in zo'n mis en waren gedwongen aan de Heer

te denken. Het begon al met het van wijwater druipende kruisteken bij de binnenkomst en het knielen voor we de bank in konden.

Er waren veel verplichte missen, veroorzaakt door maandstonden en jaargetijden voor gestorven familieleden. Je kon voor talloze intenties bidden, maar het merendeel vergat vooral zichzelf niet.

Was er iemand uit de buurt of de familie *te vol bediend*, dan moesten we vanwege dat sacrament voor de stervende drie rozenhoedjes bidden met het slot "Heer geef wat hem zalig is."

Ging de zieke dood, dan sloot men de vensters van het sterfhuis. De buurt en de familie werden *gebidd*; de lijkbidders kwamen de begrafenis mis en de rozenkranstijden aanzeggen. Zij kregen daarbij altijd een borrel.

Uitgezonderd de begrafenismissen, die overwegend zwart waren, schenen de vrouwen aan de kerkgang een aparte sensatie te beleven. Ze dirkten zich op en konden na een mis nog een heel tijdje nabeuzelen over opzichtige lotgenoten. Die waren dan overwegend jong, want hoe ouder men was, hoe donkerder men gekleed ging.

We zaten in onze omgeving goed in de geestelijkheid. Er waren veel nonnen. Vrijwel alle meisjesscholen hadden overwegend zusters als onderwijzend personeel. Bovendien was er het nonnenklooster van Duyndael en het door zusters verzorgde bejaardenhuis Sint Martinus. Het meeste verplegend personeel op het sanatorium waren ook nonnen. Vlak bij ons bevond zich het klooster van de witte paters van Mariaburg. Uit mijn vroegere schoolklas waren nog jongens gekomen die priester wilden worden en naar het seminarie gingen. Er waren toen ook gegadigden voor het juvenaat en op de meisjesschool waren regelmatig kandidaten voor het zusterschap. Toch liepen die roepingen geleidelijk aan terug in getal.

Er veranderde veel in de kerk; het Gregoriaans en Latijn verdween uit de missen. Kapelbergjes en Lourdesgrotten zag je steeds minder. De Engel des Heren 's middags en het rozenhoedje 's avonds werden zeldzaam. Allengs hadden wij niet eens meer een *paternoster* op zak. Scapulieren en medailles en kerkboeken raakten uit de mode.

Het enthousiasme voor bedevaarten begon wat te tanen. De *beevert* was toen meestal al een plezierig uitstapje en had met versterving niet veel meer te maken.

Je zag steeds minder boerinnen in het zwart met de witte poffermutsen op in de kerk en de vrouwen kozen steeds vaker voor blootshoofds. De klompen, petten en *ziemezètjes* verdwenen allengs. Heiligendagen werden minder in getal en de strikt werkeloze zondagen namen af.

Steeds minder boerenzonen en -dochters wilden priester en non worden. De pastoor verloor een belangrijk gedeelte van zijn allesoverheersende herdersrol.

Processies en rondgangen vonden nog maar zelden plaats. De openbare eredienst werd in de katholieke wereld een stuk kariger.

Gemakzucht nam de plaats in van de versterving. De goesting voor het geloof nam af naarmate de welvaart toenam. Als wij echter al eens het lef hadden thuis over de vervelende verplichtingen ten aanzien van ons geloof te klagen, dan kregen we meteen de volle laag van ons moeder, die zich de zondagen van hare jonge tijd met zijn Congregatie en Heilige Familie naast de missen en het lof nog levendig kon herinneren. Nee, wij hadden geen reden tot zelfbeklag. Van moeder viel voor ons geen medelijden te verwachten. Voorlopig bleven wij nog voor alle mogelijke zaken bidden en ons vertrouwen in het opperwezen was onschatbaar groot.

VREEMDE BUREN

Villa Zomerlust in de masten achter ons huis had ondertussen nieuwe bewoners gekregen. Het Heerke, een merkwaardig heerschap dat nauwelijks contact had met de omgeving, was op zijn oude dag vertrokken. Er werd gefluisterd dat het Heerke op de vlucht was, omdat hij in de oorlog fout was geweest. Er was een Haagse familie in zijn plaats gekomen, die volgens de buurt met DKW-auto's te maken had. De nieuwe vreemden zouden Floret heten en dat was wel een dure naam.

Ze hadden wat verwerende opgeschoten jongens, die de buurt niet erg hoog had. Ze waren brutaal en onvriendelijk en deden ongewone dingen.

Ze haalden het in hun hoofd om in de schrale zon in hun blote buik over de Grind te fietsen, of zelfs in open auto's naakt rond te toeren.

Als ze dat in hun eigen grote tuin deden, vooruit, maar zo maar op straat vond men toch schandalig. Het was ook ideaal om een stevige klets te vangen, maar daar leed dan tenminste verder niemand onder.

Vervelend vonden wij het, dat die dure lummels op onze leghennen gooiden, omdat die in de rand van hun bos liepen. Wij zouden evenmin als onze kippen de masten achter ons huis als hun eigendom beschouwen, zolang er geen goede afrastering kwam.

Zij hadden enkele Dalmatiërhonden, die wij om hun zwart-wit spikkeling spottend *krintemikken-joekels* noemden. We raakten vooral verbolgen over de aanvallen van die prachtige honden op onze kippen.

Onze kippen kenden al jarenlang niet anders of ze konden rustig *schabben* en krabben in het droge zand onder de mastenbomen aan de rand van het bos. *'t Hirke* had daarover nooit moeilijkheden gemaakt, waarom ook? Wat konden die kippen daar nou verkeerd doen?

De nieuwkomers maakten ons uit voor "vuile heikneuters." Daardoor ook ontstond er een soort oorlog met de hoge Haagse schijters en hun dure honden.

Toen de eerste stenen van onze kant akelig dicht langs het doel begonnen te zeilen, hielp dat wel. De nieuwkomers waren altijd in het nadeel. Wij waren met meer man en we gooiden beter, bovendien konden zij geen stenen in het bos rapen, of het moesten onze projectielen zijn. Mastenproppen waren hard, maar konden toch niet tippen aan keien. De opdringerige vreemde snuiters zochten een veilig heenkomen en kwamen voorlopig niet meer zo dicht aan 'onze' bosrand.

Bij ons werd het al gauw een sport de nieuwkomers terug te pesten, omdat zij meenden, dat iedereen maar naar hun pijpen te dansen had. Ze deden alsof de hele wereld van hen was en dat waardeerden wij weinig. Ze bleven het stiekem op onze hennen gemunt hebben. Als we ze in onze buurt zagen, maakte dat ons argwanend. We hadden kreupele kippen, wat nog nooit eerder voorgekomen was. Kennelijk sloegen ze alleen hun slag, als we niet thuis waren of niemand van ons hen zag.

Dat jaar haalden wij uit wraak de tamme kastanjes niet bij Gret van Kobbuse en de Paters weg, maar vlak bij de villa onder de Haagse neuzen vandaan. Uit balorigheid plukten we dat jaar zelfs bloeiende takken van de grote roze prunus, de lila rododendron en de geurig witte jasmijn uit de villatuin.

Een van de opgeschoten indringers had met een buks op een van onze wegrennende kippen geschoten. Toen kwam er bij ons heel wat in het geweer. We maakten ons naderhand sterk, dat hij nog nooit van zijn leven zoveel stenen tegelijk op zich af had zien komen. Hij wist niet waar hij het zoeken moest en maakte zich rap uit de voeten.

Pas toen de nieuwe eigenaars onze boszijde meden, keerde de rust weer. We vertelden mekaar stoer, dat we die laatste met zijn buks wel goed geraakt zouden hebben. Daarom zouden ze zich niet meer durven laten zien. Als zij ons en de hennen met rust lieten, wilden wij de vrede wel bewaren.

Stiekem verlangden we terug naar de vredige tijden van het Heerke. Dat statige grijze mannetje had ons altijd ontzag ingeboezemd, maar leek door het voorval met de nieuwe bewoners veel vriendelijker geworden. Met hem hadden we eigenlijk nooit moeite gehad.

HET EXAMEN

De schooltijd was voorbijgevlogen, als je terugkeek. Voor mij kwam het eindexamen met al zijn zenuwengedoe al aan. Het voordeel was, dat ik nu thuis veel minder hoefde mee te helpen. Ik zou in Den Bosch op moeten, want in Oss kon je geen mondeling doen.

Het begon slecht voor mij; na een slapeloze nacht kwam ik te laat op mijn examen in de Jan Schöffelaar, ofschoon ik er 's morgens op tijd geweest was. Ik was die rare morgen al heel vroeg met een eigenaardig gevoel van huis gefietst. Moeder had drie keer gevraagd, of ik toch wel alles had. "*Hedde ok oewe zaudoek?*" Die had ik ook. Was dat voor de tranen bedoeld bij het mogelijke zakken? Nee, moeder vroeg dat altijd voor ik van huis wegging. Dat hoorde bij ons gewoon bij het afscheidsritueel. Toch verstevigde het bij mij het vreemde ongewisse gevoel, ook al wist ik, dat mam er *fiducie* in had. Zij was voor de zekerheid al in de vroegte naar de kerk geweest en had minstens één kaarske bij de Lieve Vrouw opgestoken. Dat ze zelfs beloofd had naar Kevelaer te gaan, als ik slaagde, wist ik toen niet.

Ik was vlot en veel te vroeg aangekomen bij de draaierige kandidaten, die al in het patronaatachtige gebouw zaten te wachten. Het merendeel kwam van Bossche scholen en was mij onbekend. Sommigen zaten nog met een boek in een hoekje te zweten. De paar bekenden van mijn school, die om negen uur beginnen moesten, had ik succes gewenst. Om zenuwgedoe te ontvluchten, ging ik wat wandelen langs de IJzeren Vrouw, een fraaie plas met mooie paden onder hoge bomen. Ik hoefde pas om tien uur te beginnen, volgens de brief met de oproep. Toen ik terugliep, was ik bij vlagen zeker van mezelf, maar soms vroeg ik me toch af of ik alles goed genoeg zou kennen. Een jongen kwam me tegemoet gelopen. Hij moest ook op. Samen wandelden we terug. Hij had het onderdeel aardrijkskunde er al op zitten. Hij vertelde me, dat zijn opvolger

er niet geweest was. De examinatoren hadden hem zelfs tot in de hal gezocht.

Mijn consternatie was verschrikkelijk, toen bleek, dat ik de gaper was die niet present was. Het examenrooster, dat ik op school gekregen had, klopte niet meer en het nieuwe rooster had al die tijd in de hal gehangen. De situatie was bijzonder pijnlijk voor me. Toen de voorzitter mij ook nog een uitbrander meende te moeten geven, werd me dat te veel. Ik kon niet anders, dan zachtjes voor me heen janken, omdat ik alles verloren waande.

Meester Van Dommel, die ik heel vroeger nog op de lagere school in Nuland gekend had, was hier als examiner geschiedenis. Hij kende me terug en probeerde me te troosten. Er werd in de zaal koortsachtig met het rooster geschoven en betraand moest ik bij een nonnetje aan mijn eerste vak, aardrijkskunde, beginnen. Dat ging natuurlijk de mist in. Ik verwarde Bruynzeel met de bauxiet en was blij, dat Suriname met zijn rare winden en bomen voorbij was. Naarmate de ongelukkig begonnen dag vorderde, ging het beter en er viel een enorm pak van mijn hart, toen ik het papier met 'toegelaten' in handen kreeg. Ik was voor het eerst van mijn leven ergens voor geslaagd en ik had een grote stap gezet in de richting van mijn 'meesterschap'.

HANS, EEN VERSE KRACHT

Het werken voor omen Bert was voor ons minder geworden, omdat hij een knecht gekregen had. Het betekende voor mij meer tijd om te leren en dat was in dat laatste jaar voor mijn examen heel goed van pas gekomen. Ik had altijd al mijn huiswerk mogen leren, als ik dat nodig vond, maar als iedereen druk in touw was en mijn bescheiden hulp kon hard gebruikt worden, was het moeilijk geweest om te moeten zeggen, dat ik niet kon, vanwege een komend proefwerk.

De studie verschoof ik voor het werk overdag automatisch naar 's avonds en dat maakte van mij toen al een *nachtraver*, die tot in de late uurtjes achter de boeken zat.

De nieuwe knecht van omen Bert was een dokterszoon uit Amersfoort, die eigenlijk Egbert heette, maar door ons Hans genoemd wilde worden.

Het was een grote gezond uitziende kerel. Ik beschouwde hem al gauw als mijn tegenpool. Hij mocht en moest van thuis uit eigenlijk leren, maar wilde niet. Hij wou simpelweg boer worden en dat meende hij met hart en ziel. Voor mij was dat een compleet omgekeerde wereld. Hans, de nieuwe aanwinst, schepte er genoeg in met zijn grote handen in de mest te staan graaien, terwijl hij het thuis zo rustig had kunnen hebben. Hij was geweldig sterk en voor omen Bert een ideale uitkomst op zijn boerderij met tekort aan mankracht.

Op zondagen fietste Hans rustig naar huis in Amersfoort, als hij daar toevallig zin in had. Wij fietsten lang en veel, maar zulke afstanden boezemden ons toch respect in.

Omen Bert had een goedkope, sterke arbeidskracht aan de dokterszoon, die alles wat met boerenwerk samenhang, wilde leren. De kracht van de nieuwkomer had mijn oom aan den lijve ervaren bij het goedmoedig gestoei, waar omen Bert zelf wel voor in was. In de Vlietjes waren ze samen al worstelend een volle sloot ingerold en omen Bert had alle

mogelijke moeite moeten doen om de sterke beer onder water te houden en hem zodoende van zijn speelsheid te bekoelen.

Hij kon trouwens ontzettend lang onder water blijven ook. Dat had hij ons al eens bewezen, toen we op een zondag bij de Karrenput waren. Het water was zo helder en verlokkelijk geweest, dat hij het niet had kunnen laten erin te springen. Onhandig preuts hadden we toegezien, hoe hij zomaar in zijn blootje ging zwemmen. Toen hadden we ook zijn vreselijke benen gezien, die hij had opgelopen bij de brand van hun huis in de oorlog. Ik moest wel kijken naar de doorschijnende hobbelige schenen van hem. Volgens Hans had zijn eigen vader zelf die stelten van hem mee opgelapt met stukjes huid, die ze uit zijn bil hadden moeten halen.

Hij illustreerde zijn griezelige verhaal met de eigenaardige geschulpte patronen op zijn bovenbenen. Daar waren werkelijk gedeeltes weggesneden. Hoewel we moeders les: "Nooit wijzen of kijken naar mismaakte mensen" goed herinnerden, bleven we geboeid staan gapen naar Hans met zijn verminkte benen. Maar hij was zeker geen gebrekkige. Hij onderstreepte dat door te zwemmen, zoals wij het nog niemand hadden zien doen. Hij dook plat van de kant in de ondiepe plas en bleef minutenlang onder water. Zo hadden wij het alleen maar geschrokken eenden en *waterhennikes* zien presteren. Door het heldere water zagen we hem met vreemd golvende haren over de bodem schieten. Soms kwam hij pas twintig meter verder weer onverwachts boven. Hans leerde ons het kunstje van 'spierbal slaan'. Als je met de scherpe kant van je gestrekte hand op de spierbal van je uitgestoken arm sloeg, kwam er een golf dik bovenop liggen, die langzaam naar boven weg liep. Het was aanvankelijk een pijnlijk klusje, maar we vonden het toch de moeite waard hem na te apen.

Helaas bleef Hans niet lang bij omen Bert. Hij wilde van alles leren, ook op andere boerderijen. Hij ging naar Heythuizen en bezocht omen Bert alleen 's zondags wanneer hij op doortocht was met de fiets naar Amersfoort.

Maar ook dat verminderde gestaag. Even leefde zijn zondagse bezoek nog op, toen hij van Heythuizen naar een boer in Wychen overgegaan was. Op een weekend kwam hij onverwachts weer bij ons aanwaaien.

”Ik kom nog eens kijken, Hanne,” zei hij tegen ons moeder. Het bleken de laatste stuiptrekkingen voor zijn resolute afscheid. Hij ging emigreren. Zijn beloofde land met *'farm'* moest ergens in Californië liggen. Wat Hans in zijn kop gezet had, was er niet meer uit te slaan en ook al had hij met zijn 'poten', zoals hij zelf zei, nogal moeite om door de keuringen te komen, het kwam er wel van.

Van Hans leerden we, dat je nooit kleinzerig mocht zijn en nooit moest huilen, want janken betekende volgens hem, dat je medelijden met jezelf had. Kleinzerig zijn zou voor ons iets nieuws zijn geweest, want daarvoor kregen we nog geen kans al wilden we het graag. En wat zijn opvatting omtrent janken betrof, bracht die voor mij alleen een onbegrijpend: ”Nou en..?” teweeg. Ik kon me heel goed voorstellen, dat ikzelf wel eens behoefte had aan medelijden, van welke kant dan ook.

Hans had natuurlijk met zijn kapotte benen veel meer pijn meegemaakt dan wij en daarom dacht hij misschien zo, stelde ik me gerust. Toch bleef hij een rare snuiter voor ons. Hij snapte onze grapjes vaak niet en meende, dat alles wat wij eruit flaptten ernstig bedoeld was.

Dat iemand, die mocht leren nou kostte wat kostte net boer wilde worden zonder te hoeven leren op school, maakte hem voor mij een heel vreemde vogel. Ik had juist vaak zo'n hekel aan alle boerenwerk en ging veel liever naar school.

Eigenlijk had ik verwacht dat de wil om boer te worden nog wel zou overwaaien als hij eenmaal had ontdekt, dat je als boer altijd moest werken en dat er veel moest gebeuren wat de meeste mensen niet bepaald als een lolletje beschouwden. Hans was echter zijn keus trouw gebleven. We vonden het jammer toen hij naar Amerika ging, en dat was niet alleen zo, omdat we van dat moment af weer meer boerenwerk moesten gaan doen. Wat dat betreft veranderde er gelukkig ook iets waardoor dat gedeeltelijk ondervangen kon worden. Prettig voor ons was het namelijk dat vader uit de sleuven gestapt was. Hij had even bij de waterleiding gewerkt en was toen als seizoenarbeider bij het spoor gekomen. Hij mocht voortaan over het gruispad langs de rails fietsen, want 'pap was bij de lijn!' Wij mochten dat niet, maar deden het toch al lang uit tijdnood, om een stuk van onze dagelijkse tocht af te snijden. Ik had dan wel

altijd angst dat de politie me bij de volgende overweg ergens zou opwachten. Ik kon hen dan alleen recht in de armen fietsen, want van de hoge dijk af door de spoorloot heen met de fiets was op de meeste plaatsen ondoenlijk.

Het nieuwe werk betekende, dat vader meer tijd voor de boerderij had. Hij werkte op het spoor mooi dichtbij en was zo thuis. Bovendien was het werk niet half zo zwaar als voorheen bij zijn vorige werkgever, De Plien.

Toch bleek al gauw, dat alleen 's zomers geld in het laatje ook niet alles was en derhalve ging pap toch weer terug naar het zware sleuvenwerk, dat meer 'vastigheid' bood.

JENTJE

Er waren in het heibuurtje, waar wij woonden, veel markante figuren. Een ervan zou ik later erg gaan missen. Hij was onze naaste buurman. Jentje was een mooi manneke, dat ontzettend smakelijk in ons dialect kon vertellen. Het oude Jentje kwam elke dag bij ons melk halen. Vroeger had hij nog zelf een geit gehouden, maar sinds kort had hij alle melkgevend vee vaarwel gezegd.

Over de maïsvelden konden we het groenige strooien dak van Jentjes huisje nog precies zien. Het was alsof alles navenant was, het bouwseltje leek speciaal voor kleine mensen als Jentje en zijn Bet gebouwd te zijn. Jentje was zo klein van stuk, dat hij daaraan misschien zijn bijnaam *Belske* te danken had, want onze Zuiderburen werden verondersteld in doorsnee kleiner te zijn dan de 'hoog Hollanders'. Bij de konijnen was dat net andersom; daar had je joekels van Vlaamse reuzen en waren de Hollanderkes maar kleine *klootknetjes*.

Jentjes stulpje was een laag, grijzig boerderijke. Als ik onder de laaghangende lindebomen ervoor stond, kreeg ik steeds het idee, dat ik zo maar tegen het dak op kon lopen. Alleen bij de grote groene staldeuren was het strooien dak wat hoger opgetrokken. Ik moest eraan denken hoe lange mensen als ome Ninus daar ooit binnen zouden moeten komen, als dat nou eens toevallig nodig was. Iedere grotere mens dan Jentje zou er kolossaal zijn kop stoten. Zoals voor alle huizen in de buurt was er voor het huisje van Jentje een put. Ook die leek kleiner dan normaal. Voor de lage voordeur was een mooie boog van rode trosroosjes, die het wonderwel deed onder de hoge linden. Er lag een kleine houtmijt naast het huisje en een laag kippen- en varkensschuurtje aan de andere kant, waar zelfs Jentje niet rechtop naar binnen kon.

Jentje vertelde bij voorkeur over de dorpsfiguren die min of meer bij onze naaste omgeving hoorden, zonder schijnbaar te weten, dat hij zelf ook zo'n figuur was. Hij was vrijwel altijd in het zwart, op zijn vaalgrij-

ze pet na, die hij meestal droeg. Die pet zat op zijn naar verhouding rijkelijk grote hoofd geklemd. Als hij die al eens afzette, om op zijn kale hoofd te krabben, zagen we de band diep in zijn hoofd gegroefd. Dan merkten we ook hoe het onder die band een bruine sproetachtige verweering te zien gaf, terwijl het daarboven een akelig bleke kruin vertoonde. Zo kwam Jentje met zijn kleine gebogen postuurtje elke dag rond zessen binnenvallen. In de regel kondigde hij zijn eigen komst op de voorstal al aan met zijn bekende kreet: "*Vollek!*" Alles viel bij ons achterom op de klep. Meestal was Jentje te voet. Hij had zijn Pruisisch blauwe melkkannetje, waar precies twee liter in kon, in een slappe tas onder zijn arm. Soms had Jentje zijn oude fietsje bij zich. Een klein zwart herenfietsje zonder blink, lampen of kettingkast. Er zaten nog ouderwetse opstapertjes aan de achteras, die *pinnekes* heetten. Jentje had een touwtje om de rechterpijp van zijn zwarte streepjesbroek, die hij met galgen hooghield. Als hij op zijn fietsje moest zien te komen, zocht hij altijd een wat aflopend startpad. Dan kon hij al steppend op de uitstekende achteras van zijn rijwiel komen. Hij was toen al zeker in de tachtig en nog was zijn ouderdom geen belemmering voor het fietsen door ons rulle zand. Ik had niet zo graag, dat Jentje met de fiets kwam, want meestal betekende het, dat hij niet lang kon blijven en nog verder moest. Al zijn boodschappen moest hij voor den donkere afgewerkt hebben. Hij had geen licht op zijn fiets en ging met de hennen *nor z'ne schilft*. Haasten deed Jentje zich evenwel zelden of nooit.

Na zijn roep "*vollekk*" kwam hij kloppend binnen en zeeg op een stoel met: "*Ik zeg goeien dag!*" Meestal keek hij vriendelijk en het enige wat ons minder aantrekkelijk voorkwam aan hem, waren de bruine strepen, die van z'n mondhoeken omlaag liepen om in een plooi onder zijn stoppelige grijze kin te verdwijnen. Pruihend vertelde Jentje van Tóntje de Saar, zijn zwager, die 's middags uit het *Naolends* klooster naar *hullie* toe was komen gewandeld. "*Die waar toch nog zó hel en toch ok al wijd in de tachentig!*"

Drika den Eipelaar, die volgens hem zo zuinig was, dat ze maar ene keer in de week naar de *plee* ging, moest er ook weer aan geloven. Jentje wist niet, dat Drika min of meer in de familie zat. Ik kende haar goed. Een

oud wijffe, geheel in het zwart gekleed. Meestal vriendelijk. Ze was dienstmaagd bij Bert-oom. Ze kwam uit *de Kets*, wat aan haar taal te horen was.

Drika stapte altijd van haar fiets met eeuwig zwarte moffen en maakte steeds een kruiske voor ze haar rijwiel te voet de overweg over leidde. Als ze de gevaarlijke rails gepasseerd was, maakte ze weer een kruisteken, stak haar ene been uit haar lange zwarte rokken en zette dat op de omhoog staande trapper van haar damesfietsje. Zo stepte zij haar fiets in gang tot ze eindelijk de sprong erop durfde te wagen. Gelukkig liep de weg van de overweg af altijd wat omlaag, zodat ze vlot vaart kreeg.

Ik had Drika bij Bert-oom gezien, als ik er iets moest gaan zeggen, wat meestal ging over de wekelijkse kaartavond bij grootvader. Ze was inderdaad zuinig. Maar één enkele keer van al die tijden dat ik erheen geweest was, had ik een snoephartje van haar gekregen. Dat had Bert-oom, die rustig in zijn luie stoel bij de kachel een grote sigaar zat te roken, nog moeten zeggen ook. Op het roze hartje had 'liefde' gestaan en dat paste eigenlijk wel bij de vrome Drika. Liefde hoefde niet te betekenen, dat je alles weggaf.

Bert-oom was bij ons meer in tel. Hij maakte grapjes en stak ons soms een kwartje toe, als Drika even niet keek. Hij was een oudere broer van grootvader en al die oude broers van hem kregen voor ons 'oom' achter hun naam om aan te geven, dat zij een generatie verder waren dan onze andere ooms, die gewoon omen Bert en ome Gret heetten. Zo hadden wij toen nog een Dorus-oom, Hermus-oom, Tinus-oom en Jan-oom. Voor mijn achterneefjes was onze grootvader Klaas-oom. Al de oude tantes heetten gewoon tante Jans, tante Mina, tante Drika en tante Roos. Lang geleden was dat volgens moeder nog Jansmoet, Meijnmoet en Roosmoet geweest. Ik had twee oude Bert-ooms gehad, een was er van tante Roos geweest en was al dood.

"Ons Bet, " zei Jentje eens van zijn tien jaar oudere vrouw, "is ok kaol òn 't verslèijten, ze hurt niks mer en lest krieg ze 't wer zo benaauwd, da 'k docht, ze bleft 'r in. Nou is 't schón afgeloopen, zin ik bé m'n eigen. Mar toew trok 't toch wir bé. In inne keer zin ze toew da 'k ok al gin kachel kos stoken en da ding ston gerdomme roodgloeiend! Ja, dan zeg ik mar, da 'k

da ok nie kan, mar da 'k 't meschiens nog wel kan leeren... Tegesworreg gòn we um aacht uurren nor bed. Wurrum zó'n wellie nou nog langer opbléijven, wanne? As ons Bet mar slupt, dan is ze teminste nie maolende. Jentje is nie gek, die heeget liever rustig!"

Als Jentje zich zat te beklagen, zag hij eruit als een zuur gebakje, waar met de beste wil van de wereld geen lach op te toveren viel.

Meestal zat Jentje echter vrolijker op zijn praatstoel en als hij uit medelijden ook nog een borreltje klare of citroen of een *konjakske* ingeschonken kreeg, ging hij gestaag verder en vergat zijn Betje en de tijd. Dan vertelde hij van Bet en haar verkindste oude zuster, die wij Miekemoetje noemden. Miekemoet had de grote grijze kater, die haar vrijdagse *her-ring* weggehaald had, in een bui van razernij in de gloeiende kachel ge-gooïd. Wat was dat oude beest tekeer gegaan. Het was zo erg geweest, dat Jentje het op zijn land had kunnen horen. Toen hij thuiskwam, was hij godsgruwelijk *verschoten*, omdat Miekemoet helemaal had staan *skibbelen* van de nijd. Haar hele oude lijf had zo gebeefd en met haar woedende gezicht had ze er als een verweesd spook uitgezien. Jentje had meteen gezien dat ze niet in orde was. Volgens Bet, die altijd al erg bijgelovig was, had de kater zo lelijk gedaan en hij krijste nog lang na zijn dood door de schoorsteen. Dat voorspelde weinig goeds. Miekemoetje kenden wij als een merkwaardig, zwart schepseltje, dat stokoud was en nog krommer liep dan Jentje. Volgens de andere bewoners van ons naburige boerderijtje raakte Miekemoet er vaak vanaf. Dat zij half kinds was, stond vast. Dat Jentje met zijn vrouwelijke huisgenoten veel te stellen had, was ook een feit.

Als ze bij ons naast al een kleerkast hadden, dan moesten daarin wel alleen zwart en blauw de kleuren zijn geweest. Voor ons burenvrouwvolk was zwart de kleur van alle kleren, die ze droegen op de blauwe werkschort en de witte zondagse muts na. Voor Jentje was alles zwart, behalve zijn werkpjet en zijn blauwe kiel. Alleen 's zondags liep er bij Jentje een grijzig streepje door zijn beste pak.

Bij speciale gelegenheden, zoals moeders verjaardag, kreeg Jentje ook een borreltje. Dan nam hij het al gauw niet zo nauw meer met de tijd. *Zattigheid* en barmhartigheid hoorden bij elkaar, zei hij voordat hij zich-

zelf begon te beklagen. En ook al was Jentje van een paar borreltjes niet dronken, het deed hem wel vlugger praten. Hij had veel af moeten dokteren voor het *wijsvolk* bij hem in huis. Die poeiers en pillen kostten allemaal geld en hielpen zo weinig. Jentje maakte z'n borreltje met één grote slok leeg, spoelde bedachtzaam zijn mond met het kostelijke vocht en pakte een verse pruim uit z'n blikken doos, die hij in z'n borstzak droeg.

Jentje maakte aanstalten naar huis te scharrelen. We wisten dat zijn opstaan nog niet hoefde te betekenen, dat hij weldra weg was. Met de deurenklink in zijn hand en zijn volle melkkan in de andere kon hij nog een heel nieuw verhaal aansnijden in de trant van: *"'t Wijf van de Pruver gi de koei huijen. Ze mot wer breijen vur de volgende... Tijl Uilenspiegel wordt ok oud. Ze prót vort veul in d'r eigen en nog meer tegen d'r zwarte kat... De schooiers en de toddejoedjes zen wer in de buurt mi d'r bakfietsen, dus paast op oew greij, wanne..."*

Jentje stond vaak een heel tijdje in de deuropening met zijn kleine kromme gestalte. Telkens viel hem kennelijk nog iets belangrijks in. Dat hij de weg naar de geut voor iedereen versperde, viel hem niet meer op.

"Oo, ja, Han de Kas is ok dood, mi al d'r geld. Ze hi d're kaol nog gaauw dichtgenepen... De dood is krek zo rechveirdeg as 't weer. Ze ontzien bèij gin mins..."

Jentje stond nog altijd bij de deur. Moeder, die hem toch lichtelijk beu begon te worden, vroeg hem: *"Itte soms 'n bótteramke mee?"*

"Nee," zei Jentje daarop, *"ik smeer 'm! Ons Bet wit nie waor ik blijf, ... ik denk trous, da ze al wel op d're todhoop zal liggen, ik mot ok mar 's nor m'ne schilft, want merge is 't wir vruug dag..."*

Even aarzelde Jentje, wij wisten dat hij nog veel meer stof had, maar hij nam afscheid met zijn gebruikelijke: *"Kom, 'k doe 's op haus op òn."*

Dan volgde nog: *"houdoe wor, en da ge bedankt zet, da witte wanne!"*

Wij dachten *"haauw 't recht, Jentje..."* en hoorden hem wegsloffen over de donkere voorstal. Wij wisten weer van bescheid en waren volledig op de hoogte van het laatste nieuws rond Tenblakke. En dat alles voor één borreltje.

Door het raam zag ik 'ons' Jentje in het duister tussen de donkerbruine beuken en de blanke berken van onze heg verdwijnen. Het leek me dat hij in zichzelf verder vertelde. Wat onvast *schriekelde* hij de wal over en weg was hij.

DE NIEUWBOUW EN HET AFSCHEID VAN TENBLAKKE

Na veel geharrewar waren de grondtransacties ten langen leste tot stand gekomen. Vader had de hoek met Grutjes huis gekocht. Daar stond toen nog het ouwe grauwe huisje, waar Grutje met haar twee zoons, omen Dorus en omen Driek, haar laatste dagen gesleten had. De grote viesbruine gierkelder lag er weinig aantrekkelijk aan de voorkant langs de weg. Er stond een enorme schuur, waarvan het dak half open lag. Het was een uitgeleefd, spookachtig geheel. Het ritselende dakstro dat los in de wind bewoog en het blote dakgeraamte van Grutjes oude verlaten huisje deden onheilspellend aan en ook de half vervallen bakeest droeg daartoe bij. De grote rabarberplanten aan het schrobgat en de enorme witte *kruinagelbos* gaven daarentegen een gemoedelijk en vertrouwd gevoel van in bewoond gebied te zijn. Het *gedoentje* was voor mij verbonden met spinnenwebben, stoffig stro en ratten. Anderzijds herinnerde het mij aan oude familiefoto's en pepermuntjes.

Omdat vader bang was, dat de gemeente het leegstaand huis zou gaan bevolken met de daklozen van de laatste dorpsbrand, had hij het dak van het verlaten woonhuisje open gestoken. Hij had ook het oude *pleehuiske* al vast afgebroken.

Omen Dorus was ondanks zijn vijftig toch nog getrouwd met een weduwe uit Hintum, die daardoor ons tante Net geworden was. Omen Driek was ook mee daarheen verhuisd en zodoende was het oude boerderijtje aan zijn lot overgelaten. De bakeest stond op een hoge bult en was een oud bouwseltje, waarin nog een verroeste oven zat. Vroeger hadden een paar grapjassen van losvaste werkers er met rode pannen een schuttingwoord in het blauwe dak gelegd. Later waren die rode pannen zo door elkaar gehusseld, dat er van het storende woord niets meer te zien viel.

In het vervallen gebouwtje stonk het muf naar schimmel, molm en *meutel*, er lagen oude vergane heiningpalen en *musterds* kort hout in. Tussen de bakeest en de grote schuur stonden twee grote grijze pilasters te getuigen van betere tijden. Vader wist nog, dat hier de Huisbergse Hoef, de grootste boerderij van de omgeving, gestaan had en toen had er tussen die statige palen een smeedijzeren poort gehangen. In die tijd had er een van de rijkste boeren gewoond, Willem van Lokven genaamd.

Hier zou onze nieuwe woonstee komen. De wichelroedeloper was er al geweest met zijn kronkeldraad om de wateraders te bepalen. Daar, waar de draad het drukst tekeer ging, moesten we zeker niet bouwen.

Met de Osse aannemer was overeengekomen dat vader het grondwerk 'aan zijn eigen hield'. Vader *spaaide* wat af! Natuurlijk hielpen we allemaal wat, maar we kregen al gauw het gevoel, dat we meer in de weg liepen dan nuttig waren.

Tegen vader viel niet te werken; die kon er met die schop zoveel uitgooien, dat we er moedeloos van werden. En alles in dat rustig uitzien-de, standvastige tempo. Het werd een enorme kuil, meters diep!

Aanvankelijk begreep ik niet, waarom het graafwerk bij ons toekomstige huis zoveel dieper moest zijn, dan wat ik wel bij andere nieuwbouw gezien had. Tot hij op een diepte van zo'n dikke drie meter een hele vette zwarte laag aangroef. Vader had in deze omgeving voor zijn trouwen ettelijke jaren doorgebracht en hij wist, dat het in het ouderlijk huisje van *Grutje* destijds altijd ontaard vochtig was geweest, ondanks de voor die tijden normale fundering. Hij wist ook hoe er na de oorlog maar een hoop bergzand op de ruïne gereden was. Daarom had hij naar de oorzaak van het vocht en de bron van Grutjes reumatiek gegraven. Hij was pas tevreden toen hij de vieze olieachtige laag aangeboord had. Zijn conclusie was simpel: de Maas moest hier heel, heel vroeger 's winters ook gekomen zijn. De Vlietjes, het grondgebied dat achter ons bouwterrein te zien was, leek niet voor niets zo zeer op de Maaspolder.

Het graafwerk viel gedeeltelijk samen met de afbraak van de resten van Grutjes huisje, omdat de oude gewelfde kelder precies op de plaats lag waar in onze nieuwe woning de keuken en de berging komen moesten.

De oude gierkelder werd dichtgereden. Daar moest straks moeders voortuin verrijzen.

De eerste planten voor de nieuwe tuin waren al verplaatst. De struiken en planten uit de oude heigrond deden het hier heel goed. Geen wonder, die grond was veel beter. Vooral de *kroeselbos* en kleine kriekenboompjes leverden daarvan het overduidelijke bewijs. Voor mij was het allemaal wat onwonderlijk. Ik zag ons nieuwe huis nog niet zo zitten. Ik kon me moeilijk indenken, dat we weggingen uit onze vertrouwde buurt. Maar met vaders gestaag gegrave na zijn normale werk elke avond en niet te vergeten zijn gezwoeg op zaterdagmiddagen, waarbij men soms het paard van omen Bert mee inspande, veranderde alles toch zienderogen en de tijd was al gauw daar, dat de aannemer beginnen kon. Er moest stevig ingewaterd.

Ettelijke maanden verliepen en alles kwam onder de pannen. Het was niet zo'n prettig idee, dat onze naaste burennuonwagennbewoners waren, maar vader geloofde wel in ons nieuwe verblijf. Omen Dorus en omen Driek hadden immers voorheen weinig problemen met de bewoners van het kamp gehad.

Ondanks onze slechte voorgevoelens werd er gedurende de hele bouw nooit iets vermist. Zo slecht waren die *schooiers* dus toch niet.

Wel sloeg pap op een keer een van die kleine zigeuners ons nieuwe huis uit, toen gebleken was, dat het snotjong boven in een van de nieuwe muurkasten zijn behoefte had zitten doen. Vader was totaal niet bang geweest voor bedreigingen die de snotaap in zijn nood uitkraamde. Hij was zelfs brutaalweg naar de zigeuners gestapt en had daar duidelijk gesteld, dat het geen pas gaf zo maar een grote drol te draaien in de kast van een nieuw huis van een ander, ook al woonde er nog niemand. Hij had meteen maar iedereen de wacht aangezegd. Ik was als getuige van deze onderneming minder zeker van onze zaak geweest. Er waren er zoveel van dat donkere volk en over hen vertelde men zulke slechte dingen.

Vader trok zich daar echter niets van aan en zei duidelijk waarvoor hij kwam. De zigeuners rond het kampvuur lachten minzaam en knikten. Een oude vrouw met een viool zei zelfs vriendelijk dat vader groot gelijk had. Vader liet weten dat hij daar allang van overtuigd was, maar dat

hij daar weinig aan had, zolang men niet op de zigeunerjeugd lette. Hij vroeg of men erop wilde toezien dat zoiets smerigs niet meer gebeurde. Kordaat maakte hij daarna rechtsomkeert en liet de woonwagens en de bewoners voor wat ze waren.

Even later hoorden wij fraaie, meeslepende muziek opklinken. Tegen de vlammen van het kampvuur zagen wij gracieuze zigeunergrietjes dansen. Sindsdien waren er nog maar zelden moeilijkheden geweest. Eens, toen de kleine kinderen in onze rog gespeeld hadden, stapte vader er weer verbolgen heen en zei wat hij op zijn hart had. Zijn gang naar de woonwagens hielp telkens wonderwel.

In de eikenwallen achter onze bakeest hadden de schooiers, zoals wij ze meestal oneerbiedig bleven noemen, paardenstallen en zelfs bedden gemaakt, maar vader vond, dat daar nog al niemand iets mee leed. Het was onvoorstelbaar, hoe de grote gezinnen van tien of meer man in zo'n bekrompen wagen konden huizen, ook al sliepen ze in stapelbedden en in de bakken onder de wagens. Het enige wat vader er tegen kon hebben, was, dat die gravers in de wallen voorlopig meestal niet de bedoeling hadden weer op te hoepelen en stiekem hoopten we daar allemaal op. Ze konden dan goede mensen zijn, we waren ze liever kwijt dan rijk.

De wagens zagen er van binnen heel luxueus uit. Als we richting Sprokkelbos langs het kamp reden, gluurden we altijd vluchtig binnen, als we konden. Er waren ontzettend veel kleurige tierelantijntjes te zien, zoals de protserige, goudkleurige hanglampen. Al het schreeuwerig gekleurde porselein leek me ideaal om in zo'n kleine *kremelige* ruimte elke dag scherven te hebben.

De pastoor, die waarschijnlijk ook al vanwege de afstand, vrij zelden bij ons op bezoek kwam, zei eens over woonwagenbewoners, dat Onze Lieve Heer rare kostgangers had. Daarmee waren wij het niet helemaal eens. We vonden het hele gewone mensen. Het verschil met ons was, dat zij zich minder zorgen maakten voor de dag van morgen en dat was soms benijdenswaardig.

Eindelijk waren ook de schilders het huis uit en het schaftkeetje waar *Vos out Oss* opstond, werd afgebroken en op een vrachtwagen geladen.

Moeder verplaatste alsnog de planten uit de heihof, die nog geen voorlopige standplaats bij het nieuwe huis hadden gekregen, ook al was er niet zoveel kans op, dat ze zouden aanslaan.

Wat was het jammer, dat de drie oude krieckenbomen achter moesten blijven. De wit bloesemende bomen stonden er zo eenzaam voor ons oude huis, dat ze me wat weemoedig maakten. Ons oude vertrouwde huis stond er toch mistroostig bij, zo alleen tussen de bossen. Zijn gammele enkelsteense muren en zijn kale, donkere ramen zonder witte gordijntjes lieten het plotseling kil en onvriendelijk lijken. Door die raampjes had ik duizenden malen naar buiten getuurd. In de tijd van mijn prilste jeugd waren zij eigenlijk mijn ogen geweest.

Het afscheid van ons oude huis en zijn omgeving deed mij hevig pijn. Ik merkte nu pas goed, hoe veel ik hield van de uithoek met al zijn kleine onopvallende en onbetekenende paadjes, waarvan wij er zelf zoveel gemaakt hadden!

Het oude strooien dak had veel weg van een vreemde versleten deukhoed, die wat ver over de holle ogen van de lege raampjes viel. Je zou nooit gedacht hebben dat wij zoveel tevreden, warme jaren van gezelligheid beleefd hadden in dat huis. De gedachte aan de vroegere trouwdheid deed me huiveren voor al het nieuwe dat onherroepelijk op komst was.

Een late leeuwerik boven ons hoge korenveld en een verre koekoek die uit het mastenbos zijn naam even bleef herhalen, versterkten mijn gevoel van heimwee. Alles om me heen maakte mij droevig.

Bij het afscheid hadden buurman Jentje, Gret Hoed en Mrienuske allemaal gezellig buiten gezeten onder de oude linden voor het huis. Ik kreeg het gevoel, dat ik die mensen allemaal erg zou gaan missen.

Bij al het vertrouwde van de gewezen buurt vergeleken, kwam het nieuwe in mijn voorstelling ineens zo kaal over. Bij ons nieuwe huis stonden geen linden of beuken, er was ook geen bos achter of in de buurt. Daar waren alleen wat kanadassen, maar dat waren niet eens echte geplante bomen, maar opschot of *uitsleegers* zoals vader zei. Hij kon het weten, immers hij had ze zelf nog als jongen af zien zagen. Het nieuwe schot had hij zelf met de heep wat bijgesnoeid en al had hij dat netjes gedaan,

het bleven toch maar krom gewaaide scheefgegroeide uitschietsels van wat ooit kaarsrechte bomen geweest waren. Bovendien stonden die kanadassen ver van ons nieuwe huis.

Nee, dan was de oude toestand toch heel anders, veel meer besloten geweest. In ons oude huis keek je vanuit elk raampje altijd ergens op groen, meestal het hout van hoge vlierbossen of beuken rond de warme voortuin; vanuit de ramen van de woonkeuken en berging van ons nieuwe huis zag je slechts de lege kale vlakke van de Vlietjes en de Heikamp. De nieuw geplante ijle populiertjes wilden nog niet groeien ook. Dan stond onze nieuwbouw bovendien aan de andere 'verkeerde' kant van de spoorlijn. Als de Maas nog eens door zijn dijken zou breken, zouden wij het slachtoffer worden en dat was op onze oude hooggelegen thuisplaats uitgesloten geweest.

Wat zouden we moeten wennen aan de weelde van al het nieuwe! Geen water meer putten, geen *bromolie* voor de lampen en niet meer met angst en hoge nood naar een scheefgezakt *pleehuiske* aan het andere eind van de verre *misse*.

Met het geleende paard en de platte wagen versjouwde vader van alles. Het huisraad op de volgestapelde wagen leverde nog het gekste gezicht op. Zo'n voertuig vol kasten, stoelen, potten en pannen door de rogvel-den te zien, was zeker geen alledaagse aanblik. De bonte kraaien vlogen krijsend op van Tontjes aardappelveld langs de spoordijk bij het zien van die merkwaardige 'vlucht van Egypte'. De machinist van de stoom-trein moest het opgevalen zijn, hij liet zijn locomotief een droeve gil slaken.

Onderweg rook het lekker. De lente hing in de lucht; de katjes in de spoor-sloot waren uitgebloeid en de vroegste kamperfoelie stond al in de bloei. Weldra zouden daaromheen weer volop nachtvinders wervelen. Ik reed mee, om het een en ander vast te houden.

Ik was bij de treurige laatste lading geplaatst om op te passen, maar eigenlijk was er nauwelijks iets bij dat mijn aandacht waard was. Ik was van de wagen gesprongen, omdat het met de laatste rommel niet zo nauw meer kwam. De wagen was niet vol en er bestond nauwelijks ge-vaar voor grotere beschadigingen dan er al waren.

Misschien was er toch een andere reden voor me geweest om vader pruimend alleen verder te laten gaan. Ik voelde me allerminst gelukkig en kon zo het afscheid nog wat rekken. In de verte zag ik de zware rook van locomotieven. Waarschijnlijk loste men kolen op het stationnetje van Rosmalen. De wagen huisraad met vader voorop werd al kleiner.

Vader reed naar de rook. In de verte ging de zon voor hem onder en het was alsof de wolken vlam gevat hadden en met brandende randen in de lucht hingen. Alles zou nu snel verloren gaan in de donkere rook van het smeulende zonnevuur. Of was het toch de rook van de treinen?

Ik voelde me ellendig verdrietig, omdat ik wist dat 'ons ouwe buurtje', dat sinds kort weinig toepasselijk '*Nieuwe Erven*' heette, voor ons verleden tijd was.

Ik stond eenzaam te peinzen aan de lijn en kon niet voorkomen, dat er tranen in mijn ogen sprongen toen ik ons Tenblakke mijn rug toekeerde. Ergens boven de hei zong weer een leeuwerik zijn vertrouwde tierelier. De roggevelden begonnen al lichtelijk goudgeel te kleuren. De klaprozen en korenbloemen bloeiden. Ik ging met pijn in het hart weg van ons hoge akkerland, de bomen, de hei, de slingerende landweggetjes en huisjes van onze oude hoek... Rondom ons oude huis hoorde je altijd geluiden. Je hoorde balken kreunen in de herfststormen en de vogels zingen in de lente. In pikdonkere nachten konden de roepen van uilen verrassen, maar al die geluiden van Tenblakke waren zo heerlijk vertrouwd geworden... Wat zou dat anders worden.

Even stond ik stil en luisterde. Ik hoorde Anna van het Stikske tegen haar oude koe praten. Ik hield me stil; Anna niet en niemand mocht zien hoe moeilijk ik het had. Lopend langs de lijnsloot hoorde ik de geluiden van Tenblakke wegsterven en het klonk zo treurig, dat de waterlanders kwamen. De striemstralen in Anna's emmer verstilden. Ik liep langzaam verder en moest alle veranderingen overdenken.

De obsessie van de harde weg, het elektrisch licht en stromend water had gezegevierd. Al die nieuwigheden moesten het leven toch veel gemakkelijker maken dan het in de vertrouwde heibuurt geweest was.

Het heerlijke oude gedoetje was overgedaan aan een vreemde kippenboer, die alleen geloofde dat vlees beter was dan beentjes en die vond,

dat alle mensen maar twee benen hadden en dat daarom de een nooit meer dan de ander kon zijn. Hij was heiden en stak zijn ongelooft in God niet onder stoelen of banken. Hij had sterke Duitse sympathieën. Zijn bewondering voor de edele Duitse techniek kon hij soms met bravoure illustreren. Hij had hier een huis gezocht, omdat al zijn kinderen, op twee na met zijn zieke vrouw in het naburige sanatorium waren komen te liggen. TBC was toch een verschrikkelijke ziekte. Het laatste was zo meelijwekkend aangekomen, dat men het eerste de wilskrachtige nieuweling meteen vergaf. Natuurlijk was het oude erf volgens moeder veel te goedkoop van de hand gegaan en hoewel ik dat met haar vond, had vader gelijk; dat was maar gepraat achteraf en daar had je niks aan.

De nieuwkomer liep niet over van bescheidenheid en hoorde niet thuis op Tenblakke. Zijn vastberadenheid in al zijn ellende was eigenlijk het enige sympathieke aan de man.

Ondertussen had ik redenen me ontzettend onzeker te voelen. Ik had toelatingsexamen in Den Bosch gedaan. Ik zou naar de kweek gaan, als ze me daar tenminste wilden hebben. De uitslag liet lang op zich wachten. Bij vlagen maakte mij dat onverschillig. Maar meestal hoopte en rekende ik wel op de Bossche kweekschool. Ik zou intern moeten. Hoewel dat een weinig aantrekkelijk idee was, zou ik dat toch wel op moeten kunnen brengen. Zo'n hele tijd van huis zou minder moeilijk zijn, als ik bekenden ontmoette die hetzelfde lot beschoren waren. En dat zou waarschijnlijk zo zijn. Rosmalen was immers op Den Bosch gericht.

Ik zag mezelf al onwennig op een gloednieuw kamertje zitten, waar alles naar nieuwigheid rook. Plotseling maakte die kamer in gedachte plaats voor een oude uitgeleefde cel op de kloosterschool van de Fraters. Daar moesten we veel bidden en leren en stil zijn. Ik voelde me er alleen, vooral in de nachten... Alleen op zaterdagen voor de vakanties zou ik voortaan naar huis mogen. 's Maandags na mijn vakantie nam ik met tranen afscheid en fietste met lood in mijn schoenen naar school. De fietsweg zou nu heel anders worden. Eerst langs Mina Vlee, dan over haar misse langs de karrensporen naar Gret van Kobusse. Rechts D'Aauwbaan op en daarover naar de 'grote weg', die ik volgde tot voorbij Hintum. Bij De Vliert links en via de Graafsebaan en de Westenburgerweg

reed ik vervolgens langs de IJzeren Vrouw naar de twee bruggen die richting Oude Veemarkt voerden. Daar vlakbij was de kweekschool, de bisschoppelijke die wel honderd jaar oud leek.

Het werd er met al die veranderingen en onzekerheden voor mij niet beter op. Ik jankte onopvallend naar ons nieuwe huis met zijn leidingwater en elektriciteit en zijn kille kamers. Ik zag de kale vlakten eromheen en wist niet meer wat ik nog wilde en of ik eigenlijk nog wel iets wou. Ik had over die laatste tocht lang gedaan, want de wagen was al lang leeg toen ik eindelijk opdook. Ik hoopte dat mijn traansporen goed opgedroogd waren en ik was blij, dat iedereen zo druk doende was, dat er niemand aandacht voor mij had; immers ik hoorde niet te janken; alles werd veel beter!

In ons nieuwe huis had ik voortaan een eigen kamer, omdat mijn zusters ook een kamer voor zichzelf hadden, maar vooral omdat mijn beide broers in militaire dienst moesten. Ik had de kamer met de kast, waarin indertijd de woonwagenjongen had zitten poepen.

Ik hoefde niet meer naast mijn oudste zus te slapen.

En toch bleef mij een gevoel bij dat meer bij ontredde dan bij verbetering paste.

Zo begon de onzekere wereld van ons nieuw verblijf aan de Grind, die ondertussen geasfalteerd en wel omgedoopt was in Vliertwijksestraat. Ik woonde niet meer in Tenblakke, maar Tenblakke bleef wel in mij wonen.

Cheer up, the worst is yet to come!

Verklarende woordenlijst bij Van Oorlog, overvloed en onvrede, deel 2 van de Ten- blakke trilogie.

aachter de buukeheg, achter de beukenhaag = op het kerkhof.

aard; (*d'n aard hebben*) zich ergens thuisvoelen.

aauw hennen, oude kippen.

Aauw Kooi, Oude Kooi, toponiem onder Vinkeloord.

aauwen tèje, ouwe taaie.

aauw veemèrt, oude veemarkt; het latere Kardinaal van Rossumplein.

aauwer, leeftijd.

afgebuunderd, afgeschrobd.

akkrementies, versterkend woord (heel koud).

apartighèd, apartheid, bijzonderheid.

appelsiene, sinaasappels.

balken, de hooizolder.

balkenbrij, wintergerecht van varkenskop en vleesafval, gekookt met meel en kruiden.

Ballekum, Berlicum, 10 km. ten zuiden van Den Bosch.

Ballekumse boogerds, Berlicumse boomgaarden.

beestjes, het jonge rundvee, de koebeestjes.

beevert, bedevaart.

bèkske, bakje, kopje koffie. 'n *Bèkske vatten* = een bakje drinken.

Bèlze sjek, Belgische tabak (shag).

bezwaai, gedoe, drukte, moeite met een groot voorwerp.

bizzummen, (aal-)bessen

blauwlegger, heggemus.

blommen, bloemen.

boerke, boertje.

boks, broek.
boogerd, boomgaard.
bootjes, soort holgeslepen schaats.
Bossche beevert, Bossche Mariabedevaart op zondagen in mei.
bovemister, 'bovenmeester', hoofd der school.
bromolie, petroleum, verbastering van 'bronolie'.
butjes èn ribkes, kluiven en ribben.
butjesmenneke, kluivenventer.
da zijk ik nie, dat zeg ik niet. (In Nuland zegt men *zijge* voor zeggen)
d'n blomhof, de bloementuin.
d'n harde, de harde weg.
d'n herd, de huiskamer.
d'n hof, de tuin.
d're kóbbes, haar hoofd
dan hisset, dan heeft ze het.
de aauw veemèrt, de oude veemarkt, Kardinaal van Rossumplein in Den Bosch.
de baand waren al geknikt, er is al ontsluiting; de koe zal gaan kalven.
de Kawe, café Couwenberg op de Kruisstraat.
de Kets, Kaatsheuvel.
de klein Communie, de eerste Heilige Communie.
de klemkes, hechtingen, krammen.
de Mòskantsen, de bewoners van de Maaskant (Empel, Gewande, Marren-Kessel, Lith)
de Pruver, de dronkaard (als bijnaam)
De Rumpert, de Rompert, toponiem in de Rosmalense polder.
de Zeikfabriek, Organon.
de zwarte Mieij, schoppen vrouw (in het kaartspel).
dedder, smurrie, viezigheid.
dempig, kortademig.
dempigheid, amechtigheid.
den donkere, het donker (personificatie van de duisternis).
der dan! Daar dan; gezegd wanneer iets onvriendelijk wordt toegestaan.
die van tante Sien, de kinderen van tante Sien.

dienen op den boer, verhuurd worden aan een boer als werkkraft voor een jaar.

dikoor, de bof (ziekte)

doede, doe je.

doetele, met de rommelpot langs de deur gaan en zingen.

doetelpot, rommelpot (gemaakt van een blik of glas met varkensblaas.)

dorzeere, dorsvloer, deel.

dreug, droog.

drieske, huisweide.

droomerd, dromer.

durleeren, doorleren; deelnemen aan vervolgonderwijs na de lagere school.

durske, meisje (< deerne).

eierjoodje, eierhandelaar.

erres, ergens.

eeten as 'ne spajer, met veel eetlust schranzen.

filippinen, lupinen.

flodderbonen, tuinbonen.

gaan liggen kloten, blijven klungelen.

gaast, verzameling opgezette korenschoven in het veld.

galgen, bretels.

gebakke juin in mülkesaus, gebakken ui met karnemelkse saus.

gebid (lijkbidde), de familie en buurt uitnodigen voor gebed en begrafenis.

gedoentje, boerderijtje; (boeren-)bedrijfje.

gèire, graag.

geleuven, geloven.

gellie, jullie (<gij-lieden) Ook *gullie*.

gematst, bevoordeeld.

geut, spoelkeuken.

gevoeierd èn gewitterd, gevoederd en van drinken voorzien.

Gijp, verkorte vorm van de eigennaam Gijsbertus.

gloeiege, kinderschrik, spookbeeld van een reuzenhond met vurige ogen.

goei kamer, deftige (ontvangst-) kamer.
goesting, zin, smaak.
goffergimmese gaperd, vervloekte sufferd.
grèij, gerei, spullen.
greijnzen, *gegreenzen*, mopperen.
griebelgrauw, schemering.
grutje, grootje, grootmoeder, opoe.
gruts, groots, trots, deftig; *gruts praote* is ‘Nederlands spreken’.
grutvòdder, grootvader.
gutgat, afvoer; een gat in de muur dat vanuit de keuken naar buiten liep.
haargetuig, gereedschap om de zeis te scherpen.
haustoe, huistoe. (De oude dialectvorm voor huis is *haus*.)
hedde, heb je.
heeget, heeft het.
heechten, hagedissen.
Heintje-Toonen-berg, de naam van de zandduinen bij Duinendael in Nuland.
helder as ’n bel, kraakhelder.
helsters, halsters.
hendig zat, gemakkelijk genoeg.
hennenpriester; kippenkoopman.
herre oew bokspeijpe wèl goewd toewgebonde! Heb je je broekspijpen wel goed dichtgebonden (want je zult in je broek doen). Gezegd tegen kinderen die roken.
herring, haring.
heurzen, hoornaars; grote soort wesp.
hiep, heep, slagmes.
hofke, tuintje. (ook *hùfke*)
hog laand, hoog land, hier: braakliggende akker.
hommelhei, erica.
houdoe, vaarwel.
huiske, buiten wc, letterlijk ‘huisje’ (ook *pleehuiske*)
hullie, hen, hun.
huuje, hoeden; met vee langs de kant van de weg gaan.

ijsdoornblaajkes, acaciablaadjes.
in de kraom schijten, zeer ongelegen komen.
inkhorres, eekhoorns.
inne op vatte, er een op drinken. ((*d'r inne op vatte*)
inne van Piet Gurtjes, een zoon van Piet Swanenberg.
jong: *de jong*, (de) kinderen.
juin in mûlkesaus, (gebakken) uien in karnemelkse saus.
jungske, jongetje.
kaar vol tietten, kar vol kippen.
kattechiesmus, catechismus.
kempkes, 'kampjes'; weilandjes.
kerkkaauwe, kautjes.
kiepe, kippen.
kierieje, kinderspel; tikkertje waarbij elke gevangene achteraan de sliert moet aansluiten.
kiet, een slecht onderhouden huis.
kiet, quitte, gelijk, uitkomend op hetzelfde bedrag.
klootjong, ondeugende kinderen.
klootknenjtje, klein konijntje.
knenjtjes, konijntjes.
knillesrozen, Cornelisrozen, pioenrozen.
koew, koe.
koffiedrinken, de broodmaaltijd rond vier uur (met koffie).
koikes, kaantjes.
konjakske, cognacje.
kreemerig, klein, krap, benauwd (van ruimte).
kreiten, plagen, pesten.
kek, precies; net, juist nog.
kremmigheid, stijfheid.
kreuge, kruiwagen.
krieleipelkes, kleine aardappeltjes.
kriekriekskes, kleine pruimpjes.
krintemikke-joekels, Dalmatiërs.
kroegske, kroegje.

kroesel, kruisbes.
Kruinagel(-boom), sering.
kuikenschilfje, slaappleats voor kuikentjes.
kunde, kun je.
kunnegin, koningin.
kuuske, kalfje.
kwatta 's, repen chocola van het merk Kwatta.
kweps, flauw, onwel.
kwikstèrt, kwikstaart.
laand van de kóllen, land van de koolsoorten (Berlicum)
lampenpoetser, lisdodde.
lektries, elektriciteit.
leste, (*tikkie*, *gé de leste*), tikkertje.
lievermannekes, duizendschoon (*dianthus barbatus*)
lilleke mennekes, lelijke mannetjes, waterspoken, (kinderschrik).
loewpe of ik skup oew onder oew kloewte..! Spotzin op het Osse dialect.
lof mi lul, Lof met preek.
loteren, (deelnemen aan het) loten.
luchtbaand, luchtbanden.
lutske, beetje, tijdje, poosje.
luukse, lichte (paarden)
maolende, malende (niet goed bij het hoofd).
mastenproppen, dennenappels.
mastenspèlle, dennennaalden.
meidenfisje, feestje voor het jonge volk.
mèijbluumkes, madeliefjes.
merketon, rode perzik (<Spaans el melocotón)
Mi Sunte Methijs nog gin ijs, mar half mèrt mi kaar èn pèrd over Maos, Waol èn wèrd. Met Sint Mathijs (24 febr.) nog geen ijs, maar half maart met kar en paard over Maas, Waal en waard. (Het kan in maart nog hard winteren.)
mi verstukte boks èn bazzeloen, met opgelapte broek en overhemd.
miejen, kaartspel waarbij schoppen vrouw de belangrijkste kaart is.
mik, plaats waar twee takken bijeen komen,

Milrooi, Middelrode.
mirakels mooi, heel mooi.
misse, erf.
mister, schoolmeester.
moel, grof woord voor mond (muil).
monikaspeuler, harmonicaspeler, accordeonist.
morkolven, Vlaamse gaaien.
Mòskant, Maaskant.
mùlders, 1. molenaars. 2. meikevers.
mùlkesaus, saus van karnemelk.
musterd, takkenbos (om de oven te stoken)
muurloperkes, Oost-Indische kers.
nachtraver, iemand die in de nacht veel werkt of studeert.
Naolen(d)s, Nulands.
néj kùkskes, nieuwe kuikentjes.
nerken, herkauwen.
neutelijk, humeurig, sikkeneurig.
nie zo hèndig kaod, niet zo gauw kwaad.
Niemeskant, Niemandsland.
nondekeij, basterdvloek.
oew haand, je handen.
òn d'n hond z'n kont!, Dat zou je wel willen.
onderboks, onderbroek.
ongedutst, zonder kneuzing.
ongepermitteerd, ongeoorloofd, ongepast.
onjeklonje, eau de cologne.
ons frommes, mijn vrouw.
op de schap lopen, klaplopen, profiteren.
op 't kùpke, op het kopje (hoofdje).
opgedoft, erop geslagen. (Denk aan opdoffer).
op 'n aander, bij iemand op bezoek.
os; as 'nen os die over 't laand gezèkt ha, als een os die over het land gezeikt had. Gezegd wanneer er zigzag voren geploegd zijn.
ouws, onhandig, links.

overzij gaon, opzij gaan.
paddekaol, kikkervisje.
paternoster, Onze Vader; bij uitbreiding rozenkrans.
peejen, bieten.
peekuil, bietenkuil.
peijne, kweekgras, hardnekkig onkruid.
pen; *een pen is gegooïd*, een slagpen uit de vleugel van een postduif die ontbreekt.
petozzie, stampot van boerenkool; (<Frans potage)
pitser, kieskeurige eter.
plisie, politie.
plee, wc. (ook *pleehuiske*)
plekker, iemand die geen afscheid kan nemen.
plonspleeke, buiten wc.
Poeling, Poeldonk, toponiem aan de noordkant van Den Dungen.
potternosterke, paternostertje, rozenkrans.
potverdikke, basterdvloek.
Prelweg, Parallelweg.
rechveirdeg, rechtvaardig.
reepen, met de hoepel lopen.
Riepserand, Rupsenrand.
roepte, roep je.
romréijer, melkrijder (naar de zuivelfabriek)
romtuiten, melkkannen; melkbussen.
romtuitje, melkkannetje.
rondreijers, holgeslepen schaatsen.
rooien hond, rode hond; huidziekte.
rotjong, vervelende kinderen; kwajongens.
schaatsenrijderkes, roofwantsen op het water.
schaf, eetpauze.
schijthuis, wc., bangerik.
schitvrij, strontvrij.
scholk, werkschort, jasschort.
schom, windhalm (soort gras)

schriekelen, zich onvast voortbewegen.
schrijverkes, watertorretjes; draaikevers (*gyrinus natator*)
sepdrank, dropnat.
sepkatjes, katjesdrop.
sepstelen, stelen laurierdrop.
Sint Knilles, Sint Corneli(u)s.
Sint Tunnes, Sint Anthonis.
sjizzus merante, krachtterm, basterdvloek, waarschijnlijk van Jesu de Miranda.
skaow, schuw, ook schuin.
skavieregheid, ondeugendheid, schavuitenstreken.
skrèijver, schrijver; hier Carel Swinkels.
slibberen, (baantje) glijden.
snevel, jenever.
snuffelkes, grasanjers.
snuupke, snoepje.
soepjan, slecht vliegende postduif.
spaaide, spitte.
sparren geblekt, sparren geschild.
spirskes, perziken (ook *spiskes*)
stelkaars, dwaallicht, spookverschijnsel op de hei.
strant, brutaal; (<Frans *assurant*)
strauwsel, strooisel
streijen, *gestrejen*, redetwisten.
striemelke, klein randje, pietsje.
suupke, een klein deel van het nieuw geslachte varken.
taars, teer.
Tenblakke, fictieve benaming van het gebied tussen de Pekheide, Zomerlust, de spoorlijn en de Oude Baan. *Ten blakke kommen* betekent ‘aan het daglicht komen’; *ten blakke gaon* = te veld gaan; erop uit trekken.
te vol bediend, voorzien van het laatste sacrament; stervende.
theebloemen, muurbloemen (*cheirantus*)
tienurese, de hoogmis van tien uur.

tieten, kippen
tjan, tamme (afgerichte) vogel; kauw of gaai.
toddenjood, voddenkoopman.
tuit, melkkan, melkbus.
tuk, afkomst (*van katholieken tuk*).
tusse twee stuul in de aasse vallen, bij de keus tussen twee alternatieven met niets uit de strijd komen.
uitdoen, rooien.
uitsleeger, uitloper.
van 't aauw in 't néij, van het oude in het nieuwe (kaarten)
van d'r eigen, (ook *van d'r stokske*), bewusteloos.
van katholieke tuk, van Rooms-katholieke afkomst.
vaorweg, landweg, karrenpsoor.
vastelaovend, vastenavond.
vee verschoren, vee verweiden.
verbellemonden, verpesten, verprutsen, verwaarlozen.
verschoten, geschrokken.
vors, vers.
vreejen, afrasteren.
vuurke stoken, brand stichten.
waterhenneke, waterhoentje.
wegkruiperke speulen, verstoppertje spelen.
welleke, wijltje, poosje.
wijd weg, ver weg.
wijsvolk, vrouwvolk.
witteren, drenken; te drinken geven.
zand haole, zand halen.
zat van 't vèrke, genoeg van het varken.
zattigheid, dronkenschap.
zaudoek, zakdoek.
ze hen 'm, ze hebben hem.
zeikfabriek, spotnaam voor Organon.
zédde gellie da? Zijn jullie dat? (gellie < gij-lieden)
zèssies haren, zeisen scherpen.

zichten, sikkels, korte zeisen.

ziemezètje, boerenfrontje. (<Frans chemisette)

zoedelen, slenteren, zich aarzelend voortbewegen.

zoft, zacht.

Boeken van Cor Swanenberg:

- 1977 Vrind.
1978 Van hemels licht en hellevuur.
1979 Krèk wè'k wó.
1981 Van oorlog, overvloed en onvrede.
1982 Boerrejonges krintemik.
1982 Dur de bank hene.
1982 Laacht 's lekker.
1983 Het land van de leeuwerik.
1984 Het teken van de grutto.
1984 En we laache vort...
1986 Wiej wè bewaort...
1987 De Brabantse koffietafel. (Met Nelleke de Laat)
1987 Diej he' wè...
1988 Zin 't wefke...
1988 Van hemels licht herzien.
1989 Beroepen op z'n Brabants.*
1990 Een boeketje Shakespeare. (Met Nelleke de Laat)
1990 De spiegel van Dree de Kapper.
1990 Jikkés merante!
1991 En ze waar al 80 jaor maagd...
1991 Goeien aard.
1991 Wèsse dinne, wèsse doen.
1991 Heddet al geheurd?
1991 De blankboom.
1992 Brabant is another cup of coffee. (Met André Riether)*
1992 Dree Drie.
1992 Daor stòdde dan me' oew zweetvoewte.
1993 Brabo de Lampesnuter.*
1993 Z'is wèl 'n zonde wèrd...

- 1993 We blijven lachen.
- 1994 Vlinders bij de vlam.*
- 1994 Zin 't wefke en ze waar al 80 jaor maagd. (Samengevoegde heruitgave)*
- 1995 't Brabants ketierke.*
- 1996 Brabantse Blomme.
- 1996 Eige grèij. (Met Jos Swanenberg)*
- 1997 Zo de dingen gingen.*
- 1997 Brabantse Kèrst.*
- 1998 Brabantse Beestjes (Met Jos Swanenberg)*
- 1998 Oei oei. Brabantse humor.*
- 1999 Vlinders bij de Vlam (herziene heruitgave)*
- 1998 Shakespeare in vier. (Met Nelleke de Laat)*
- 2000 Vergee:te grèij. (Met Jos Swanenberg)*
- 2000 De Brabantse Koffietafel (Met Nelleke de Laat. Uitgebreide, herziene uitgave.)*
- 2001 Lachen over de dood.*
- 2002 Het beste van Klaas van Bètte.*
- 2002 Oost-Brabants (Met Jos Swanenberg)
- 2002 Lachen om het leven.*
- 2003 De beeter helft van Klaas van Bètte.*
- 2003 Oost-Brabantse Streekwoorden.*
- 2003 Wiej wè bewaort diej he' wè. (Samengevoegde herziene heruitgave)*
- 2003 Waarom Hertog Jan moet blijven varen.(met cd) *
- 2003 Beog Neere Burkina. Een reis door Burkina Faso. (Met Henk Janssen)
- 2004 West-Brabantse Streekwoorden. (Met Michel de Koning)*
- 2005 Tien èn Ant, Klaas èn Bèt èn aander schön volk.*
- 2005 Tussen vroeger en vandaag... *
- 2005 Dividivi en stampot. Taalkundige beschouwingen.*
- 2005 Jikkés Merante! Sprokkelen in Brabantse Spreuken. (Herziene heruitgave)*

- 2006 Mi de muziek mee. Bloemlezing dertig jaar dialectdichtwerk met cd).*
- 2006 Ze is wèl 'n zonde wèrd. (Heruitgave)*
- 2006 Daor hedde hum wer.*
- 2006 Brabants kèrstbuukske.*
- 2007 Op goei gevuul. (Met Jos Swanenberg)*
- 2008 Bij wijze van spreuken. (Met Jos Swanenberg)*
- 2009 Nou houdoe dan.*
- 2009 't Hoef hier nie gèkker te worre. (deel 5 in de reeks van Klaas van Bètte)*
- 2010 Daor stòdde dan mi oew zweetvoewte. (Herziene heruitgave)*
- 2010 Tenblakke trilogie (Herziene heruitgave in drie delen): *
- Deel 1 Van hemels licht en hellevuur
- Deel 2 Van oorlog, overvloed en onvrede.
- Deel 3 Het land van de leeuwerik.

* nog verkrijgbaar